

België - Belgique
P.B. - P.P.
B-21

RES Publica

Themanummer:
De politieke vertegenwoordiging
van etnisch-culturele minderheden
in de Lage Landen

politiek-wetenschappelijk tijdschrift van de Lage Landen

| Afgiftekantoor: 3000 Leuven X | Driemaandelijks tijdschrift | Oktober-december 2017 | P 702166 |

Volume 59

2017/4

acco

Res Publica

www.acco.be/respublica

Hoofdredacteur

Nicolas BOUTECA (Universiteit Gent)

Redactiesecretaris

Lorenzo TERRIÈRE (Universiteit Gent)

Redactie

Nicolas BOUTECA (Universiteit Gent), Annelien DE DIJN (Universiteit van Amsterdam),
Silvia ERZEEL (Université Catholique de Louvain), Steven VAN HECKE (Katholieke Universiteit Leuven),
Jonas LEFEVERE (Universiteit van Amsterdam, Universiteit Antwerpen), Peter THIJSSEN (Universiteit Antwerpen),
Margo TRAPPENBURG (Universiteit Utrecht)

Redactieadres

Ghent Association for the Study of Parties and Representation t.a.v. Nicolas Bouteca, Universiteitsstraat 8, 9000 Gent, België
res.publica@acco.be

Uitgever

Uitgeverij Acco, Blijde Inkomststraat 22, B-3000 Leuven

www.acco.be

tel. +32 16 62 80 00

fax +32 16 62 80 01

e-mail: uitgeverij@acco.be

Vertegenwoordiging in Nederland:

Acco Nederland, Westvlietweg 67 F, NL-2495 AA Den Haag

tel. + 31 70 386 88 54

fax + 31 70 386 14 98

e-mail: info@uitgeverijacco.nl

Abonnementsprijzen

	Individueel	Instelling	Student
België & Nederland	€ 50	€ 120	€ 38
EU	€ 95	€ 125	/
niet EU	€ 145	€ 145	/

Los nummer

€ 20

Dubbel nummer

€ 40

Abonnementen worden niet stilzwijgend verlengd.

Als **bestaande abonnee** ontvangt u jaarlijks een herinnering aan de hernieuwing van uw abonnement.

Met vragen over uw abonnement kunt u terecht bij tijdschriften@acco.be.

Nieuwe abonnees kunnen bij de start van een nieuwe jaargang abonneren door een abonnement aan te kopen in de Acco-webshop:

www.acco.be/respublica.

Rekening

België – Abroad

Postrekening 000-0964500-29,

Acco-Boekbestellingen, Blijde Inkomststraat 22, B-3000 Leuven

IBAN-code: BE26000096450029

Swift- of BIC-code: BPOTBEB1

Nederland

Giro 4436148,

Acco-Boekbestellingen, Blijde Inkomststraat 22, B-3000 Leuven

RES PUBLICA

politiek-wetenschappelijk tijdschrift
van de Lage Landen

Driemaandelijks tijdschrift
Volume 59 – 2017/4

Inhoud

**Themanummer: DE POLITIEKE VERTEGENWOORDIGING
VAN ETNISCH-CULTURELE MINDERHEDEN IN DE LAGE LANDEN**

Inleiding

De politieke vertegenwoordiging van etnisch-culturele minderheden in de Lage Landen – *Silvia Erzeel en Eline Severs* 382

Deel 1 – Wetenschappelijke artikelen

Het electorale succes van etnische minderheden in Brussel: de rol van kiezers en partijen – *Chloé Janssen, Régis Dandoy en Silvia Erzeel* 389

De etnische politieke elite van Nederland: gewoon geworden door ongewoon te zijn? – *Roos van der Zwan en Tomas Turner-Zwinkels* 413

Intersectionaliteit in de media: representatie van Nederlandse Kamerleden met een migratieachtergrond in dagbladen, 1986-2016 – *Liza Mügge en Anne Louise Schotel* 439

Hoop en verraad: wat moslimjongeren verwachten van vertegenwoordigers met een etnische minderheidsachtergrond – *Soumia Akachar, Karen Celis en Eline Severs* 463

Deel 2 – Rubrieken

Essay: Vertegenwoordiging in het grenzenland: de vermeende loyaliteiten van politici uit etnisch-culturele minderheidsgroepen – *Sara de Jong en Eline Severs* 487

Symposium

Diversiteit in bange tijden. Eén angst, één volk? De emancipatieparadox van populistisch radicaal-rechts – *Niels Spierings* 507

Brusselse jongeren tussen hoop en angst – *Charlotte Landsheere en Dimokritos Kavadias* 513

Over het belang van een interpersoonlijk ethos – *François Levrau* 519

Auteursinfo 525

Verantwoordelijke uitgever:

Vereniging voor Politieke
Wetenschappen
Vrije Universiteit Brussel
Pleinlaan 2
1050 Elsene

ISSN 0486-4700

PB-PP B-21

P 702166

Afgiftekantoor: 3000 Leuven X

Omslagontwerp: www.dsigngraphics.be

Coverfoto: Vlaams Parlement © Marnix Van Esbroeck

© 2017 by Acco

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this review may be produced in any form, by mimeograph, film or any other means without permission in writing from the publisher.

Inleiding

De politieke vertegenwoordiging van etnisch-culturele minderheden in de Lage Landen¹

Silvia Erzeel en Eline Severs

Het zijn turbulente tijden voor diversiteit. Deze uitspraak leest als een zwaar understatement. Terroristische aanslagen, de aanhoudende dreiging van terreur, de vluchtelingenproblematiek en toenemende angst voor de 'Ander' hebben debatten over migratie, integratie en hoe samenleven in diversiteit niet alleen nieuw leven ingeblazen maar ook verscherpt; met toenemende polarisering en verhoogde incidenties van discriminatie, racisme en islamofobie als gevolg. Zowel het European Network against Racism (ENAR) als het European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) wees in recente publicaties op het wijdverspreide karakter van islamofobie en de toename van haatmisdrijven en discriminatie sinds de terroristische aanslagen in Europa. Surveyonderzoek bij EU-burgers die zichzelf identificeren als moslim toonde in 2017 aan dat niet minder dan 76% van de respondenten zich sterk gehecht voelt aan het land waarin ze leven. Tegelijkertijd gaf 31% van deze respondenten te kennen zich gediscrimineerd te hebben gevoeld tijdens de laatste vijf jaar.²

Tegen deze achtergrond wenst dit themanummer de aandacht te vestigen op de politieke vertegenwoordiging van burgers uit etnisch-culturele minderheidsgroepen. Het mag duidelijk zijn dat de hedendaagse ontwikkelingen ook de politieke belangen en perspectieven van burgers uit etnisch-culturele minderheidsgroepen aanscherpen. Tegelijkertijd wordt de articulatie van minderheidsperspectieven en -belangen in het publieke debat steeds moeilijker in het huidige gepolariseerde klimaat.

Hoewel onderzoek naar gender en de politieke vertegenwoordiging van vrouwen ondertussen gemeengoed is geworden in de Lage Landen, is dat nog veel minder het geval voor onderzoek naar de politieke vertegenwoordiging van etnisch-culturele minderheden. Mede door het lage aantal politici uit etnisch-culturele minderheidsgroepen, spitte politicologisch onderzoek naar etnisch-culturele minderheden zich in het verleden vooral toe op vraagstukken van politieke participatie. Sinds de late jaren 1990 hebben echter een toenemend aantal studies het selectie- en rekruteringsgedrag van politieke partijen bestudeerd alsook het kiesgedrag van burgers uit etnisch-culturele minderheidsgroepen. Die lijnen van onderzoek wensen we met dit themanummer verder uit te zetten en te complementeren.

Het themanummer bestaat uit twee delen. Het eerste deel brengt vier wetenschappelijke bijdragen die focussen op de descriptieve aanwezigheid van etnisch-

culturele minderheden in onze verkozen assemblees, de manier waarop politici uit etnisch-culturele minderheidsgroepen in de media worden geportretteerd en de verwachtingen die worden gekoesterd ten aanzien van 'hun' politici. Het tweede deel omvat een essay dat reflecteert over de manier waarop de loyaliteiten van politici uit etnisch-culturele minderheidsgroepen – meer dan bij hun 'witte' collega's – onder de loep worden genomen, en een symposium over de impact van het hedendaagse klimaat van terreur en angst op onze capaciteit tot samenleven in diversiteit.

In de eerste onderzoeksbijdrage bekijken Chloé Janssen, Régis Dandoy en Silvia Erzeel het electorale succes van etnisch-culturele minderheden in Brussel van nabij en onderzoeken ze welke factoren (lijstsamenstelling door partijen of voorkeurstemmen door kiezers) hebben bijgedragen tot dit succes. Steunend op data over de Brusselse regionale verkiezingen (1995-2014) stellen Janssen, Dandoy en Erzeel dat het electorale succes van etnisch-culturele minderheidsgroepen niet tot één factor kan worden teruggebracht. Integendeel, de respectievelijke rol van kiezers en partijen varieert over de tijd en naargelang de partijideologie. In de periode 1995-2004 was het electorale succes van etnisch-culturele minderheden vooral te danken aan kiezers die meer voorkeurstemmen toekenden aan etnisch-culturele minderheden dan aan andere kandidaten. Naarmate partijen meer verkiesbare/realistische lijstposities toekenden aan etnisch-culturele minderheden in de meest recente periode (2009-2014), nam het belang van voorkeurstemmen echter af. Voorkeurstemmen bleken bovendien vooral cruciaal voor het succes van kandidaten uit sociaaldemocratische en christendemocratische partijen; in andere partijen was de lijstsamenstelling en -volgorde meer doorslaggevend.

De tweede bijdrage, van Roos van der Zwan en Tomas Turner-Zwinkels, vergelijkt het professionele profiel en opleidingsniveau van zogenaamd 'witte' politici en politici uit etnisch-culturele minderheidsgroepen. Gebruikmakend van data over de studie- en beroepskenmerken van Tweede Kamerleden (2010-2016) toetsen ze twee hypothesen; namelijk dat parlementsleden uit etnisch-culturele minderheidsgroepen een soortgelijk profiel hebben als, dan wel een hoger profiel hebben als 'witte' parlementsleden. Van der Zwan en Turner-Zwinkels vinden vooral bewijs voor de eerste hypothese: de professionele achtergrondkenmerken van parlementsleden uit etnisch-culturele minderheidsgroepen komen grotendeels overeen met die van 'witte' parlementsleden. Ook zetelen politici uit etnisch-culturele minderheidsgroepen in verhouding vaker in het parlement zonder voorafgaande politieke ervaring; een gegeven dat mogelijk kan wijzen op een actievere rekrutering vanuit politieke partijen (dan het geval is bij 'witte' kandidaten).

In de derde bijdrage onderzoeken Liza Mügge en Anne-Louise Schotel de manier waarop parlementsleden uit etnisch-culturele minderheidsgroepen, verkozen tussen 1986 en 2016, in de Nederlandse media worden geportretteerd. Ze analyseren de zichtbaarheid van deze parlementsleden, de identitaire labels waarmee

ze worden aangeduid en de toon van de berichtgeving. Hun analyses tonen aan dat vrouwelijke parlementsleden in vergelijking tot hun mannelijke collega's een hogere zichtbaarheid genieten in de media. Deze verhoogde zichtbaarheid gaat gepaard met een sterkere beklemtoning van hun 'anders' zijn. Niet alleen wordt er in de media vaker gewezen op hun land van herkomst en hun genderidentiteit (dan het geval is bij mannelijke parlementsleden uit etnisch-culturele minderheidsgroepen), ook worden ze minder vaak geduid aan de hand van hybride labels, zoals Turks-Nederlandse. Ook vinden Mügge en Schotel dat politici uit etnisch-culturele minderheidsgroepen vaker negatief worden geportretteerd wanneer ze meer centrale functies in hun partij opeisen. Op dat moment wordt – voor zowel mannen als vrouwen – een sterkere klemtoon gelegd op hun vreemde herkomst.

De vierde bijdrage behandelt, ten slotte, hoe leden van etnisch-culturele minderheidsgroepen naar hun vertegenwoordigers kijken. In deze bijdrage bestuderen Soumia Akachar, Karen Celis en Eline Severs de visies op politieke vertegenwoordiging van jonge moslims uit Antwerpen. Steunend op focusgroepdata presenteren Akachar, Celis en Severs een typologie die weergeeft hoe moslimjongeren kijken naar politici uit etnisch-culturele minderheidsgroepen en hoe ze hun *performances* evalueren. Deze typologie daagt de veronderstelling uit dat etnisch-culturele minderheidsgroepen *delegates* (i.e. vertegenwoordigers die zich laten aansturen door 'hun' sociale groep) verkiezen. Dergelijke *delegates* worden vaak beschouwd als 'verraderlijke' pionnen die in hun partijen onvoldoende autonomie genieten om echt de belangen van etnisch-culturele minderheidsgroepen te promoten. *Delegates* worden bovendien bekritiseerd omdat ze – door hun eenduidige focus op thema's die vooral etnisch-culturele minderheidsgroepen aanbelangen – de notie riskeren te bestendigen dat etnisch-culturele minderheidsgroepen fundamenteel anders zijn; wat hun culturele hybriditeit en hun lidmaatschap van de Belgische samenleving miskent.

Het tweede deel van het themanummer bestaat uit een essay en een symposium. In het essay buigen Sara de Jong en Eline Severs zich over terugkerende debatten die de loyaliteiten van politici uit etnisch-culturele minderheidsgroepen in twijfel trekken. Ze brengen een analyse van de labels – waaronder de 'alibi-Ali', de 'knuffelallochtoon' en, meer recent, de 'ex-allochtoon' en de 'Nederland-hater' – waarmee politici uit minderheidsgroepen vaak benoemd worden, en argumenteren dat deze labels moeten worden beschouwd als een uitdrukking van de heersende machtsstructuren die de relaties tussen zogenaamd 'allochtone' en 'autochtone' groepen vormgeven.

In het symposium reflecteren diverse wetenschappers dan weer over de impact van terrorisme op de angstgevoelens van burgers, en de mogelijkheden tot samenleven in diversiteit. Ze putten daarbij uit recent empirisch onderzoek. Niels Spierings bespreekt hoe angst en diversiteit samengaan in onderzoek naar populistische radicaal-rechtse partijen. Hij bespreekt twee snijvlakken waar diversiteit en

angst elkaar ontmoeten in het populistische radicaal-rechtse debat: enerzijds de rol van vrouwen- en LHBTIQ-emancipatie en anderzijds de stereotypering en homogenisering van het populistische radicaal-rechtse electoraat. Charlotte Landsheere en Dimokritos Kavadias tonen aan dat Brusselse jongeren, als exponenten van een superdiverse samenleving, deze diversiteit niet als bedreigend ervaren maar zich wel steeds vaker misbegrepen voelen door stemmen die, in de context van de terroristische aanslagen van maart 2017, Brussel eenduidig wegzetten als toonbeeld van een gefaald integratiebeleid. François Levrau levert, ten slotte, een politiek-filosofische bijdrage waarin hij het huidige angstklimaat aangrijpt om de noodzaak aan een interpersoonlijk ethos aan te tonen.

Noten

1. We wensen de redactieraad van *Res Publica* te bedanken voor hun interesse in deze thematiek en voor hun ondersteuning bij het tot stand komen van dit themanummer.
2. ENAR (2017, januari). Islamophobia in Europe: Recent developments. http://www.enar-eu.org/IMG/pdf/islamophobia_data_2016.pdf (geraadpleegd op 06/10/2017); European Union Agency for Fundamental Rights (2017). Muslims in the EU: High levels of trust despite pervasive discrimination. <http://fra.europa.eu/en/press-release/2017/muslims-eu-high-levels-trust-despite-pervasive-discrimination> (geraadpleegd op 06/10/2017).

DEEL 1

WETENSCHAPPELIJKE ARTIKELEN

INHOUD

Het electorale succes van
etnische minderheden in Brussel:
de rol van kiezers en partijen **389**

Chloé Janssen, Régis Dandoy en Silvia Erzeel

De etnische politieke elite van
Nederland: gewoon geworden
door ongewoon te zijn? **413**

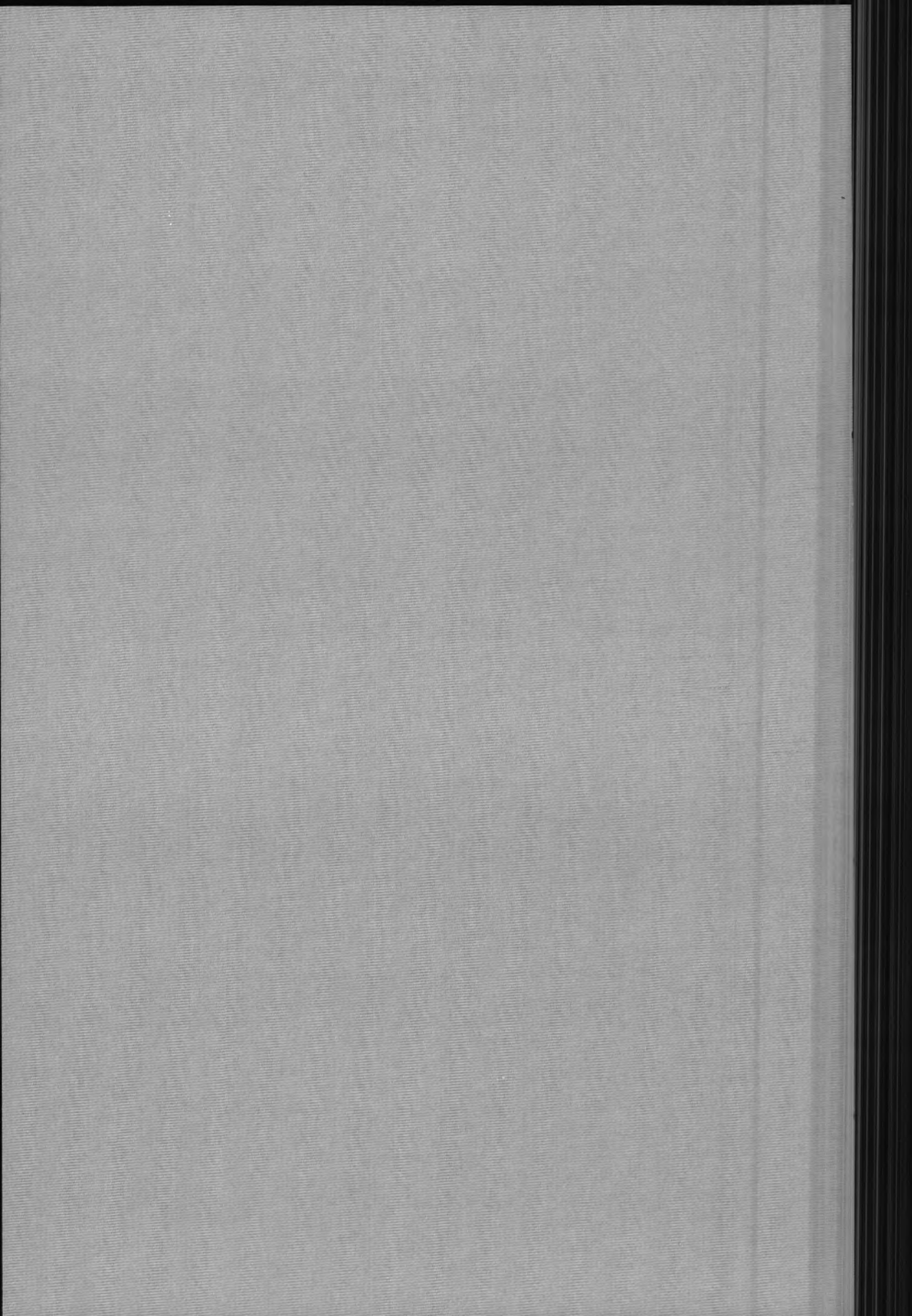
Roos van der Zwan en Tomas Turner-Zwinkels

Intersectionaliteit in de media:
representatie van Nederlandse
Kamerleden met een
migratieachtergrond in
dagbladen, 1986-2016 **439**

Liza Mügge en Anne Louise Schotel

Hoop en verraad: wat
moslimjongeren verwachten van
vertegenwoordigers met een
etnische minderheidsachtergrond **463**

Soumia Akachar, Karen Celis en Eline Severs

Het electorale succes van etnische minderheden in Brussel: de rol van kiezers en partijen

Chloé Janssen, Régis Dandoy en Silvia Erzeel¹

ABSTRACT: Vote or Party Strategy? Understanding the Electoral Success of Ethnic Minorities in Brussels

European democracies have grown ethnically diverse in the recent years. Yet, ethnic minorities remain underrepresented in politics. Despite the theoretical argument asserting that ethnic minorities should perform better in systems allowing voters to cast intra party preferences, empirical studies bring mixed results. In particular, scholars highlight the role of both parties and voters in explaining the electoral success or failure of ethnic minority candidates. Using data on regional elections between 1995 and 2014 in Brussels, our study shows that even though parties have made gradual efforts to include ethnic minorities on their lists, voters appear to be an important force behind the election of ethnic minorities. We find variations according to party ideology, with socialist and – to a lesser extent – Christian democratic candidates benefiting the most from preferential voting. However, the positive impact of preference votes seems to decrease over time, as parties themselves become more inclusive and tend to allocate more realistic positions to their ethnic minority candidates in recent elections.

KEYWORDS: Brussels, electoral system, ethnic minorities, political representation

1. Inleiding

Als gevolg van internationale migratiestromen worden Europese samenlevingen de laatste decennia gekenmerkt door een groeiende etnische diversiteit. Tegelijkertijd blijven etnische minderheden een ondervertegenwoordigde groep in de politiek. Om de beperkte politieke aanwezigheid van etnische minderheden te verklaren, kijken onderzoekers vaak naar de impact van de staatsstructuur, burgerschapsmo-

dellen (o.a. Koopmans et al., 2005) en de bredere maatschappelijke participatie van minderheden (o.a. Jacobs, Phalet & Swyngedouw, 2004). Steeds meer onderzoek wijst nu echter ook op de rol van de politieke kansenstructuur, in het bijzonder het kiessysteem (Teney et al., 2010; Togeby, 2008). Een stelling die in dat opzicht aanzienlijke aandacht heeft gekregen, is dat etnische minderheden het best gedijen onder een kiessysteem dat proportionele representatie en voorkeurstemmen combineert (Togeby, 2008). Van proportionele representatie wordt verwacht dat het diversiteit aanmoedigt door partijen te stimuleren om een socio-demografisch evenwicht te zoeken in hun kandidatenlijsten. Van voorkeurstemmen wordt aangenomen dat ze mogelijkheden creëren voor etnische mobilisatie onder kiezers en dat ze stemmen op basis van etniciteit stimuleren (Togeby, 2008; Teney et al., 2010; Jacobs, Kelbel, & Pilet, 2013).

Ondanks deze theoretische argumenten tonen empirische studies eerder gemengde resultaten. Terwijl een combinatie van een proportioneel kiessysteem en voorkeurstemmen aanzienlijk bijdroeg aan het succes van etnische minderheden in de lokale politiek in Denemarken (Togeby, 2008), bleef in Zweden de numerieke aanwezigheid van etnische minderheden in de politiek laag (Dancygier et al., 2015). Dergelijke gemengde resultaten tonen aan dat electorale regels inderdaad mogelijkheden kunnen creëren voor een betere vertegenwoordiging, maar dat ze geen garanties kunnen bieden. Het uiteindelijke resultaat hangt af van hoe specifieke actoren – in het bijzonder politieke partijen en kiezers – deze regels gebruiken en er betekenis aan geven. Politieke partijen, door hun cruciale rol in de rekrutering en selectie van kandidaten, treden op als sluiswachters in de vertegenwoordiging van etnische minderheden. Voorts kunnen kiezers het electorale resultaat van etnische minderheden beïnvloeden door deze kandidaten te ondersteunen of net af te wijzen.

Omdat meer onderzoek nodig is om te begrijpen hoe en wanneer een proportioneel kiessysteem met voorkeurstemmen bijdraagt aan het electorale succes van etnische minderheden, zal dit artikel een andere (niet-Scandinavische) casus onderzoeken, namelijk het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in België. Net als heel wat andere West-Europese landen zag België een toename in de etnische diversiteit van zijn bevolking en politieke klasse. Op dit moment is ongeveer 25% van de leden van het regionale Brusselse parlement van etnische origine; een percentage dat de proportie van etnische minderheden in de bevolking weerspiegelt. Dit artikel bekijkt het electorale succes van etnische minderheden in Brussel van nabij en onderzoekt hoe politieke opportuniteiten – gecreëerd door het kiessysteem, de politieke partijen en de strategieën van kiezers – hebben bijgedragen tot die resultaten.

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden, zal dit artikel originele data analyseren van de electorale resultaten van kandidaten van etnische origine die deelnamen aan de regionale verkiezingen in Brussel van 1995 tot 2014. De focus op regionale verkiezingen is interessant, omdat bestaand onderzoek in België zich vaak

eerder op het lokale of het nationale/federale niveau richt dan op het regionale niveau (Celis, Eelbode & Wauters, 2013; Teney et al., 2010; contra: Jacobs, 2000). De situatie in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in het bijzonder verdient meer aandacht, omdat de regio gekarakteriseerd wordt door een zeer diverse bevolking. Aangezien recente debatten over de politieke integratie in België zich bijna uitsluitend op niet-EU-minderheden richten, meer specifiek op Marokkanen, Turken en Congolezen, zal ons onderzoek zich ook toeleggen op deze minderheden.

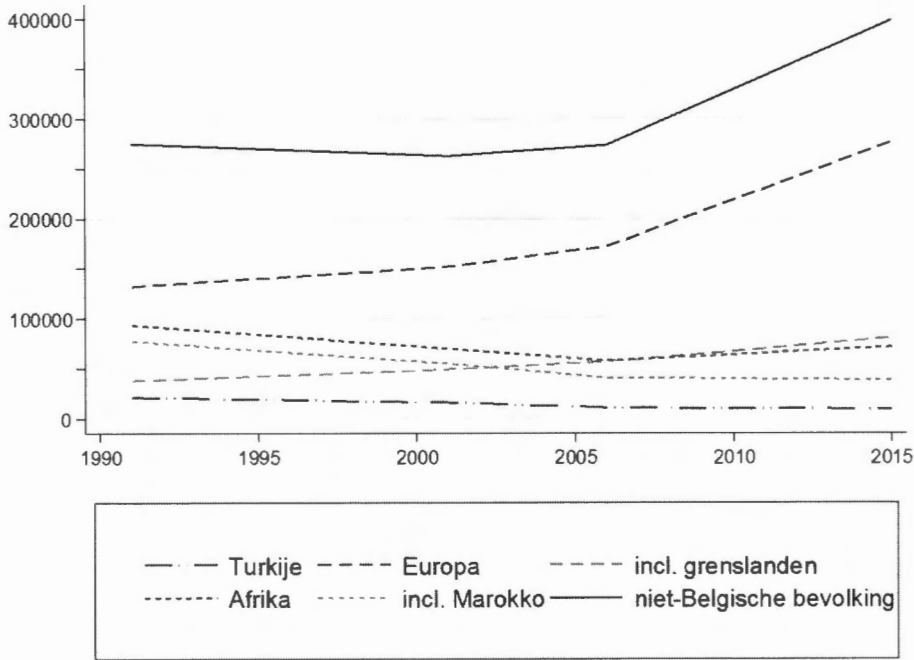
Hierna bespreken we eerst de bestaande literatuur over de politieke vertegenwoordiging van etnische minderheden. Dat wordt gevolgd door een beschrijving van de data in het onderdeel 'methodologie'. Daarna stellen we de resultaten voor en volgt een bespreking. In het laatste onderdeel bespreken we de conclusies van het onderzoek.

2. Etnische minderheden in België/Brussel

Van de drie regio's in België heeft het Brussels Hoofdstedelijk Gewest de meest diverse bevolking. Sinds 1991 heeft ongeveer 30% van de bevolking in Brussel een vreemde nationaliteit, in vergelijking met een gemiddelde van 5 tot 10% in Vlaanderen en Wallonië. Europese burgers blijven de grootste groep immigranten (zie ook Figuur 1). Turkse en Afrikaanse inwoners vormen de grootste niet-Europese groepen van buitenlanders in Brussel, en Marokkaanse burgers maken meer dan de helft van de Afrikaanse groep uit. Verschillende wijzigingen in regelgeving met betrekking tot burgerschap hebben het echter gemakkelijker gemaakt voor niet-Belgen om de Belgische nationaliteit aan te vragen en te verkrijgen sinds de jaren negentig. De onmogelijkheid om deze nieuwe Belgen en hun kinderen blijvend te volgen, maakt het moeilijk om de werkelijke verhouding te schatten van burgers met een immigratieachtergrond in Brussel.

Hoewel de eerste Belgen van etnische origine al in de late jaren tachtig op kandidatenlijsten begonnen te verschijnen (Bousetta & Bernès, 2007), kreeg de politieke integratie van etnische minderheden vooral meer aandacht in de jaren negentig, naar aanleiding van het debat over de toekenning van lokaal stemrecht aan migranten. Vooral in de tweetalige Brusselse regio werd er hevig gedebatteerd over stemrecht voor migranten tussen de Franstalige en Vlaamse politieke partijen, omdat men dacht dat stemrecht voor immigranten de al zo fragiele machtsbalans tussen Vlaamse en Franstalige partijen in het gedrang kon brengen (Jacobs, 2000). Het Verdrag van Maastricht voorzag dan voor het eerst in het recht om te stemmen voor Europese burgers in lokale verkiezingen vanaf 1995. In 2004 kregen ook niet-EU-immigranten die al minimaal vijf jaar in België woonden stemrecht voor lokale verkiezingen. Aanpassingen in stemrecht, net als aanpassingen in regels rond

burgerschap, hebben in toenemende mate de samenstelling van het electoraat in België veranderd. Burgers met een migratieachtergrond vormen nu een belangrijke kiezersgroep in België en in Brussel.

FIGUUR 1. Etnische minderheden in Brussel volgens nationaliteit, 1991 tot 2015 (INS, 2017).

Gezien deze sociale en politieke evoluties, ontstond de laatste jaren ook meer onderzoek naar de politieke betrokkenheid van etnische minderheden in België. Heel wat studies richtten zich op de politieke *participatie* van etnische minderheden, door de determinanten en variëteiten in het verenigingsleven van immigranten te onderzoeken (o.a. Jacobs, 2000; Jacobs, Phalet & Swyngedouw, 2004). Onderzoek naar de politieke vertegenwoordiging van etnische minderheden kenmerkte zich daarentegen door een tragere start, vooral omdat het aantal etnische minderheden in de formele politiek tot voor kort nog erg beperkt bleef. De laatste jaren groeide echter ook de academische interesse voor de politieke vertegenwoordiging van etnische minderheden.

Studies over politieke vertegenwoordiging hebben enerzijds onderzoek gedaan naar de acties van *politieke partijen* en hun wil om kandidaten van etnische minderheden te rekruteren en te selecteren (Jacobs, 2000; Celis, Eelbode & Wauters, 2013; Celis & Erzeel, 2013, 2017). In België is het aantal kandidaten van een etnische

minderheid in de loop der jaren gestegen, deels ten gevolge van de toenemende interesse van politieke partijen om dergelijke kandidaten te betrekken om zo meer kiezers aan te trekken (Eelbode et al., 2013; Teney et al., 2010). Omdat etnische minderheden een groot deel uitmaken van het Brusselse electoraat, kunnen partijen die de 'migrantenstem' winnen ook daadwerkelijk de verkiezingen winnen.

Toch heeft deze grotere interesse van de partijen (nog) niet geleid tot het aannemen van concrete en bindende maatregelen gericht op het verwijderen van structurele politieke barrières voor etnische minderheden, zoals quota (Celis et al., 2014). Volgens Celis, Eelbode en Wauters (2013) nemen partijen eerder oppervlakkige maatregelen, waarmee ze een platform geven aan etnische minderheden zonder daadwerkelijk de macht met hen te delen. Zelfs in Brussel vinden partijen het belangrijker om kandidatenlijsten in balans te houden volgens geslacht dan volgens etniciteit (De Winter et al., 2013). Daardoor is het niet zeker of partijstrategieën echt verantwoordelijk zijn voor het electorale succes van etnische minderheden.

Behalve de rol van politieke partijen onderzocht een beperkt aantal studies de rol van de kiezers. Eelbode et al. (2013) ontdekten dat de partijvoorkeur van kiezers van etnische minderheden in Gent en Antwerpen eerder uitgaat naar linkse dan naar rechtse partijen. Dit resultaat werd niet bevestigd in Brussel, waar Teney et al. (2010) concludeerden dat niet alle etnische minderheden linkse partijen steunden en dat er belangrijke verschillen bestonden tussen minderheden naargelang hun etnische achtergrond. Onderzoek naar de rol van etniciteit bij voorkeurstemmen blijft tegelijk schaars, met het onderzoek van Teney et al. (2010) als belangrijke uitzondering. Tijdens de Brusselse lokale verkiezingen in 2006 stelden de auteurs patronen vast van zowel 'etnisch stemmen' als van 'symbolisch stemmen'. Hoewel kandidaten uit een etnische minderheid disproportioneel konden rekenen op de steun van kiezers uit hun eigen gemeenschappen (dus 'etnisch stemmen'), was er ook een groep van kiezers (uit de etnische meerderheid) die intentioneel stemden voor kandidaten uit een etnische minderheid, als een symbolische daad ten voordele van diversiteit (dus 'symbolisch stemmen') (Teney et al., 2010). Het onderzoek van Teney et al. biedt empirisch bewijs dat voorkeurstemmen het electorale succes van kandidaten uit etnische minderheden in Brussel sturen, wat aansluit bij de resultaten van Togeby (2008) in Denemarken.

De dubbele focus op kiezers en partijen is nodig in het systeem met flexibele lijsten in België. Belgische kiezers kunnen stemmen op de volledige lijst (= lijststem) of stemmen voor een of meer kandidaten op dezelfde lijst (= voorkeurstemmen). Zowel lijststemmen als voorkeurstemmen beïnvloeden de toekenning van zetels aan kandidaten. Kandidaten met genoeg voorkeurstemmen om uit te komen boven een bepaald quotiënt worden verkozen, ongeacht hun positie op de lijst. Voor kandidaten die deze drempel niet halen (vaak de meerderheid van de kandidaten), bepaalt de volgorde waarin ze op de lijst staan hun kans om verkozen te raken. Diegenen met een hogere positie op de lijst doen hun voordeel bij lijststemmen, die worden toe-

gekend aan kandidaten in de volgorde waarin ze op de lijst staan en die toegevoegd worden aan hun voorkeurstemmen. Gezien de gedeeltelijke invloed van de lijststem heeft de voorkeurstem geen volledig effect. In de loop der jaren werd het kiessysteem in België verschillende keren hervormd, om de impact van de voorkeurstemmen te vergroten. Zo kunnen kiezers sinds 1995 verschillende voorkeurstemmen uitbrengen, iets wat tot dan toe beperkt was tot een enkelvoudige voorkeurstem. In 2002 werd de invloed van de lijststem gehalveerd in het voordeel van voorkeurstemmen (Wauters, Weekers & Maddens, 2010). Ondanks deze veranderingen blijven de posities bovenaan op de lijst de veiligste plaatsen en kandidaten op deze posities worden bijna altijd verkozen. Een minderheid van kandidaten slaagt erin om buiten de rangschikking verkozen te raken en de originele rangschikking bepaalt over het algemeen wie de zetels krijgt (Bouhon, Reuchamps & Dodeigne, 2012).

In dat opzicht categoriseert Karvonen het systeem van voorkeurstemmen in België als zwak (2004). Maar zelfs al leiden hun voorkeurstemmen zelden tot een directe verkiezing, dan toch krijgen kandidaten indirecte beloningen voor hun persoonlijke score. Zo zal een kandidaat die populair was in de vorige verkiezingen (dus met een hoger aantal voorkeurstemmen) waarschijnlijk een hogere positie krijgen op de lijst bij de volgende verkiezingen (André et al., 2017).

3. Methodologie

Om onze onderzoeksvragen te beantwoorden, stelden we een dataset samen van alle kandidaten die deelnamen aan de Brusselse regionale verkiezingen van 1995 tot 2014. We verzamelden informatie over hun etnische achtergrond, hun partijlidmaatschap, hun plaats op de lijst, het aantal voorkeurstemmen dat ze kregen en of ze al dan niet verkozen werden. Om het onderzoek werkbaar te houden, beperkten we onze analyse tot effectieve kandidaten die opkwamen op lijsten van 'winnende partijen', dat wil zeggen partijen die ten minste één zetel in een bepaalde verkiezing behaalden, wat een totaal van 2903 kandidaten opleverde. Partijen die geen zetel behaalden en plaatsvervangende kandidaten werden verwijderd uit de dataset.

We verzamelden data van 1995 tot 2014, omdat dit ons in staat stelde om de evolutie van het electorale succes van etnische minderheden in de loop van de tijd in kaart te brengen en tegelijkertijd rekening te houden met de rol van sociale en institutionele veranderingen in Brussel. Verschillende belangrijke veranderingen vonden plaats tussen 1999 en 2004. Het Brusselse parlement, initieel één kiesdistrict met 75 zetels, verhoogde zijn aantal zetels naar 89 in 2004 en – nog belangrijker – introduceerde voorbehouden zetels volgens taal. Franstalige kiezers kiezen 72 Franstalige regionale parlementsleden, terwijl Nederlandstalige kiezers 17 Nederlandstalige regionale parlementsleden verkiezen. Voorts werd de invloed

van de volgorde op de lijst gehalveerd in 2002, wat de invloed van voorkeurstemmen vergrootte bij de toekenning van zetels aan kandidaten. Verder werd in 2004 migrantenstemrecht ingevoerd op lokaal niveau, wat de publieke aandacht verhoogde voor de noodzaak om etnische minderheden in de politiek te integreren. Onze vergelijking dwars door de tijd moet steeds geïnterpreteerd worden tegen de achtergrond van deze veranderingen.

In onze analyses bekijken we uitsluitend de politieke representatie van etnische minderheden met een niet-EU-achtergrond, omdat recente debatten over de politieke integratie van etnische minderheden in België voornamelijk aandacht schenken aan niet-EU-minderheden, meer specifiek Marokkanen, Turken en Congolezen.² Het coderen van de 'etnische achtergrond'-variabele is een complex proces, aangezien we weinig officiële informatie hebben over de persoonlijke achtergrond van de kandidaten, behalve hun naam, adres, geslacht, geboortedatum en beroep. Onze werkwijze om kandidaten met een etnische achtergrond te identificeren, is bijgevolg gebaseerd op een procedure uit de onomastiek, dat wil zeggen de analyse van hun familienamen en voornamen (zie ook Celis & Erzeel, 2013). De onderscheidende voornaam/achternaam-methode wordt vaak gebruikt als een efficiënte manier om leden van etnische (minderheids)groepen te identificeren in vergelijkbare onderzoeken in andere landen of contexten (zie ook Black, 2008; Bloemraad, 2013).

Drie onafhankelijke codeurs classificeerden alle kandidaten in twee categorieën (etnische minderheid of geen etnische minderheid), gebaseerd op de origine van hun naam.³ In de uitzonderlijke gevallen van twijfel of verdeeldheid tussen de codeurs zochten we de foto van die kandidaten op in het campagnemateriaal en op de beschikbare campagnewebsites. We konden deze techniek echter niet voor alle kandidaten toepassen. Gedetailleerde informatie over de etnische achtergrond van bekende kandidaten in grotere partijen was beschikbaar voor de meest recente verkiezingen, maar dat was niet het geval voor minder bekende kandidaten, vooral in minder recente verkiezingen. Voorts verzamelden we ook data over het aantal voorkeurstemmen en de plaats op de lijst die elke kandidaat behaalde. De positie op de lijst van de kandidaten biedt ons informatie over de inspanningen van partijen om de vertegenwoordiging van etnische minderheden te verbeteren, zeker als ze op een realistische plaats op de lijst staan. Deze 'realistische plaats'-variabele werd berekend op basis van het aantal zetels dat een partij behaalde (*party magnitude*) in de vorige verkiezing (PM-1). De kandidaat wordt verondersteld op een realistische plaats te staan als zijn of haar initiële positie lager of gelijk is (in termen van cijfers) aan PM-1. Het aantal voorkeurstemmen is een geaggregeerde maatregel op districtsniveau.⁴

In het laatste onderdeel van de analyse zijn we geïnteresseerd in het kiesproces zelf. We presenteren data over hoe kandidaten erin geslaagd zijn om de volgorde op de lijst te verstoren. Ten eerste vergelijken we de initiële positie die een kandidaat had op de lijst met de laatste positie die kandidaten zouden hebben gehad volgens hun persoonlijke score, waarbij we devolutie van de stemmen buiten beschouwing

laten. Zo kunnen we de rol van voorkeurstemmen bepalen in het vermogen van kandidaten om opwaarts of neerwaarts op de lijst te bewegen. Ten tweede bestuderen we hoe voorkeurstemmen de officiële kiesresultaten beïnvloeden, door de relatie tussen de verkiesbare plaats en de werkelijke verkiezing te analyseren. Vergeleken met de ‘realistische’ plaats die berekend werd op PM-1-basis, definiëren we de verkiesbare plaats op basis van het daadwerkelijke aantal zetels die een partij won op het moment van de verkiezing (PM-0) (zie sectie 4.4 voor het belang van dat onderscheid). We onderzoeken de etnische achtergrond van kandidaten die geen verkiesbare plaats hadden maar die toch verkozen raakten, en van kandidaten die niet verkozen raakten terwijl ze toch op een verkiesbare plaats stonden. Dat stelt ons in staat om het werkelijke resultaat voor een partij in perspectief te plaatsen met het electorale succes of falen van kandidaten uit etnische minderheden.

We presenteren de resultaten van onze analyse per verkiezingsjaar, om de evolutie in de loop der tijd te benadrukken, en per partijfamilie, om te bepalen hoe de ideologie van de partij vormgeeft aan de vertegenwoordiging van etnische minderheden in Brussel.

4. Empirische resultaten

4.1. *De representatie van etnische minderheden*

De eerste stap in de analyse is de vergelijking over de tijd van de percentages van etnische minderheden onder de verkozen parlementsleden en onder de effectieve kandidaten. Grofweg 17,8% van de verkozen parlementsleden en 13,4% van de kandidaten in de periode tussen 1995 en 2014 had een etnische minderheidsachtergrond (d.w.z. Turks, Marokkaans of Congolees).

De resultaten in Tabel 1 tonen aan dat de aanwezigheid van etnische minderheden in het Brussels parlement tamelijk laag was in 1995, maar in de loop der jaren sterk toenam. In 1995 behoorde slechts 5% van de verkozen parlementsleden tot een etnische minderheid. Dat percentage verdubbelde in 1999, toen etnische minderheden 11% van de zetels in het Brussels parlement behaalden. In 2004 en 2009 volgden nieuwe stijgingen in de aanwezigheid van etnische minderheden, toen het aandeel van vertegenwoordigers respectievelijk 20 en 25% bedroeg. In de meest recente verkiezing (2014) lijkt de aanwezigheid van etnische minderheden stabiel te zijn gebleven; etnische minderheden maken grofweg een vierde uit van de verkozen parlementsleden.

Als we het percentage van etnische minderheden onder de verkozen parlementsleden vergelijken met hun percentage onder de effectieve kandidaten in Tabel 1, dan zien we dat het percentage van parlementsleden uit etnische minderheden tot

2004 altijd groter is dan het percentage van kandidaten uit etnische minderheden. Dat betekent dat etnische minderheden, vooral in vroegere zittingsperiodes, beter vertegenwoordigd waren dan verwacht kon worden op basis van hun aanwezigheid op de kandidatenlijsten. Het electorale succes van etnische minderheden kan het resultaat zijn van twee fenomenen: ofwel namen de kandidaten uit etnische minderheden een groot deel van de realistische posities op partijlijsten in, ofwel kregen ze een groot aantal voorkeurstemmen, zodat ze buiten de nuttige lijstvolgorde verkozen raakten. In de volgende onderdelen van dit artikel (4.2 en 4.3) bekijken we beide mogelijkheden in meer detail.

TABEL 1. De etnische achtergrond van verkozen parlementsleden en effectieve kandidaten in het Brussels parlement, door de jaren heen.

Jaar	Etnische achtergrond	Verkozen parlementsleden N (%)	Kandidaten N (%)
1995	Etnische minderheid	4 (5%)	18 (2,4%)
	Andere	71 (95%)	730 (97,6%)
	Totaal	75 (100%)	148 (100%)
1999	Etnische minderheid	8 (11%)	55 (7%)
	Andere	67 (89%)	731 (93%)
	Totaal	75 (100%)	786 (100%)
2004	Etnische minderheid	18 (20%)	68 (15,3%)
	Andere	71 (80%)	377 (84,7%)
	Totaal	89 (100%)	445 (100%)
2009	Etnische minderheid	22 (25%)	99 (25,4%)
	Andere	67 (75%)	291 (74,6%)
	Totaal	89 (100%)	390 (100%)
2014	Etnische minderheid	22 (25%)	148 (27,7%)
	Andere	67 (75%)	386 (72,3%)
	Totaal	89 (100%)	534 (100%)
Totaal	Etnische minderheid	74 (18%)	388 (13,4%)
	Andere	343 (82%)	2.515 (86,6%)
	Totaal	417 (100%)	2.903 (100%)

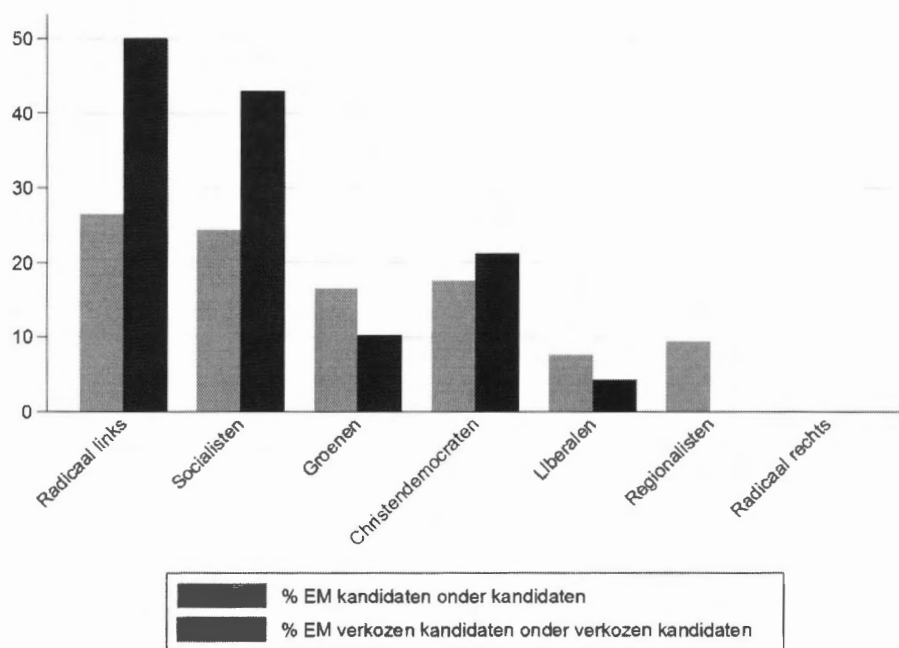
Opmerking: percentages zijn kolompercentages per jaar.

We onderzoeken echter eerst de aanwezigheid van etnische minderheden onder de verschillende partijfamilies in Figuur 2. Vorige studies tonen aan dat de meeste verkozen etnische minderheden in België lid waren van socialistische partijen (Celis, Eelbode & Wauters, 2013; Van Hauwaert et al., *forthcoming*). Deze resultaten worden ook bevestigd voor de Brusselse casus. Samen met radicaal-linkse partijen tellen socialistische partijen het hoogste percentage van etnische minderheden onder hun kandidaten en verkozenen. Christendemocratische partijen en groene partijen nomineren net iets minder kandidaten in vergelijking met socialistische

en radicaal-linkse partijen, en hebben aanzienlijk minder etnische minderheden onder hun verkozen parlementsleden. Rechtse partijen, zoals liberale en regionalistische partijen, hebben een klein aantal kandidaten uit etnische minderheden en parlementsleden, wat in overeenstemming is met andere (inter)nationale studies (Celis & Erzeel, 2013; Mügge, 2016). Radicaal-rechts had geen etnische minderheden onder haar kandidaten of vertegenwoordigers.

Als we het percentage van kandidaten uit etnische minderheden opnieuw vergelijken met het percentage van parlementsleden uit etnische minderheden, merken we dat alleen bij socialistische en radicaal-linkse partijen het percentage van parlementsleden hoger is dan het percentage kandidaten. Bij andere partijen is het percentage gelijk of lager.

Hoewel Figuur 2 de algemene resultaten per partijfamilie weergeeft, moeten we meegeven dat de Brusselse kiesarena verdeeld is in een Vlaamse en een Franstalige arena. Als we de resultaten voor de Vlaamse en de Franstalige partijen apart analyseren (hier niet weergegeven), merken we dat de resultaten in Figuur 2 standhouden voor beide taalgroepen. Zelfs als we de partijen in de loop der tijd vergelijken blijft de tendens dezelfde, en wordt hij nog sterker in de meest recente verkiezingen.

Opmerking: EM betekent 'etnische minderheid'.

FIGUUR 2. Aantal kandidaten uit etnische minderheden en parlementsleden uit etnische minderheden onder kandidaten en verkozen kandidaten voor elke partijfamilie (in procent).

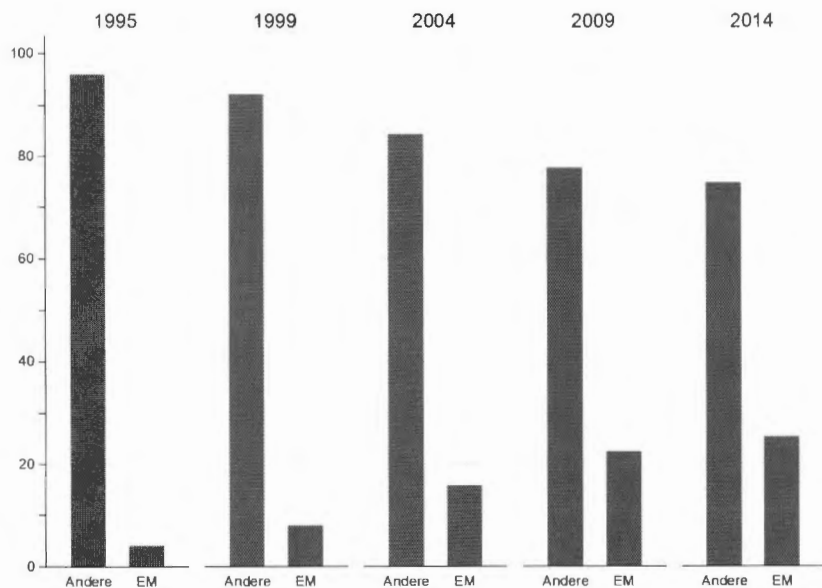
4.2. *De rol van kandidatenlijsten*

Zoals al werd aangehaald, worden de electorale kansen van kandidaten in het systeem met flexibele lijsten in België in grote mate bepaald door de volgorde op de lijst. Deze volgorde wordt grotendeels opgesteld door nationale en regionale partijkopstukken. Om de rol van de partij in het electorale succes van etnische minderheden te bepalen, analyseren we daarom in Figuur 3 de mate waarin partijen etnische minderheden voor realistische plaatsen op de lijst nomineren. De resultaten tonen aan dat etnische minderheden in de loop der tijd geleidelijk meer realistische plaatsen op de lijst hebben verworven. Tot 1999 gaven partijen minder dan 10% van de realistische posities aan kandidaten uit etnische minderheden. In de meest recente verkiezingen verkregen etnische minderheden een groter aandeel van de realistische posities, tot 22,4% in 2009 en 23,1% in 2014.

Om te bepalen welke partijen bijgedragen hebben tot het electorale succes van etnische minderheden, moeten we per jaar het percentage van kandidaten op een realistische plaats (in Figuur 3) vergelijken met het werkelijke percentage van verkozen parlementsleden (zoals weergegeven in Tabel 1). De resultaten zijn veelzeggend. In elke zittingsperiode tot 2009 behaalden etnische minderheden een groter deel van de zetels in het Brussels parlement dan we hadden kunnen verwachten gebaseerd op hun aandeel aan realistische posities. Etnische minderheden behaalden in 1999 bijvoorbeeld ongeveer 8% van de realistische plaatsen op de lijsten en 11% van de zetels in het parlement. In 2004 werd de drempel van 20% verkozenen met een etnische minderheidsachtergrond behaald, hoewel etnische minderheden (slechts) 15,8% van de realistische plaatsen op de lijst kregen. Alleen in 2014 weerspiegelde het aandeel van etnische minderheden onder de verkozen vertegenwoordigers proportioneel hun aandeel onder de kandidaten op realistische plaatsen. We kunnen dus concluderen dat we het electorale succes van etnische minderheden niet kunnen toeschrijven aan de inspanningen van partijen alleen, vooral in vroegere jaren. Integendeel, indien de toewijzing van zetels uitsluitend zou gebeuren op basis van de lijstvolgorde, zou de numerieke integratie van etnische minderheden een (veel) trager tempo gevolgd hebben.

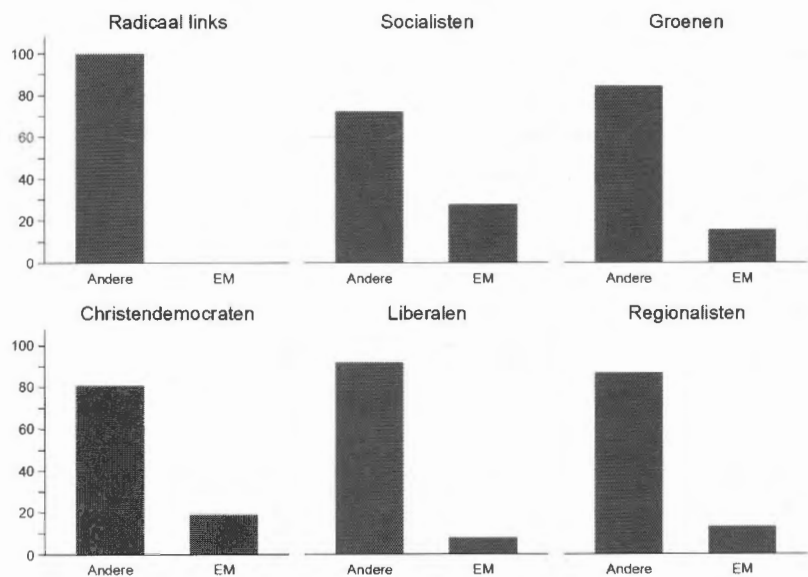
Deze resultaten bevestigen onze initiële verwachtingen dat politieke partijen niet de drijvende kracht zijn achter de verhoogde etnische diversiteit in de Belgische politiek. Partijen lijken eerder de kat uit de boom te kijken: voordat ze zich engageren om (een hoger aantal aan) etnische minderheden te selecteren, willen ze bewijs dat deze selectie voordelen tijdens de verkiezingen oplevert.

Bovendien zijn er ook verschillen tussen de partijfamilies, zoals weergegeven in Figuur 4. De socialistische partij vertegenwoordigt het grootste percentage van etnische minderheden op realistische posities, op de voet gevolgd door christendemocratische en groene partijen. De rechtse liberale en regionalistische partijen hebben het laagste percentage van etnische minderheden op realistische plaatsen op de lijst, en ook het laagste aantal etnische minderheden onder hun verkozenen.

Opmerking: EM verwijst naar 'etnische minderheden'.

FIGUUR 3. Percentage van kandidaten die een realistische positie op de lijst innemen volgens hun etnische achtergrond, over de tijd.

Opmerking: de radicaal-rechtse familie werd niet opgenomen omdat ze geen enkele kandidaat uit een etnische minderheid had tijdens de onderzochte periode. EM verwijst naar 'etnische minderheden'.

FIGUUR 4. Percentage van kandidaten die een realistische positie innemen op de lijst volgens hun etnische achtergrond, per partijfamilie.

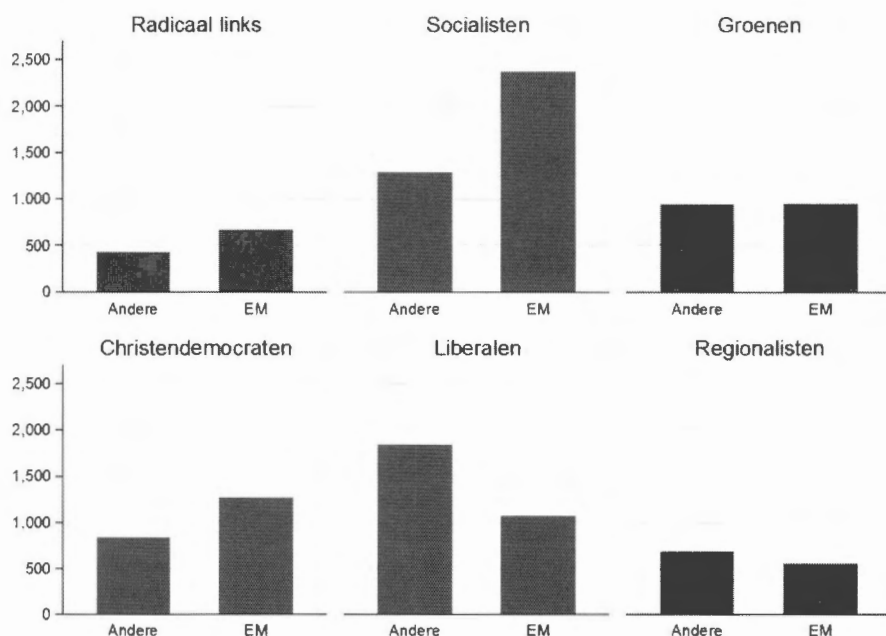
4.3. *De rol van voorkeurstemmen*

Vervolgens bekijken we de rol van de kiezers door de impact van voorkeurstemmen te beoordelen. In Brussel brengt meer dan 70% van de kiezers een voorkeurstem in plaats van een lijststem uit, waardoor voorkeurstemmen essentieel zijn om verkiezingsresultaten te begrijpen.

Tabel 2 geeft eerst een overzicht van het gemiddelde aantal voorkeurstemmen die effectieve kandidaten behaalden, volgens etnische achtergrond en verkiezingsjaar. Gemiddeld behaalt een individuele kandidaat in de Brusselse regionale verkiezingen 1090 voorkeurstemmen. Dat aantal varieert echter aanzienlijk tussen kandidaten. Globaal gezien krijgen zeer weinig kandidaten meer dan 10.000 voorkeurstemmen, aangezien stemmen erg gefragmenteerd zijn als gevolg van het grote aantal partijen en kandidaten. Tabel 2 toont bovendien een duidelijk positieve trend in het aantal voorkeurstemmen dat wordt uitgebracht: sinds 1995 is het gemiddelde aantal voorkeurstemmen voor *alle* kandidaten geleidelijk gestegen, met pieken in 2004 en 2009 en een (kleine) afname in 2014. De stijging in 2004 valt samen met de hervormingen van het kiessysteem in 2002, met name de halvering van de impact van de lijststem ten voordele van de voorkeurstem (Wauters, Weekers & Maddens, 2010). Hoewel we er niet van kunnen uitgaan dat de hervormingen enig mechanisch effect hebben gehad op het aantal voorkeurstemmen dat in de daaropvolgende verkiezingen werd uitgebracht, is het mogelijk dat ze kiezers hebben aangespoord om (meer) stemmen uit te brengen voor hun favoriete kandidaten (Wauters, 2014).

TABEL 2. Gemiddeld aantal voorkeurstemmen per etnische achtergrond en per verkiezingsjaar.

Verkiezingen	Etnische achtergrond	Gemiddeld aantal voorkeurstemmen
1995	Etnische minderheid	788
	Andere	585
	Totaal	589
1999	Etnische minderheid	1.115
	Andere	706
	Totaal	735
2004	Etnische minderheid	1.811
	Andere	1.511
	Totaal	1.557
2009	Etnische minderheid	1.859
	Andere	1.911
	Totaal	1.898
2014	Etnische minderheid	1.397
	Andere	1.311
	Totaal	1.335
Totaal	Etnische minderheid	1.519
	Andere	1.024
	Totaal	1.090

Opmerking: de radicaal-rechtse familie werd niet opgenomen omdat ze geen enkele kandidaat uit een etnische minderheid had tijdens de onderzochte periode. EM verwijst naar 'etnische minderheden'.

FIGUUR 5. Gemiddeld aantal voorkeurstemmen per etnische achtergrond en per partijfamilie.

Als we de etnische achtergrond van kandidaten in beschouwing nemen, is het duidelijk dat etnische minderheden initieel een hoger aantal voorkeurstemmen kregen dan andere kandidaten (in 1995, 1999 en 2004). Deze trend bevestigt het eerdere onderzoek van Teney et al. (2010) dat aantoont dat kandidaten uit etnische minderheden meer voorkeurstemmen krijgen in een etnisch diverse context, waar ze de voordelen kunnen plukken van etnische mobilisatie. Het voordeel van etnische minderheden verdwijnt echter in de laatste twee verkiezingen. In 2009 en 2014 is het gemiddelde aantal voorkeurstemmen behaald door etnische minderheden grofweg gelijk aan het aantal voorkeurstemmen behaald door andere kandidaten. Gebaseerd op onze huidige dataset kunnen we geen afdoende reden bieden waarom deze verschuiving plaatsvond. Eén mogelijkheid – namelijk dat deze verschuiving gebeurde omdat etnische minderheden minder 'zichtbare' plaatsen kregen op kandidatenlijsten – kan worden verworpen, omdat de resultaten in Figuur 3 een stijging aantoonde van het aantal etnische minderheden op een realistische plaats op de lijst. Een andere mogelijkheid is dat het voordeel van een systeem met voorkeurstemmen verdwijnt zodra de numerieke aanwezigheid van etnische

minderheden in de politiek toeneemt. Etnische mobilisatie kan een succesvolle strategie vormen voor etnische minderheden wanneer ze nieuwkomers in de politiek zijn, omdat hun etnische achtergrond hen een competitief voordeel geeft. Dat competitieve voordeel zou echter kunnen verdwijnen wanneer meer etnische minderheden toegang tot het parlement krijgen, omdat meer (bekende) kandidaten uit etnische minderheden strijden voor stemmen en dus de voorkeurstemmen onder elkaar moeten verdelen.

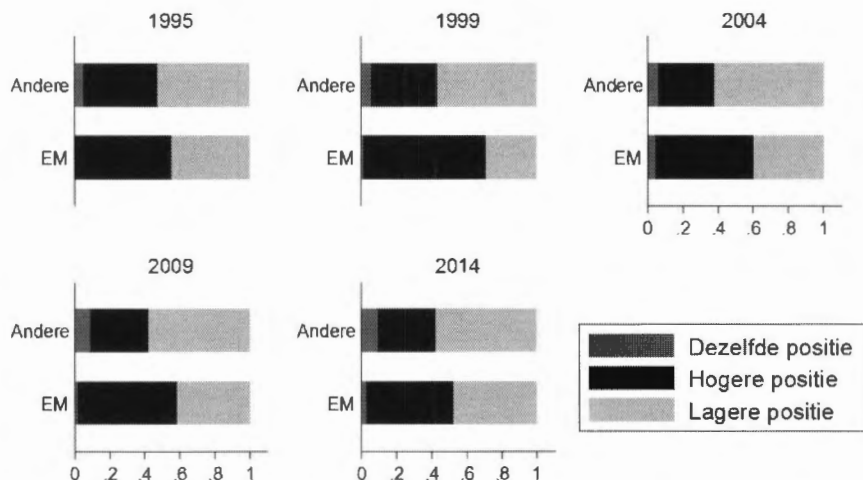
Figuur 5 toont voorts heel wat variatie in het gemiddelde aantal voorkeurstemmen tussen partijen. Op lijsten van socialistische en christendemocratische partijen kregen kandidaten uit etnische minderheden meer voorkeurstemmen dan andere kandidaten. In andere partijfamilies behaalden kandidaten uit etnische minderheden ofwel een gelijk aantal (groen, radicaal-links, regionalistisch) ofwel minder (liberaal) voorkeurstemmen in vergelijking met andere kandidaten. Vooral op de liberale partijlijsten kregen kandidaten uit etnische minderheden slechts een klein aandeel van de realistische plaatsen op de lijst (zie Figuur 4), wat ook zou kunnen verklaren waarom deze kandidaten een kleiner aantal voorkeurstemmen kregen.

4.4. *Het verkiezingsproces*

Kunnen kandidaten met behulp van voorkeurstemmen de lijstvolgorde verstoren? Om deze vraag te beantwoorden, vergelijken we de oorspronkelijke positie van kandidaten op de lijst met de positie waarin ze verkozen zouden worden als de resultaten louter op hun persoonlijke score gebaseerd waren geweest. Figuur 6 toont eerst hoe het kandidaten vergaat in de verkiezingen, meer specifiek hoeveel van hen stegen, daalden of dezelfde positie behielden op de lijst. De resultaten zijn duidelijk: etnische minderheden zullen eerder stijgen op de lijst in vergelijking met andere kandidaten, wat aantoont dat kandidaten uit minderheden het over het algemeen beter doen op het gebied van voorkeurstemmen.

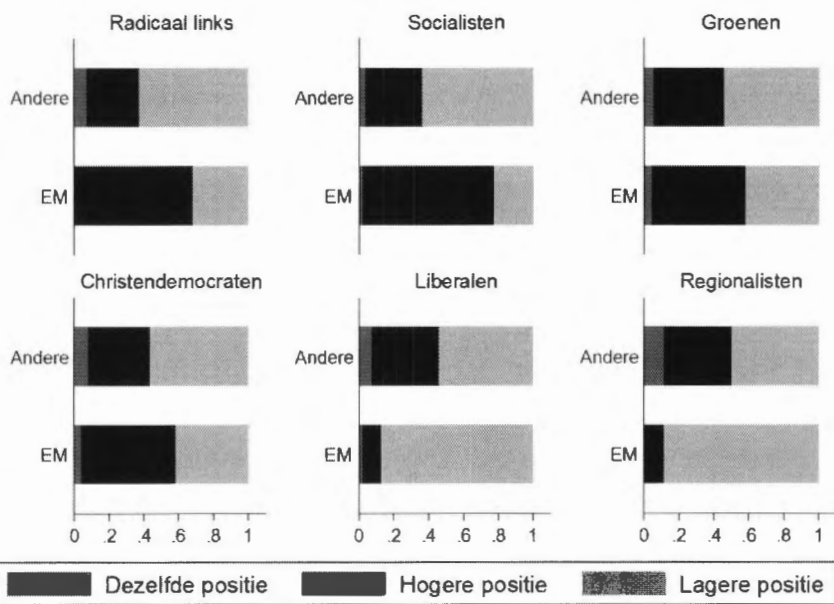
Figuur 7 geeft echter belangrijke verschillen weer tussen partijfamilies. Etnische minderheden in socialistische en – in mindere mate – radicaal-linkse partijen doen het vaakst hun voordeel bij voorkeurstemmen om te stijgen op de lijst. In beide partijfamilies is meer dan 60% van de kandidaten uit etnische minderheden in staat om een hogere plaats op de lijst te bemachtigen als gevolg van een grote steun bij de kiezers. Dat is ook het geval voor ongeveer de helft van de kandidaten uit etnische minderheden bij de christendemocratische en groene partijlijsten. Bij liberale en regionalistische partijen daarentegen, daalde de meerderheid van kandidaten uit etnische minderheden op de lijst als alleen de voorkeurstemmen in beschouwing werden genomen. Figuur 7 toont aan dat het niveau van steun onder de kiezers groter is bij kandidaten uit een etnische minderheid op linkse lijsten.

HET ELECTORALE SUCCES VAN ETNISCHE MINDERHEDEN IN BRUSSEL

Opmerking: EM verwijst naar 'etnische minderheden'.

FIGUUR 6. Kandidaten die de lijstvolgorde verstoren (zonder het effect van devolutie), per etnische achtergrond en per jaar.

Opmerking: Radicaal-rechtse partijfamilies werden niet in beschouwing genomen omdat geen enkele kandidaat uit een etnische minderheid werd verkozen in de onderzochte periode. EM verwijst naar 'etnische minderheden'.

FIGUUR 7. Kandidaten die de lijstvolgorde verstoren (zonder het effect van devolutie), per etnische achtergrond en per partijfamilie.

Figuren 6 en 7 geven de invloed van voorkeurstemmen weer op het vermogen van kandidaten om op en neer te bewegen op de lijst. Als we echter willen onderzoeken hoe voorkeurstemmen uiteindelijk de verkiezingsresultaten beïnvloeden, dan moeten we ook het effect van de devolutie van lijststemmen in overweging nemen – dat wil zeggen het feit dat, om de finale plaats van kandidaten op de lijst te bepalen en om te berekenen welke kandidaten een zetel krijgen, lijststemmen aan de voorkeurstemmen worden toegevoegd. Tabel 3 vergelijkt daarom de proportie van kandidaten uit etnische minderheden die verkozen zouden zijn zonder het effect van de devolutie met de kandidaten die daadwerkelijk verkozen werden. We zien dat de devolutie van lijststemmen kandidaten uit etnische minderheden licht benadeelt. Tussen 1995 en 2004 raakten veertien kandidaten uit etnische minderheden niet verkozen als gevolg van het effect van devolutie, maar zouden wel verkozen zijn zonder de devolutie van de lijststemmen. Zes kandidaten uit etnische minderheden haalden hun voordeel bij de devolutie: ze raakten verkozen terwijl dat niet het geval was geweest als hun verkiezing alleen op voorkeurstemmen gebaseerd was. Van de veertien kandidaten uit etnische minderheden die niet verkozen werden maar dat wel geweest zouden zijn zonder het effect van devolutie, kwamen tien kandidaten van een socialistische lijst en vier van een groene lijst. Daarentegen, vijf van de zes kandidaten uit etnische minderheden die voordeel haalden bij devolutie kwamen van een liberale lijst en één van een socialistische lijst.

TABEL 3. **Vergelijking tussen het aantal kandidaten uit etnische minderheden die daadwerkelijk werden verkozen en hun potentiële cijfers zonder het effect van devolutie.**

Verkiezing			Zou verkozen zijn zonder het effect van devolutie	
			Nee	Ja
1995	Verkozen	Nee	13	1
		Ja	0	4
1999	Verkozen	Nee	41	6
		Ja	1	7
2004	Verkozen	Nee	49	1
		Ja	1	17
2009	Verkozen	Nee	74	3
		Ja	2	20
2014	Verkozen	Nee	123	3
		Ja	2	20
Totaal	Verkozen	Nee	300	14
		Ja	6	68

Soortgelijke conclusies kunnen getrokken worden uit Tabel 4. Deze tabel geeft het aantal en het percentage van kandidaten weer die verkozen werden *zonder verkiesbare plaats op de lijst*. Terwijl we in onderdeel 4.2 de focus legden op *realistische* posities, en

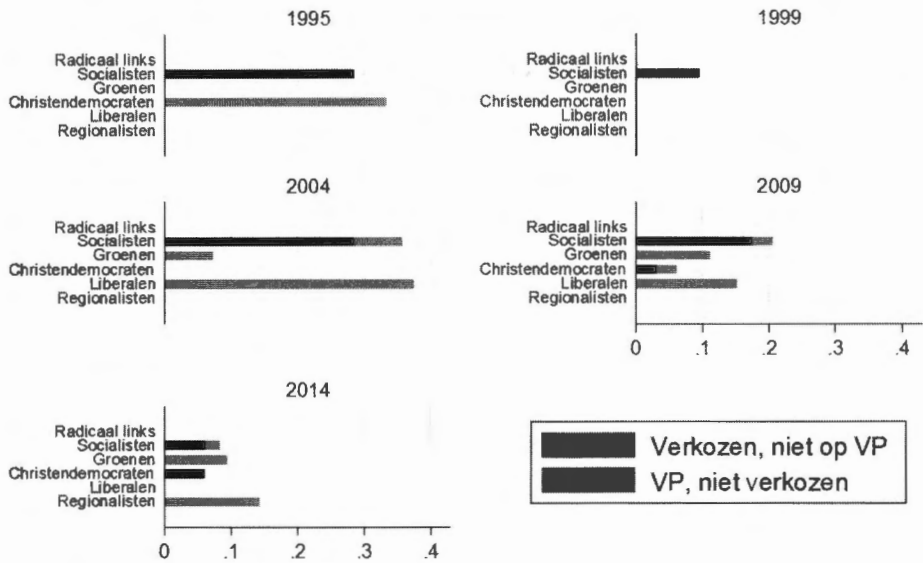
die maten aan de hand van partijgrootte in de vorige verkiezing (PM-1), zijn we ervan overtuigd dat het aantal zetels die een partij toegewezen krijgt in de huidige verkiezing de beste maatstaf is om te bepalen hoe het verkiezingsproces zelf een rol speelt in het electorale succes of falen van kandidaten uit etnische minderheden. Realistische posities, die gemeten werden op basis van PM-1, maken het ons niet mogelijk om met zekerheid te weten of het electorale succes van de kandidaten uit etnische minderheden verband houdt met het aantal voorkeurstemmen dat een kandidaat krijgt, of met de positie van een kandidaat op de lijst. Dat kan immers beïnvloed worden doordat hun succes eenvoudigweg verbonden is met het electorale succes of falen van de partijlijst zelf. Wat we hier te weten willen komen, is welk proces de toekenning van zetels aan kandidaten uit etnische minderheden stuurt, rekening houdend met het aantal zetels die een partij kreeg toegewezen in een specifieke verkiezing (PM-0). Om onderscheid te maken tussen PM-1 en PM-0, noemen we *verkiezbare* posities de posities die gemeten werden op basis van PM-0. We zien in Tabel 4 dat het percentage van kandidaten die werden verkozen zonder op een verkiezbare plaats te staan, elk jaar hoger is voor etnische minderheden dan voor andere kandidaten. Tussen 1995 en 2014 werd 32% van de kandidaten uit etnische minderheden verkozen, hoewel ze op een niet-verkiezbare plaats op de lijst stonden, vergeleken met amper 15% van de andere kandidaten. Etnische minderheden doen dus hun voordeel met voorkeurstemmen.

TABEL 4. Het verband tussen de positie op de lijst en voorkeurstemmen, per etnische achtergrond van de kandidaten en per jaar.

Jaar	Etnische achtergrond	Geen verkiezbare positie, toch verkozen N (%)	Totaal verkozen N (%)
1995	Etnische minderheid	2 (50%)	4 (100%)
	Andere	5 (7%)	71 (100%)
	Totaal	7 (9%)	75 (100%)
1999	Etnische minderheid	2 (25%)	8 (100%)
	Andere	3 (5%)	67 (100%)
	Totaal	5 (7%)	75 (100%)
2004	Etnische minderheid	8 (44%)	18 (100%)
	Andere	19 (27%)	71 (100%)
	Totaal	27 (30%)	89 (100%)
2009	Etnische minderheid	7 (32%)	22 (100%)
	Andere	14 (21%)	67 (100%)
	Totaal	21 (24%)	89 (100%)
2014	Etnische minderheid	5 (23%)	22 (100%)
	Andere	10 (15%)	67 (100%)
	Totaal	15 (17%)	89 (100%)
Totaal	Etnische minderheid	24 (32%)	74 (100%)
	Andere	51 (15%)	343 (100%)
	Totaal	75 (18%)	417 (100%)

Opmerking: percentages zijn rijpercentages.

HET ELECTORALE SUCCES VAN ETNISCHE MINDERHEDEN IN BRUSSEL

Opmerking: VP betekent 'verkiezbare plaats'.

FIGUUR 8. Het verband tussen het innemen van een positie op een verkiezbare plaats en het verkozen raken voor kandidaten uit etnische minderheden, per jaar en per familie.

Toch speelt partijfamilie hier opnieuw een cruciale rol. Alle kandidaten uit etnische minderheden die werden verkozen zonder op een verkiezbare plaats op de lijst te staan, kwamen uit socialistische partijen, behalve in 2009 en 2014, toen respectievelijk een op de zeven en twee op de vijf kandidaten van een christendemocratische lijst kwamen. Dat herbevestigt het voorwaardelijke effect van voorkeurstemmen. Alleen voor socialistische partijen, en in mindere mate voor christendemocratische partijen, hadden voorkeurstemmen een reëel positief effect op de verkiezing van kandidaten uit etnische minderheden. Bij andere partijen speelde dat helemaal geen rol, of had het een negatief effect. Dat wordt duidelijk als we twee categorieën van kandidaten vergelijken in Figuur 8: (1) kandidaten die geen verkiezbare plaats innamen maar toch verkozen raakten – wat betekent dat ze de lijstvolgorde wisten te doorbreken dankzij hun goede, persoonlijke score, en (2) kandidaten die een verkiezbare plaats innamen maar niet verkozen raakten – wat betekent dat ze niet verkozen raakten terwijl de partij dat eigenlijk 'wilde'. Figuur 8 toont de verhouding van kandidaten die in elke categorie thuishoren per partijfamilie en in de loop der tijd. Het is duidelijk dat voorkeurstemmen vooral kandidaten op socialistische lijsten hielpen om de lijstvolgorde te doorbreken en zo verkozen raakten. In recentere jaren bevorderden voorkeurstemmen ook het electorale succes van kandidaten op christendemocratische lijsten. Bij andere partijen, daarentegen, waren voorkeurstemmen niet voordelig voor kandidaten uit etnische minderheden.

Integendeel, kandidaten uit etnische minderheden raakten verschillende keren niet verkozen, terwijl ze toch op een verkiesbare plaats stonden. In die gevallen kwam het systeem van voorkeurstemmen kandidaten uit etnische meerderheden ten goede, die verkozen raakten door over etnische minderheden te 'springen', die oorspronkelijk hoger op de lijst stonden.

5. Discussie en conclusie

Wat kan uiteindelijk het electorale succes van etnische minderheden in de Brusselse regionale politiek verklaren: het gedrag van de kiezer of partijstrategieën? Onze resultaten tonen aan dat vooral kiezers een belangrijke kracht zijn achter de verkiezing van kandidaten uit etnische minderheden in Brussel, hoewel ook partijen geleidelijk inspanningen gedaan hebben om etnische minderheden op kandidatenlijsten en op realistische plaatsen op de lijst op te nemen. In het algemeen waren etnische minderheden in staat om een hoger aantal voorkeurstemmen te behalen dan andere kandidaten, wat hen in staat stelde om te stijgen op de lijst en (soms) ook buiten de lijstvolgorde verkozen te raken. Deze resultaten kunnen we echter niet veralgemenen voor alle partijfamilies en voor alle zittingsperiodes.

Een belangrijke vaststelling is dat vooral etnische minderheden in socialistische partijen, en in mindere mate in christendemocratische partijen, hun voordeel doen met het systeem van voorkeurstemmen. Het positieve effect van voorkeurstemmen was verre van duidelijk bij andere partijen, zelfs in andere linkse partijen, zoals de groenen, waar etnische minderheden niet in staat waren om een hoger aantal voorkeurstemmen te behalen, hoewel ze een aanzienlijk deel van de verkiesbare plaatsen hadden gekregen. In dit laatste geval was de verkiezing van etnische minderheden niet te danken aan kiezers, maar voornamelijk aan inspanningen van de partij. Verder onderzoek moet onderzoeken hoe de verschillen tussen de partijfamilies verklaard kunnen worden.

Een ander interessant resultaat is dat de rol van partijen en kiezers veranderde in de loop der tijd. Terwijl het oorspronkelijke succes van etnische minderheden (1995-2004) voornamelijk toe te schrijven was aan het gedrag van de kiezer, verhoogden partijen aanzienlijk het percentage van etnische minderheden op realistische lijstposities in de meest recente periode, terwijl het voordeel van etnische minderheden inzake voorkeurstemmen leek te verdwijnen. Daarom moet het electorale succes van etnische minderheden in de meest recente verkiezingen gelinkt worden aan zowel partijstrategie als het gedrag van de kiezer. Het is moeilijk om op basis van onze huidige dataset deze veranderingen in de tijd te verklaren; toekomstig onderzoek zou dat verder moeten uitdiepen via diepgaande interviews met partijen en kiezers.

De tijdschaal van onze analyse stelde ons verder ook in staat om enkele uitspraken te doen over de rol van instituties. Het kiessysteem in België is geëvolueerd van een systeem van gesloten lijsten naar een systeem van flexibele/open lijsten in het midden van de jaren 2000. In de meeste gevallen stelt devolutie van de lijststem slechts twee of drie kandidaten op een lijst veilig (Renwick & Pilet, 2016). Als gevolg daarvan wordt het systeem meer open als de *party magnitude* toeneemt. Aangezien Brussel een groot kiesdistrict is (75 zetels tot 1999, dan 89), is ook de *party magnitude* groot en winnen partijen meestal meer dan drie zetels. Cruciaal hierin is dat kiezers werkelijk gebruik maken van hun mogelijkheid om voorkeurstemmen uit te brengen, aangezien voorkeurstemmen optioneel is in België. Ons onderzoek suggereert dat het systeem met flexibele open lijsten in Brussel soortgelijke positieve resultaten oplevert voor etnische minderheden als het systeem van open lijsten (Bergh & Bjørklund, 2011). Tegelijkertijd constateerden we ook dat nog meer kandidaten uit etnische minderheden verkozen geraakt zouden zijn als het systeem helemaal open was geweest.

Hoewel we in dit artikel focusten op de impact van het kiessysteem, moet het duidelijk zijn dat de mate van vertegenwoordiging van etnische minderheden niet alleen kan worden toegeschreven aan karakteristieken van het kiessysteem. Veranderingen in regelgeving inzake burgerschap en stemrecht in het midden van de jaren 2000 veranderden de etnische samenstelling van het Brusselse electoraat drastisch en resulteerden in een sterke politisering van etniciteit. Partijen hebben op deze veranderingen ingespeeld. Het aantal etnische minderheden die genomineerd werden als (toplijst)kandidaten nam sterk toe in deze groep vanaf 2004. In navolging van socialistische en groene partijen namen ook andere partijen hen geleidelijk op in hun lijsten, met uitzondering van radicaal-rechts. Wat Martiniello en Hily (1998, p. 129) een 'morele plicht' noemden om kandidaten te *nomineren*, veranderde in wat we een 'morele plicht' kunnen noemen om kandidaten te *verkiezen*, aangezien het aantal kandidaten uit etnische minderheden op realistische posities in de loop der tijd toenam. Wat onduidelijk blijft, echter, is hoe sociale en institutionele veranderingen die in het midden van de jaren 2000 plaatsvonden de strategieën van kiezers beïnvloedden. Zijn voorkeurstemmen vooral bevorderlijk om etnische minderheden te verkiezen als ze nieuw zijn in de politiek, en zal dat concurrentievoordeel verdwijnen zodra meer etnische minderheden verkozen raken? Dat is opnieuw een vraag voor toekomstig onderzoek.

Noten

1. Chloé Janssen was een FNRS research fellow (2015-2017) wanneer dit artikel geschreven werd. Zij bedankt het FNRS voor de financiële ondersteuning. De studie werd verder mogelijk gemaakt door financiële ondersteuning van het FWO (Erzeel en Jans-

sen) en het VUB Strategisch Onderzoeksprogramma Evaluating Democratic Governance in Europe – EDGE (Erzeel). De auteurs wensen Maximilien Cogels te bedanken voor zijn hulp bij de dataverzameling en Eline Severs, Maximilien Cogels en de anonieme reviewers voor hun waardevolle commentaren bij eerdere versies van dit artikel.

2. Een van de voorwaarden om kandidaat te zijn in de Brusselse regionale verkiezingen is de Belgische nationaliteit. Dat weerhoudt kandidaten er echter niet van om ook nog een andere nationaliteit te hebben, zoals de Marokkaanse of de Turkse.
3. De drie codeurs kwamen in 91,9% van de gevallen tot eenzelfde categorisering.
4. Bijgevolg kunnen we geen analyse op individueel niveau uitvoeren om te kijken naar hoe en waarom kiezers voorkeurstemmen gebruiken en of dat verband houdt met etnisch of symbolisch stemmen.

Bibliografie

- André, A., Depauw, S., Shugart, M., & Chytilek, R. (2017). Party Nomination Strategies in Flexible-List Systems: Do Preference Votes Matter? *Party Politics*, 23(5), 589-600.
- Bergh, J. & Bjørklund, T. (2011). The revival of group voting: explaining the voting preferences of immigrants in Norway. *Political Studies*, 59(2), 308-327.
- Black, J. (2008). Ethnoracial Minorities in the 38th Parliament: Patterns of Change and Continuity. In C. Andrews et al. (red.), *Electing a Diverse Canada: The Representation of Newcomers and Minorities in Canadian Cities* (pp. 229-54). Vancouver: UBC Press.
- Bloemraad, I. (2013). Accessing the corridors of power: Puzzles and pathways to understanding minority representation. *West European Politics*, 36(3), 652-670.
- Bouhon, F., Reuchamps, M., & Dodeigne, J. (2012). La confection des listes: règles juridiques et pratiques (pp. 189-207). In F. Bouhon & M. Reuchamps (red.), *Les systèmes électoraux de la Belgique*. Bruxelles: Bruylant.
- Bousetta, H. & Bernès, L.A. (2007). *Muslims in Europe, Belgian Report*. OSI, EUMAP.
- Celis, K. & Erzeel, S. (2013). Gender and Ethnicity: Intersectionality and the Politics of Group Representation in the Low Countries. *Representation*, 49(4), 487-499.
- Celis, K. & Erzeel, S. (2017). The Complementarity Advantage: Parties, Representativeness and Newcomers' Access to Power. *Parliamentary Affairs*, 70(1), 43-61.
- Celis, K., Eelbode, F., & Wauters, B. (2013). Visible Ethnic Minorities in Local Political Parties: A Case Study of Two Belgian Cities (Antwerp and Ghent). *Politics*, 33(3), 160-171.

- Celis, K., Erzeel, S., Mügge, L., & Damstra, A. (2014). Quotas and Intersectionality: Ethnicity and Gender in Candidate Selection. *International Political Science Review*, 35(1), 41-54.
- Dancygier, R., Lindgren, K.-O., Oskarsson, S., & Vernby, K. (2015). Why Are Immigrants Underrepresented in Politics? Evidence from Sweden. *American Political Science Review*, 109(4), 703-724.
- De Winter, L., Erzeel, S., Vandeleene, A., & Wauters, B. (2013). Nationale bemoeienis of lokale autonomie? Lijstvormingsproces bij gemeenteraadsverkiezingen (pp. 93-122). In K. Deschouwer et al. (reds.), *Lokale partijafdelingen en de gemeenteraadsverkiezingen van 14 oktober 2012*. Brussel: ASP.
- Eelbode, F., Wauters, B., Celis, K., & Devos, C. (2013). Left, right, left. The influence of party ideology on the political representation of ethnic minorities in Belgium. *Politics, Groups, and Identities*, 1(3), 451-467.
- Jacobs, D. (2000). Multinational and Polyethnic Politics Entwined: Minority Representation in the Region of Brussels-Capital. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 26(2), 289-304.
- Jacobs, D., Phalet, K., & Swyngedouw, M. (2004). Associational Membership and Political Involvement Among Ethnic Minority Groups in Brussels. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 30(3), 543-559.
- Jacobs, D., Kelbel C., & Pilet, J.-B. (2013). De politieke voorkeur van kiezers van allochtone afkomst tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2012 in Brussel. In M. Hooghe et al. (red.), *De lokale kiezer: een analyse van de gemeenteraadsverkiezingen van 2012*. Brussel, ASP.
- Karvonen, L. (2004). Preferential voting: Incidence and effects. *International Political Science Review*, 25(2), 203-226.
- Koopmans, R., Statham, P., Giugni, M., & Passy, F. (2005). *Contested Citizenship: Political Contention Over Migration and Ethnic Relations in Western Europe*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Martiniello, M. & Hily, M.-A. (1998). Les élus d'origine étrangère à Bruxelles: une nouvelle étape de la participation politique des populations d'origine immigrée. *Revue européenne des migrations internationales*, 14(2), 123-149.
- Mügge, L. (2016). Intersectionality, Recruitment and Selection: Ethnic Minority Candidates in Dutch Parties. *Parliamentary Affairs*, 69(3), 512-530.
- Renwick, A. & Pilet, J.-B. (2016). *Faces on the Ballot*. Oxford: OUP.
- Téney, C., Jacobs, D., Rea, A., & Delwit, P. (2010). Ethnic voting in Brussels: Voting patterns among ethnic minorities in Brussels (Belgium) during the 2006 local elections. *Acta politica*, 45(3), 273-297.
- Togebly, L. (2008). The Political Representation of Ethnic Minorities: Denmark as a Deviant Case. *Party Politics*, 14(3), 325-343.
- Van Hauwaert, S., Janssen, C., Pilet, J.-B., Baudewyns, P., Celis, K., & Erzeel, S. (forthcoming). The Representation of Citizens of Immigrant Origin in Belgium (1991-2014).

In L. Morales & T. Saalfeld (eds.), *Pathways to Power: The Political Representation of Citizens of Immigrant Origin in Europe*. Oxford: OUP.

Wauters, B. (2014). Over stemmenkanonnen en witte konijnen (pp. 195-215). In C. Devos (red.), *België #2014: een politieke geschiedenis van morgen*. Gent: Borgerhoff & Lamberigts.

Wauters B., Weekers, K., & Maddens, B. (2010). Explaining the number of preferential votes for women in an open-list PR system: an investigation of the 2003 federal elections in Flanders (Belgium). *Acta Politica*, 45(4), 468-490.

De etnische politieke elite van Nederland: gewoon geworden door ongewoon te zijn?

Roos van der Zwan en Tomas Turner-Zwinkels

ABSTRACT: An ethnic political elite in the Netherlands: atypically typical?

This article compares the study and professional backgrounds of ethnic minority and native Dutch MPs in the Netherlands using self-collected data from 2010-2016. We build on previous studies and further develop and test the compensation and similarity model. We expected that ethnic minorities compensate with regard to the duration of their education and the length of their professional and pre-parliamentarian political careers. Furthermore, in line with the similarity model, we expected greater similarities between ethnic minority and Dutch MPs in terms of their educational and professional backgrounds and political experience. The results show more evidence for the similarity model than for the compensation model. We find that ethnic minority MPs have similar educational levels and types of political experience as Dutch MPs, however, contrary to the expectation they do not have more but less years of professional and pre-parliamentarian political experience.

KEYWORDS: ethnic minorities, political representation, the Netherlands, compensation, similarity

1. Inleiding

Hoewel de aanwezigheid van etnische minderheden in de Nederlandse Tweede Kamer de afgelopen decennia gestaag groeide, is de groep nog steeds ondervertegenwoordigd. In 2012 had 16,6% van de Nederlanders een niet-Nederlandse achtergrond (4,7% westers en 11,9% niet-westers; CBS, 2016). In datzelfde jaar had 12% van de Kamerleden een niet-Nederlandse achtergrond, van wie 2,7%

westers en 9,3% niet-westers (van der Zwan, Lubbers & Eisinga, aanstaande). Verklaringen voor de politieke ondervertegenwoordiging van minderheden worden vooral gezocht in institutionele factoren (Bird, 2005) of groepsmobilisatie en etnische organisaties (Celis et al., 2014; Michon & Vermeulen, 2013). Een andere verklaring die naar ons inzicht te weinig aandacht heeft gekregen, is dat er bij de werving van kandidaten wordt gezocht naar personen met vergelijkbare of betere kwalificaties dan de selectiecommissie en gevestigde Kamerleden (Black & Erickson, 2000; Durose et al., 2012; Norris & Lovenduski, 1995). Personen die niet in dit profiel passen, zullen minder snel op de kandidatenlijst komen, bijvoorbeeld omdat partijen bang zijn stemmen te verliezen (Durose et al., 2012; Norris & Lovenduski, 1995; Sobolewska, 2013). Wanneer deze veronderstelling klopt, dan zou het resultaat daarvan te zien moeten zijn in de achtergrondkenmerken van Tweede Kamerleden van niet-Nederlandse herkomst. Dat laatste is de focus van deze bijdrage.

Uit onderzoek naar de achtergrondkenmerken van Kamerleden weten we dat de standaard verkozen politicus een blanke, hoogopgeleide, heteroseksuele man van middelbare leeftijd is (Black & Erickson, 2000; Bovens & Wille, 2010; Durose et al., 2013; Norris & Lovenduski, 1995). In hoeverre Kamerleden met een niet-Nederlandse achtergrond op andere dimensies dan etniciteit hetzelfde patroon laten zien weten we echter niet. Een belangrijke reden hiervoor is een gebrek aan data. In dit onderzoek gebruiken we daarom een nieuwe, Nederlandse, dataset met gegevens over de etnische achtergrond en gedetailleerde informatie over de studie- en beroepskenmerken van Tweede Kamerleden uit de parlementaire cohorten van 2010 en 2012. Hiermee maken we, voor het eerst, een kwantitatieve vergelijking tussen de studie- en beroepskenmerken van Tweede Kamerleden met een Nederlandse en een andere etnische achtergrond.

We vergelijken het studie- en beroepsprofiel van Tweede Kamerleden van Nederlandse en niet-Nederlandse herkomst en proberen deze verschillen tevens te begrijpen. We baseren ons hierbij op het idee dat compensatie- en gelijkheidsdynamieken dergelijke verschillen in achtergrondkenmerken tussen meerderheids- en minderheidsgroepen kunnen verklaren (Black, 2000; Black & Erickson, 2000). De compensatiedynamiek veronderstelt dat kandidaten behorend tot een minderheidsgroep *beter*e kwalificaties moeten hebben dan die van een meerderheidsgroep, terwijl de gelijkheidsdynamiek impliceert dat ze voornamelijk *dezelfde* studie- en beroepskenmerken hebben. Er is voornamelijk geen duidelijkheid over welke van deze twee theoretische modellen de voorkeur verdient (Black & Erickson, 2000). Hoewel eerder beschrijvend onderzoek suggereert dat ondervertegenwoordigde groepen in veel opzichten lijken op standaard verkozenen (Durose et al., 2012; Murray, 2016), zijn in deze studies compensatie-effecten niet onderzocht. Wij onderzoeken daarom de verschillen tussen Kamerleden met een Nederlandse en een niet-Nederlandse achtergrond. De onderzoeksvraag is: 'Wat zijn de belangrijkste

verschillen tussen de studie- en beroepskenmerken van Kamerleden met een Nederlandse en een andere etnische achtergrond, en welke rol spelen compensatie en gelijkheid in de totstandkoming van deze verschillen?’

Illustratief voor onze interesse is het opleidingsniveau van Kamerleden. In vergelijking met de autochtone Nederlandse bevolking waren niet-westerse minderheden in de periode 2010-2016 lager opgeleid en westerse minderheden hoger opgeleid (CBS, 2017). Onder Kamerleden in het algemeen heeft de meerderheid een universitaire studie afgerond (Bovens & Wille, 2010; Cotta & Best, 2007). Er is dus een kloof tussen Tweede Kamerleden en burgers wat betreft het opleidingsniveau maar die is extra groot wanneer het Kamerleden en burgers met een andere etnische achtergrond betreft. Alleen het beschrijven van dergelijke verschillen is niet genoeg. Om barrières voor minderheden in de politiek op te heffen, is meer begrip nodig over de mechanismes die tot deze ongelijkheid leiden.

Behalve een theoretische bijdrage levert dit onderzoek daarmee ook een bijdrage aan het maatschappelijke debat. Het geeft nieuwe inzichten in de descriptieve vertegenwoordiging in Nederland en in de kloof tussen politici en burgers (Bovens & Wille, 2010; Cotta & Best, 2007). Als Tweede Kamerleden van niet-Nederlandse herkomst sterk lijken op de autochtone Nederlandse politieke elite, dan kan de kloof tussen etnische minderheden in de samenleving en Tweede Kamerleden daarom immers nog groter zijn dan tussen autochtone Nederlandse burgers en Tweede Kamerleden. Verschillen in achtergrondkenmerken tussen burgers en politici hoeven niet problematisch te zijn, zolang de belangen van verschillende groepen burgers maar behartigd worden. De specifieke kennis en ervaring van Kamerleden uit ondervertegenwoordigde groepen kan echter leiden tot andere agendapunten, inzichten en beleid (Phillips, 1995; Pitkin, 1967). Minderheden van niet-westerse afkomst behoren ook relatief vaak tot een andere ondervertegenwoordigde groep: de lagere sociaaleconomische klasse (Bovens & Wille, 2010; Cotta & Best, 2007; van Tubergen, 2006).¹ Als blijkt dat voor etnische minderheden compensatie en/of gelijkheid nodig zijn om een plek in de Kamer de bemachtigen, dan hebben zij nog minder overeenkomsten met burgers met dezelfde etnische achtergrond. Zij vormen dan mogelijk een etnische politieke elite, wier kennis en ervaring nog maar matig overeenkomt met hun potentiële achterban.

In wat volgt gaan we eerst in op de Nederlandse context. Vervolgens bespreken we ons theoretische kader. De nadruk hier ligt op het selectieproces van Kamerleden en de mogelijke rol die compensatie en gelijkheid hierin spelen. Na een korte omschrijving van de data en de methoden bestuderen we vervolgens op kwantitatieve wijze de verschillen in studie- en beroepskenmerken tussen politici met een Nederlandse en een niet-Nederlandse achtergrond. In de discussie en de conclusie komen we terug op compensatie en gelijkheid en beschouwen we welke van deze twee dynamieken het meest dominant lijkt in Nederland.

2. De politieke integratie van etnische minderheden in Nederland

Het jaar 1986 was belangrijk voor de politieke integratie van minderheden in Nederland: sinds dat jaar mogen migranten stemmen voor de lokale verkiezingen; ook werd toen het eerste Tweede Kamerlid met een niet-westerse achtergrond verkozen. Dat was John Lilipaly, een onderwijzer van Molukse afkomst (Rath, 1990; Tillie, 1998). Van de belangrijkste niet-westerse migrantengroepen in Nederland (uit Turkije, Marokko, Suriname en de Antillen), blijken Nederlanders met een Turkse achtergrond het meest actief (Fennema & Tillie, 1999; Michon & Vermeulen, 2013). De Partij van de Arbeid (PvdA) speelde vanaf het begin een belangrijke rol voor migranten (Ensel, 2003). Zowel in hun partijprogramma als vanuit de partij zelf ondersteunen zij migranten, zoals met een migrantennetwerk (Ensel, 2003). Het is tevens een populaire partij onder etnische stemmers (Fennema & Tillie, 1999; Tillie, 1998; Michon & Vermeulen, 2013) en in de partij zijn veel etnische minderheden actief (Rath, 1990).

We weten dus dat migranten politiek actief zijn in Nederland, maar verklarend onderzoek naar hun politieke vertegenwoordiging is schaars. Studies die kijken naar de selectie laten zien dat etnische organisaties, migrantennetwerken binnen partijen en partijelites een rol spelen in de mate van vertegenwoordiging (Michon & Vermeulen, 2013; Mügge, 2016). Uit meer beschrijvend onderzoek blijkt ook dat het aantal Tweede Kamerleden met een niet-Nederlandse achtergrond in Nederland langzaam is toegenomen (Mügge, 2016). Of Kamerleden met een niet-Nederlandse achtergrond ook de culturele en religieuze belangen van de eigen etnische groep behartigen is nog een punt van discussie (Aydemir & Vliegthart, 2016). Andere achtergrondkenmerken van deze groep, zoals de relatieve oververtegenwoordiging van vrouwen (Celis et al., 2014; Mügge, 2016) of een verschil in opleidingsniveau en studieachtergrond, spelen hier waarschijnlijk een rol in.

3. Selectie, compensatie en gelijkheid

3.1. *Selectie*

Alvorens wij compensatie en gelijkheid verder uitwerken is het belangrijk om kort stil te staan bij het selectieproces in brede zin. Voordat politici daadwerkelijk tot Kamerlid verkozen worden, hebben zij immers al een uitgebreid selectieproces doorlopen. Dat begint met het aanbod; niet alle burgers zijn lid van een politieke partij en van diegenen die dat wel zijn, kunnen we aannemen dat zij in ieder geval politiek geïnteresseerd zijn. Binnen partijen kunnen partijleden zich kandidaat

stellen of als kandidaat voorgedragen worden voor de kandidatenlijst (Lucardie & Voerman, 2004). Vervolgens stellen selectiecommissies de kandidatenlijst van een partij samen en bepalen daarmee op wie kiezers kunnen stemmen. Deze commissies bepalen ook de lijstvolgorde waarbij rekening wordt gehouden met de veilige lijstposities, ofwel het aantal zetels dat een partij verwacht te winnen. Omdat de kandidaten die op de hoogste lijstposities worden geplaatst ook de grootste kans hebben op een zetel, hebben selectiecommissies een bijzonder grote invloed op wie er in de Tweede Kamer komt (Scarrow et al., 2000).² In het laatste deel van het selectieproces bepalen de kiezers alleen nog hoeveel zetels elke partij krijgt. Omdat partijen een grote rol spelen in de politieke vertegenwoordiging van minderheidsgroepen (Norris & Lovenduski, 2005) focussen wij redelijkerwijs op de selectie van kandidaten door selectiecommissies.

Ons theoretische startpunt is ten eerste dat partijen risicomijdend zijn en ten tweede dat ze zo veel mogelijk stemmen willen behalen. Partijen zullen daarom kandidaten selecteren van wie ze denken dat ze succesvol zijn en kiezers aantrekken (Norris & Lovenduski, 1995). Een kandidaat uit een minderheidsgroep selecteren kan een strategie zijn om nieuwe kiezers aan te trekken, maar kan tegelijkertijd ook kiezers afstoten die liever geen etnische minderheden in de politiek zien (Norris & Lovenduski, 1995; Sobolewska, 2013). Selectiecommissies balanceren logischerwijs tussen deze twee overwegingen en kiezen daarom kandidaten die 'acceptabel anders' zijn. Minderheidsgroepen worden dan wel vertegenwoordigd maar de kandidaten zijn niet zo anders dat de partij denkt dat het haar stemmen zal kosten (Durose et al., 2012).

Dat roept echter de vraag op wat 'acceptabel anders' precies is. Informatie over daadwerkelijke strategieën en ideeën daarover van leden van de selectiecommissies is er nauwelijks. Het is lastig te achterhalen hoe het eraan toegaat tijdens de selectieprocedure.³ We kunnen echter wel kijken naar de uitkomst van die procedure en bestuderen wie de uiteindelijke Kamerleden zijn. Daarbij zijn specifieke uitkomsten die wijzen op compensatie- of gelijkheidsdynamieken van belang.

3.2. *Compensatie en gelijkheid*

Zowel compensatie als gelijkheid kunnen verklaren welke leden van minderheidsgroepen politiek succesvol zijn. Het compensatiemodel stelt dat om politiek succesvol te zijn, mensen uit minderheidsgroepen een sterker profiel moeten hebben dan standaard verkozenen (Black & Erickson, 2000). Zij stellen dat negatieve associaties en vooroordelen over minderheidsgroepen een rol spelen in het wervingsproces. Hierdoor kunnen alleen de kandidaten met buitengewoon goede competenties hun 'anders zijn' compenseren (Black, 2000). Volgens het gelijkheidsmodel zullen personen die op een van de kenmerken van de standaard verkozenen afwij-

ken en politiek succesvol willen worden, op overige kenmerken meer in het profiel moeten passen (Black, 2000; Black & Erickson, 2000). Dit model gaat daarbij niet zozeer uit van de selectiemethodes van selectiecommissies maar van de achtergrondmerken, zoals opleidings- en beroepsachtergrond, van potentiële Kamerleden. Ze stellen dat alleen de leden uit de minderheidsgroep die lijken op de meerderheidsgroep genoeg kans hebben om Kamerlid te worden.

De literatuur zet deze modellen tegenover elkaar, waarbij wordt aangenomen dat of het ene model of het andere model het meest relevant is. In een onderzoek onder vrouwelijke politieke kandidaten in Canada laten Black en Erickson (2000) bewijs zien voor zowel het compensatiemodel als voor het gelijkheidsmodel. In hun onderzoek blijkt voor bepaalde aspecten, zoals preparlementaire politieke ervaring, het compensatiemodel op te gaan terwijl voor andere aspecten, zoals opleidingsniveau, het gelijkheidsmodel meer van toepassing is.

Wij verwachten echter dat zowel compensatie- als gelijkheidsdynamieken voorkomen en dat beide dus relevant zijn. Hierbij putten we uit literatuur over discriminatie op de arbeidsmarkt die stelt dat discriminatie niet altijd voortkomt uit racisme, maar als een rationele keuze beschouwd kan worden (Arrow, 1971; Phelps, 1972). Een werkgever moet met beperkte informatie een inschatting maken of de potentiële werknemer voldoende gekwalificeerd is voor de baan. De kosten om uitgebreide informatie over potentiële werknemers te verkrijgen zijn vaak hoog. Er wordt verondersteld dat werkgevers daarom indirecte aanwijzingen gebruiken, bijvoorbeeld een niet-Nederlandse naam op een cv, om een inschatting te maken van individuele potentiële werknemers. Als duidelijk is dat het gaat om iemand met een andere etnische achtergrond, kunnen subjectieve overtuigingen over die etnische groep van invloed zijn op de keuzes van de werkgever. Als een werkgever het idee heeft dat etnische minderheden in het algemeen minder gekwalificeerd zijn of minder hard werken, wordt wellicht de voorkeur gegeven aan een autochtone Nederlandse kandidaat. Door beperkte informatie over sollicitanten is het dus mogelijk dat niet de meest gekwalificeerde kandidaat wordt aangenomen (Zschirnt & Didier, 2016).

Selectiecommissies zijn in het geval van politieke selectie de werkgever; ze bepalen welke kandidaten het meest geschikt zijn om op de kandidatenlijst te worden geplaatst. Een belangrijke bijkomstigheid in het politieke domein is hierbij dat diversiteit voor politieke partijen steeds belangrijker wordt. Hoewel dat per partij verschilt, zullen veel commissies dus een prikkel hebben om ten minste enkele kandidaten met een andere etnische achtergrond te selecteren. Kortom, het is voor politieke partijen nauwelijks een optie om geen etnische minderheden te selecteren voor de kandidatenlijst. Dat verlegt de aandacht van het *aantal* minderheden in de Tweede Kamer, naar *wie* er geselecteerd wordt.

Politieke selectiecommissies moeten dus met beperkte informatie een inschatting maken van de kwalificaties van de potentiële kandidaat. Selectiecommissies

zullen de kandidaten kiezen van wie ze *denken* dat ze het meest succesvol zullen zijn. Dat zijn kandidaten die niet alleen populair zijn bij de kiezer maar van wie ze ook verwachten goed te presteren in de Tweede Kamer. Voor kandidaten met een andere etnische achtergrond verwachten we hierbij dat, door beperkte informatie, subjectieve overtuigingen over etnische minderheden als groep op het individu kunnen worden geprojecteerd. In de politieke context kunnen dat bijvoorbeeld aannames over politieke en bestuurlijke kennis van Nederland zijn, maar ook aannames over de populariteit van de kandidaat bij de kiezers. Hieruit volgt dat er wel kandidaten met een andere etnische achtergrond worden aangenomen, maar in overeenstemming met het compensatiemodel zou een kandidaat die, omdat zijn/haar etniciteit niet binnen het standaard profiel valt, daarvoor moeten compenseren met sterkere studie- en beroepskenmerken. We verwachten dus dat wanneer selectiecommissies kiezen voor een kandidaat met een niet-Nederlandse achtergrond, de kwalificaties van deze persoon nog beter zijn dan die van het standaard Tweede Kamerlid. De belangrijkste dimensies waarop selectiecommissies kandidaten met elkaar kunnen vergelijken zijn hun opleiding (Bovens & Wille, 2010), werkervaring (Fennema, 2003) en politieke achtergrond (Keane & Merlo, 2007). Hieruit volgt de volgende verwachting: *bij binnenkomst in de Tweede Kamer zijn Kamerleden met een niet-Nederlandse achtergrond vaker hoger opgeleid (H1a), hebben ze meer werkervaring (H1b) en meer politieke ervaring (H1c) dan het standaard Kamerlid.*

Het is niet altijd gemakkelijk om te bepalen wat betere kwalificaties zijn. Gelukkig is dat waar het compensatiemodel en het gelijkheidsmodel elkaar aanvullen. Kandidaten kunnen wel hoger opgeleid zijn dan een standaard Kamerlid (compensatie), maar het is echter lastig te compenseren op studieachtergrond. Bijvoorbeeld, als de meeste Tweede Kamerleden een sociale studie hebben gedaan, wat is dan de betere studie? Daarom verwachten we dat bij het 'type' studie- of beroepskenmerk (opleidingsachtergrond, beroepsachtergrond en type politieke ervaring) niet compensatie maar gelijkheid de dominante dynamiek is. De geschiktheid van een kandidaat is voor een selectiecommissie beter in te schatten als deze kandidaat lijkt op de standaard verkozenen. Als een commissie bijvoorbeeld ervaring heeft met Kamerleden die een sociale studie hebben gedaan, uit de publieke sector komen en vooral in de lokale politiek actief waren, levert dat extra informatie die ze kunnen gebruiken om beter in te schatten hoe kandidaten met een vergelijkbare achtergrond in de Kamer zullen presteren. Vooral als een kandidaat door zijn etnische achtergrond afwijkt van het standaard profiel en niet kan compenseren, zal het een veilige keuze zijn om voor kandidaten te gaan die wat betreft andere kenmerken bekend zijn. Onze tweede hypothese is daarom dat: *Kamerleden met een niet-Nederlandse achtergrond bij binnenkomst in de Tweede Kamer vaker dezelfde studieachtergrond (H2a), dezelfde beroepsachtergrond (H2b) en hetzelfde type politieke ervaring (H2c) hebben als het standaard Kamerlid.*

Op basis van het compensatie- en gelijkheidsmodel verwachten we dus dat 'acceptabel anders' in de praktijk verwijst naar zowel betere kwalificaties, als sterker vergelijkbare kwalificaties. Het is bovendien waarschijnlijk dat compensatie en gelijkheid zich tegelijkertijd voordoen. Als dat het geval is, dan zal ongelijkheid (een ongewoon type ervaring) gewoonlijk gecompenseerd moeten worden met *meer* ervaring. Om te onderzoeken of dat klopt, toetsen wij of Kamerleden van niet-Nederlandse herkomst die wat betreft hun type ervaring – oftewel, studieachtergrond, beroepsachtergrond en type politieke ervaring – afwijken van de norm in de Tweede Kamer hiervoor moeten compenseren met de duur van hun ervaring in deze domeinen. Bijvoorbeeld, als de meeste Kamerleden uit de publieke sector komen dat een Kamerlid van niet-Nederlandse herkomst die uit de private sector komt, hiervoor moet compenseren met meer professionele werkervaring. We testen daarom tevens de derde en laatste hypothese dat: *Kamerleden met een niet-Nederlandse achtergrond die niet de meest voorkomende studieachtergrond (H3a), beroepsachtergrond (H3b) of politieke ervaring hebben (H3c) hiervoor compenseren met respectievelijk een hoger opleidingsniveau en meer professionele en politieke ervaring.* Als we in onze resultaten empirisch steun voor deze hypothese vinden, dan is dat een indicatie dat de compensatie en gelijkheid niet elkaars theoretische tegenpolen hoeven te zijn, maar elkaar ook kunnen aanvullen. Dat zou een verklaring bieden voor de wisselende resultaten uit eerder onderzoek.

4. Methode

4.1. Data

Voor de empirische analyse in dit artikel maken we gebruik van een recent samengestelde dataset. Deze nieuwe dataset (Turner-Zwinkels, aanstaande) bevat gedetailleerde carrièregegevens van alle Tweede Kamerleden sinds 1945. Ten grondslag aan deze dataset ligt het online archief van het parlementair documentatiecentrum. Informatie wat betreft de etnische achtergrond van Kamerleden is afkomstig uit een dataset van van der Zwan (Zie: van der Zwan, Lubbers & Eisinga, aanstaande). Deze dataset bevat informatie over alle Kamerleden die bij de verkiezingen van 2010 of 2012 een zetel behaalden in de Tweede Kamer. Omdat betrouwbare informatie over de etnische achtergrond van Kamerleden in eerdere parlementen ontbreekt, gebruiken we voor onze analyses de populatie met daarin alle ($N = 217$) Tweede Kamerleden die in de kabinetsperiode van 2010 tot 2012 (al dan niet tijdelijk) zitting hebben gehad in de Tweede Kamer. Object van studie is het profiel (etnische achtergrond, politieke en professionele achtergrond) van politici op het moment dat zij voor het eerst de Kamer binnenkomen.

4.2. Variabelen

4.2.1. *Etnische achtergrond*

We meten etnische achtergrond op basis van het land van herkomst. Wij volgen hierbij de definitie van het CBS en beschouwen een Tweede Kamerlid als hebbende een niet-Nederlandse achtergrond wanneer die zelf en/of de ouders niet in Nederland zijn geboren. Dat omvat de eerste en de tweede generatie en alle Nederlanders met een andere etnische achtergrond, dus zowel westerse als niet-westerse Kamerleden.⁴ Een focus op niet-westerse achtergrond verandert de bevindingen niet (analyse beschikbaar op verzoek). In totaal hebben 28 Kamerleden in onze data (12,90%) een niet-Nederlandse achtergrond. Hiervan zijn er 5 (2,30%) met een westerse achtergrond en 23 (10,60%) met een niet-westerse achtergrond.

4.2.2. *Opleidingsniveau*

Heeft een Kamerlid (ja = 1, nee = 0) aan een (binnenlandse of buitenlandse) universiteit gestudeerd voor binnenkomst in de Kamer en een diploma behaald. Dat is het geval voor 76,50% van alle Kamerleden in de data.

4.2.3. *Hoeveelheid professionele werkervaring*

Het aantal jaren werkervaring in betaalde beroepen van een Kamerlid bij binnenkomst in de Kamer ($M = 13,92$, $SD = 9,79$). Dat omvat zowel parttime- als fulltimebanen op basis van het volledige cv.

4.2.4. *Hoeveelheid politieke werkervaring*

Het aantal jaren politieke ervaring van een Kamerlid bij binnenkomst in de Kamer ($M = 8,39$, $SD = 10,93$). Dat omvat zowel electoraal verkozen (bv. lid gemeenteraad, Statenlid) als niet-electoraal verkozen politieke functies (bv. partijbestuurder) en betaalde en niet-betaalde functies, gebaseerd op het complete cv.

4.2.5. *Studieachtergrond*

Vakgebied van de (universitaire) studie (gebaseerd op de internationale ISCED13-F 'Field of Study'-standaard). We coderen het hoogst behaalde niveau. Er zijn tien

categorieën: 0 Algemene kwalificaties,⁵ 1 Lerarenopleiding, 2 Geesteswetenschappen, 3 Sociaal(wetenschappelijke) opleiding, 4 Bestuurskunde/rechten, 5 Natuurkunde/wiskunde/biologie/statistiek, 6 Informatietechnologie, 7 Techniek & Bouwkunde, 8 Landbouwwetenschappen, 9 Levenswetenschappen, 10 Dienstgerichte opleidingen.

4.2.6. *Beroepsachtergrond*

De sector waarin een Kamerlid primair actief was voor binnenkomst in de Tweede Kamer. Een klein aantal observaties maakt een simpele classificatie van parlementaire carrières hier analytisch noodzakelijk. De gekozen indeling komt voort uit een gedetailleerde 'sequentieanalyse' van de complete beroepsachtergrond van Tweede Kamerleden (Turner-Zwinkels & Mills, aanstaande). Op basis van deze analyse richten wij ons op de 1) de journalistiek, 2) militaire achtergrond, 3) private sector, 4) publieke sector, 5) vakbondsachtergrond. Voorts is er een restcategorie (6) van Kamerleden die niet consistent in een van deze sectoren gewerkt hebben. Een voorbeeld hiervan is bijvoorbeeld André Bosman, die voordat hij de Kamer in kwam af en aan zowel als commerciële als als militaire piloot werkte.

4.2.7. *Type politieke ervaring*

De politieke arena waarin een Kamerlid primair actief was voor binnenkomst in de Kamer. Dat omvat een onderscheid tussen 1) geen politieke ervaring, 2) lokaal, 3) lokaal en regionaal, 4) nationaal (Eerste Kamer en ondersteunende posities in Tweede Kamer), 5) overige (bv. Europees) en 6) regionaal. Gemeten over de gehele preparlementaire carrière. Posities in het buitenland worden ook meegenomen.

4.2.8. *Controlevariabelen*

Er wordt gecontroleerd voor geslacht (man ('m') of vrouw ('v')) en leeftijd (in jaren).

4.3. *Analytische strategie*

In de kwantitatieve analyse die volgt onderzoeken we verschillen in de studie- en beroepskenmerken van Tweede Kamerleden van Nederlandse en niet-Nederlandse herkomst. Om te beoordelen of de Nederlandse situatie in overeenstemming is met

de geformuleerde hypothesen gebruiken we zowel beschrijvende als verklarende statistiek. We gebruiken noodgedwongen modellen met weinig variabelen omdat de hoeveelheid Kamerleden met een niet-Nederlandse achtergrond statistisch gezien klein is.

In het eerste deel van de analyse ligt de focus op de compensatiedynamiek (H1); hier vergelijken we de hoeveelheid ervaring van Kamerleden met een niet-Nederlandse achtergrond met die van autochtone Nederlandse Kamerleden. Hiervoor gebruiken we kruistabellen, box-plots en een aantal eenvoudige multivariate regressiemodellen. De afhankelijke variabele in deze analyses is de hoeveelheid politieke en professionele ervaring en het opleidingsniveau. De onafhankelijke variabele is de etnische achtergrond van Kamerleden. Wat betreft het opleidingsniveau moet alvast opgemerkt worden dat de meerderheid van de Kamerleden een universitaire studie heeft gedaan.

In het tweede deel van de analyse, waar de gelijkheidsdynamiek (H2) centraal staat, volgen we steeds twee stappen. In de eerste stap stellen we vast wat de meest voorkomende achtergrond is van Tweede Kamerleden (de 'norm'), oftewel: de studie-, beroeps- of politieke achtergrond die de meeste Kamerleden in de Tweede Kamer hebben. Meer technisch gedefinieerd: we stellen vast welke minimale set aan categorieën samen meer dan 50% van de gehele onderzoekspopulatie dekt.⁶ Bijvoorbeeld, als 60% van de Kamerleden uit de private sector komt dan is dat de 'norm'. De norm kan echter ook een combinatie van achtergronden omvatten, als 35% van de Kamerleden bijvoorbeeld een bedrijfskunde achtergrond heeft en 25% heeft rechten gestudeerd dan beschouwen we het als de norm om deze twee studies gedaan te hebben. We testen de robuustheid van onze resultaten met alternatieve specificaties van de norm. Omdat het merendeel van de Kamerleden een Nederlandse achtergrond heeft, definieert deze groep de norm. Analytisch is dat geen probleem. Onze hypothese gaat immers over de mate waarin Kamerleden met een niet-Nederlandse achtergrond aan deze norm voldoen.

In de tweede stap vergelijken we vervolgens het percentage Kamerleden van Nederlandse en niet-Nederlandse herkomst dat aan deze norm voldoet. Hiervoor gebruiken we kruistabellen en een aantal eenvoudige multivariate (logistische) regressiemodellen. Alle dimensies van (on)gelijkheid betreffen categorische variabelen. De afhankelijke variabele in deze analyses is daarom simpelweg het voldoen aan de norm (ja = 1, nee = 0). De onafhankelijke variabele is de etnische achtergrond van Kamerleden. In het derde en laatste deel van de analyses bekijken we vervolgens het samenspel tussen deze twee dynamieken (H3). Om dat te testen voegen we een interactie-effect tussen norm (de afhankelijke variabele uit het eerste deel van de analyse) en etniciteit toe aan de regressiemodellen uit stap 2. Als H3, 'de samenspelhypothese' klopt, dan zal het geschatte effect van deze interactie term positief zijn. In de analyses controleren we voor leeftijd en geslacht. In bijlage 1 presenteren we descriptieve statistieken van de individuele variabelen.

5. Resultaten

5.1. *Hoeveelheid ervaring: compensatie?*

We onderzoeken eerst of er sprake is van een compensatiedynamiek. Onze theoretische verwachting is dat Tweede Kamerleden met een niet-Nederlandse achtergrond meer ervaring hebben bij binnenkomst in de Kamer. We verwachten dat specifiek te zien wat betreft het aantal jaren professionele en politieke werkervaring en mogelijk ook qua opleidingsniveau. De resultaten hierna geven verrassend genoeg geen aanleiding om te geloven dat compensatie plaatsvindt.

5.1.1. *Opleidingsniveau*

De descriptieve resultaten in tabel 1 en de logistische regressieanalyse in tabel 2 laten zien dat er geen (meetbaar) verschil is in het percentage Kamerleden met een niet-Nederlandse en een Nederlandse achtergrond met een universitaire opleiding. We vinden hier geen bevestiging voor hypothese 1a. Wij schrijven dat toe aan een plafondefect. Bijna alle Kamerleden zijn zeer hoog opgeleid; het is dus lastig om daarmee te compenseren.

TABEL 1. **Percentage universitair opgeleiden (kolompercentages).**

	Iedereen, N=217	Nederlands, N=189	niet-Nederlands, N=28
Geen univ. opleiding	24	23	25
Universitaire opleiding	76	77	75

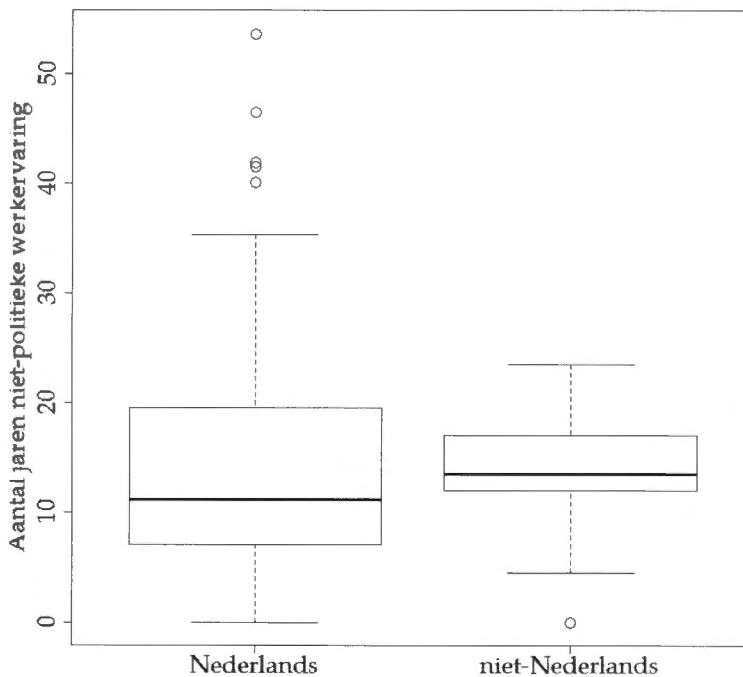
5.1.2. *Jaren professionele werkervaring*

Wat betreft het aantal jaren professionele werkervaring (H1b), lijken de beschrijvende (figuur 1) en de verklarende (tabel 6) resultaten te wijzen op een effect in onverwachte richting. We zien in tabel 6 dat het gemiddelde autochtone Nederlandse Kamerlid ongeveer 14,93 [13,23 – 16,64] jaar professionele werkervaring heeft. Het gemiddelde Kamerlid van niet-Nederlandse herkomst heeft daarentegen ongeveer 12,25 [8,43 – 16,06] jaar professionele ervaring. Dat is minder, niet méér, zoals H1 stelt. Ook deze resultaten ondersteunen het idee dat Kamerleden met een niet-Nederlandse herkomst moeten compenseren dus niet.

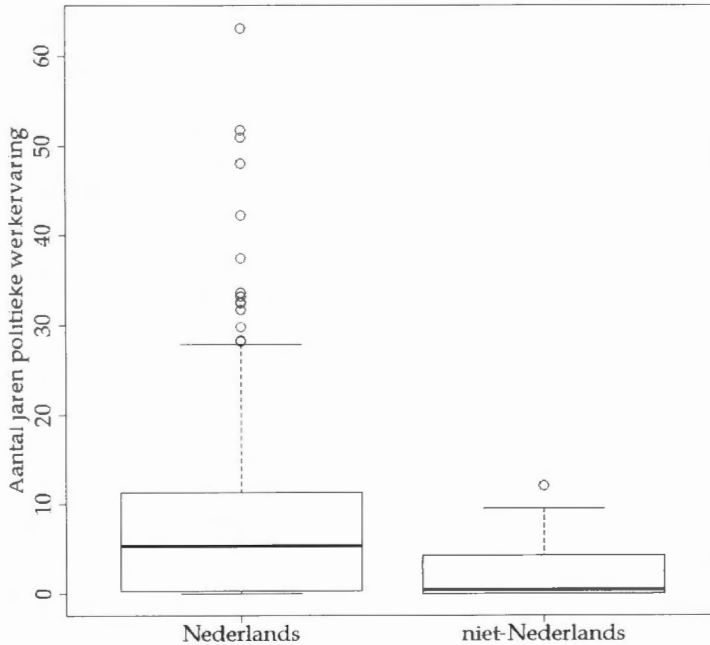
TABEL 2. Geschatte kans op een universitaire opleiding.

<i>Afhankelijke variabele:</i>	
Universitair opgeleid	
Niet-Nederlands	-0.114 (0.477)
Geslacht:vrouw	0.169 (0.335)
Leeftijd bij binnenkomst	-0.001 (0.019)
Intercept	1.174 (0.825)
N	217
Log Likelihood	-118.172
Akaike Inf. Crit.	244.344

Noot 1: *p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01
 Noot 2: Standaardfout tussen haakjes

FIGUUR 1. Jaren professionele werkervaring.

FIGUUR 2. Jaren politieke werkervaring.

5.1.3. Jaren politieke werkervaring

Ook wat betreft het aantal jaren politieke werkervaring (H1c) vinden we een onverwacht negatief effect. Opnieuw zien we dat (figuur 2 & tabel 7) Kamerleden met een niet-Nederlandse herkomst aanzienlijk, en in dit geval ook significant, minder politieke ervaring hebben bij binnenkomst in de Kamer. Waar het gemiddelde (mannelijke) autochtone Kamerlid ongeveer 10,15 [8,27 – 12,02] jaar politieke ervaring heeft, is dat slechts 4,88 [0,67 – 9,08] voor Kamerleden van niet-Nederlandse herkomst.

Alles bij elkaar genomen vinden we dus weinig steun voor het idee dat Kamerleden van niet-Nederlandse herkomst *meer* politieke ervaring moeten hebben (H1c). De resultaten wijzen zelfs richting een effect in tegenovergestelde richting.

5.2. Type ervaring: gelijkheid?

We onderzoeken vervolgens hypothese 2, de gelijkheidsdynamiek. Hiervoor kijken we naar het *type* ervaring. Een eerste blik op de resultaten laat zien dat het gemiddelde Tweede Kamerlid in de periode 2010-2016 een hoogopgeleide Neder-

landse man van 41 was, met een sociaalwetenschappelijke, bestuurskunde- of rechtenopleiding. Hij werkte meestal in de private of publieke sector en deed voor binnenkomst in de Tweede Kamer vooral ervaring op in de lokale politiek. Als een gelijkheidsdynamiek zich voordoet dan zou dit profiel, los van het Nederlanderschap, het sterke dominante profiel moeten zijn onder Kamerleden met een niet-Nederlandse achtergrond. De tabellen 3, 4 en 5 laten zien in hoeverre dat klopt.

5.2.1. Studieachtergrond

TABEL 3. Studieachtergrond (kolompercentages).

	Iedereen, N=217	Nederlands, N=189	niet-Nederlands, N=28
0 Algemene kwalificaties	20	21	14
1 Lerarenopleiding	0	0	0
2 Geesteswetenschappen	10	11	7
3 Sociaal (wetensch.) opleiding	38	37	46
4 Bestuurskunde/rechten	23	23	25
5 Nat./Wis./Biologie/Statistiek	3	2	7
6 Informatie technologie	0	1	0
7 Techniek en Bouwkunde	3	4	0
8 Landbouwwetenschappen	1	1	0
9 Levenswetenschappen	1	2	0
10 Dienstgerichte opleidingen	0	0	0

De resultaten voor de studierichting in tabel 3 lijken⁷ hypothese H2a te ondersteunen. Kamerleden van niet-Nederlandse herkomst hebben vaker dezelfde studieachtergrond als het standaard Kamerlid. De meeste Tweede Kamerleden hebben een achtergrond in de sociale wetenschappen (38%) of bestuurskunde of rechten (23%). In totaal volgt 71% (46% + 25%) van de Kamerleden met een niet-Nederlandse achtergrond deze norm. Van de Kamerleden van Nederlandse herkomst volgt 60% (37% + 23%) deze norm. Dat is een klein effect in de verwachte richting.

5.2.2. Beroepsachtergrond

Tabel 4 test hypothese H2b. Een arbeidsverleden in de publieke dan wel private sector is de norm. We zien – zoals verwacht – dat een (net) iets groter percentage Kamerleden met een niet-Nederlandse achtergrond inderdaad uit de publieke sector komt. Dit effect (b)lijkt echter verwaarloosbaar klein. Tevens werken Kamerleden met een niet-Nederlandse achtergrond maar zelden in de private sector. De resultaten ondersteunen H2b (het gelijkheidsmodel) daarmee

niet. Dit gezegd hebbende, de beroepsachtergrond van Kamerleden met een niet-Nederlandse achtergrond blijkt lastig te classificeren (36% versus 15% niet eenduidig voor autochtone Nederlandse Kamerleden). Dat vertekent de interpretatie van de resultaten. Als we, post-hoc want ongepland, naar de relatieve marginale percentages kijken, dan blijkt van de succesvol geclassificeerde carrières 81% van de autochtone Nederlanders aan de norm te voldoen versus 85% van de Kamerleden met een andere etnische achtergrond,⁸ ondanks het lage aantal Kamerleden van niet-Nederlandse herkomst uit de private sector. Een tweede kanttekening in het voordeel van de hypothese is tevens dat bij de PvdA een publieke carrière wel de norm is: van alle 35 succesvol geclassificeerde PvdA-Kamerleden komen er 22 (63%) uit de publieke sector. Bovendien zitten daar veel Kamerleden met een niet-Nederlandse achtergrond: 10 van de 28 (36%) van de etnische minderheden in de populatie zijn PvdA-Kamerlid terwijl slechts 21% van de populatie PvdA-Kamerlid is. Al met al interpreteren wij deze resultaten als gebrek aan steun voor enige conclusie wat betreft hypothese 2b, positief dan wel negatief.

TABEL 4. **Beroepsachtergrond (kolompercentages).**

	Iedereen, N=217	Nederlands, N=189	Niet-Nederlands, N=28
Journalistiek	5	6	0
Leger	2	2	0
Private sector	34	37	18
Publieke sector	33	32	36
Vakbond	9	8	11
Niet eenduidig	18	15	36

5.2.3. Politieke achtergrond

TABEL 5. **Politieke achtergrond (kolompercentages).**

	Iedereen, N=217	Nederlands, N=189	Niet-Nederlands, N=28
Geen	26	24	36
Lokaal	30	30	36
Lokaal en Regionaal	2	2	0
Nationaal	26	26	25
Overig	12	13	4
Regionaal	4	4	0

Wat betreft H2c (het derde *type* ervaring, de politieke achtergrond) ondersteunen de resultaten het idee van een gelijkheidsdynamiek echter wel weer. Tweede Kamerleden met een niet-Nederlandse achtergrond hebben inderdaad vaker een meer

typisch *type* politieke carrière voor de Tweede Kamer. Tabel 5 laat zien dat het de norm is om vooral ervaring in de lokale of nationale politiek te hebben. Van alle Kamerleden met een niet-Nederlandse achtergrond voldoet 61% (36% + 25%) aan deze norm, versus 56% (30% + 26%) van de autochtone Nederlandse Kamerleden. Dat is een klein – en niet significant⁹ – verschil, maar het effect wijst wel de juiste kant op. Het is ook interessant dat 36% van de Tweede Kamerleden met een andere etnische achtergrond geen politieke ervaring heeft. Dit percentage is relatief hoog.

Al met al interpreteren wij de resultaten wat betreft de standaardisering van het type ervaring als lichte steun voor het gelijkheidsmodel. Door het relatief kleine aantal Kamerleden met een niet-Nederlandse achtergrond moeten we hier echter wel een zekere slag om de arm te houden.

5.3. *Interactiemodellen: compensatie van normafwijking met meer ervaring?*

We hebben zojuist vastgesteld dat er weinig steun is voor het idee dat Kamerleden met een niet-Nederlandse achtergrond in het algemeen *meer* ervaring moeten hebben. We hebben voorts laten zien dat Kamerleden met een niet-Nederlandse herkomst – grosso modo – inderdaad vaker *typische* ervaring hebben. In het laatste deel van de analyses testen we hypothese 3, waarbij de nadruk ligt op het samenspel tussen deze twee factoren. Ondanks de gebrekkige steun voor hypothese 1 kan het immers nog steeds mogelijk zijn dat Kamerleden met atypische ervaring hiervoor moeten compenseren met meer ervaring (zelfs wanneer de groep over het algemeen gemiddeld beschouwd relatief onervaren is). De regressiemodellen in tabel 6 en tabel 7 onderzoeken deze dynamiek. De gepresenteerde modellen schatten steeds de hoeveelheid ervaring. Eerst de werkervaring (tabel 6) en dan de hoeveelheid politieke ervaring (tabel 7).

Als er sprake is van een samenspel tussen de hoeveelheid ervaring en het type ervaring dan zouden Kamerleden met een niet-Nederlandse achtergrond die niet het standaard ('normatieve') type ervaring hebben hiervoor moeten compenseren door meer ervaring te hebben.

De resultaten in tabel 6 en tabel 7 in ondersteunen dit idee (H3) echter niet. De verwachte interactie tussen het hebben van een niet-typische achtergrond en hoeveelheid is noch significant noch substantieel. Wij interpreteren dat als extra bewijs tegen de validiteit van een – naïef – compensatiemodel. Waar het de ondervertegenwoordiging van etnische minderheden in de Tweede Kamer betreft lijkt er meer aan de hand dan het ogenschijnlijk voor de hand liggende idee dat zij meer ervaring nodig hebben.

TABEL 6. Regressiemodel, jaren prof. werkervaring bij binnenkomst in de Kamer.

	Afhankelijke variabele	
	Aantal jaren professionele werkervaring	
	(1)	(2)
Niet-Nederlands	-2.686 (1.978)	-1.855 (2.678)
Geslacht:vrouw		-0.461 (1.536)
Niet de norm		-1.630 (4.019)
Niet-Nederlands*Niet norm	-1.735 (1.364)	-1.776 (1.372)
Intercept	14.932*** (0.871)	15.091*** (0.996)
N	217	217
R ²	0.017	0.019
Adjusted R ²	0.008	0.0004
Residual Std. Error	9.748 (df = 214)	9.784 (df = 212)
F Statistic	1.850 (df = 2; 214)	1.020 (df = 4; 212)
Noot 1:	*p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01	
Noot 2:	Standaardfout tussen haakjes	

TABEL 7. Regressiemodel, jaren politieke werkervaring bij binnenkomst in de Kamer.

	Afhankelijke variabele	
	Aantal jaren politieke werkervaring	
	(1)	(2)
Niet-Nederlands	-5.269** (2.178)	-5.558** (2.785)
Geslacht:vrouw	-2.823* (1.503)	-2.428 (1.514)
Niet de norm		-3.391** (1.565)
Niet-Nederlands*Niet norm		0.242 (4.443)
Intercept	10.145*** (0.959)	11.488*** (1.156)
Observations	217	217
R ²	0.045	0.068
Adjusted R ²	0.036	0.050
Residual Std. Error	10.735 (df = 214)	10.655 (df = 212)
F Statistic	5.005*** (df = 2; 214)	3.847*** (df = 4; 212)
Noot 1:	*p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01	
Noot 2:	Standaardfout tussen haakjes	

6. Conclusie en discussie

Er is een toenemende aandacht voor diversiteit in politieke instituties en hoewel we weten dat etnische minderheden politiek ondervertegenwoordigd zijn in zowel Nederland als in andere landen, is er nog maar weinig bekend over de etnische minderheden die wel in de politiek aanwezig zijn. Zijn het buitenstaanders of zijn ze juist onderdeel van de politieke elite in Nederland? Moeten ze, omdat ze een andere etnische achtergrond hebben, compenseren met meer ervaring of zijn er weinig verschillen tussen Kamerleden met een Nederlandse en een niet-Nederlandse achtergrond? Om deze twee dynamieken – de compensatiedynamiek en de gelijkheidsdynamiek – te onderzoeken, vergeleken we de verschillen in de studie- en beroepskenmerken van Kamerleden van Nederlandse en niet-Nederlandse herkomst met unieke data van de parlementaire cohorten van 2010 en 2012.

Hoewel de resultaten variëren, lijkt er in Nederland meer bewijs te zijn voor de aanwezigheid van een gelijkheidsdynamiek dan voor een compensatiedynamiek. De resultaten ondermijnen het idee dat de politieke ondervertegenwoordiging van minderheden voortkomt uit een vertekend beeld bij selectiecommissies waarvoor etnische minderheden moeten compenseren. We zien dat, hoewel Kamerleden van niet-Nederlandse herkomst qua *type* ervaring veel op de bestaande politieke elite lijken, dat expliciet niet zo is wat betreft de *duur* van deze ervaring. Onze bevindingen suggereren dat etnische minderheden een atypische politieke carrière doorlopen waarin ze sneller dan autochtone Nederlandse politici in de Tweede Kamer terechtkomen. Dat zien we ook terug in het aandeel Kamerleden van niet-Nederlandse herkomst dat helemaal geen preparlementaire politieke ervaring heeft. Dat is een interessante bevinding die meer empirische aandacht verdient. Het suggereert immers dat politieke partijen niet-Nederlandse kandidaten minder uit de traditionele kanalen rekruteren en tevens dat er mogelijk actiever naar geschikte kandidaten van niet-Nederlandse herkomst wordt gezocht. Toekomstige studies zouden specifiek kunnen kijken naar de zoekstrategieën van politieke partijen voor de werving van etnische kandidaten. Op basis van onze resultaten verwachten wij dat de mogelijke uitkomst van een dergelijke studie zal zijn dat er in Nederland positieve discriminatie plaatsvindt, waarbij overeenkomsten in de studie- en beroepsachtergrond nog steeds belangrijk zijn maar waar kandidaten met een niet-Nederlandse achtergrond minder professionele en politieke ervaring hebben.

Een aantal belangrijke kanttekeningen is op zijn plaats. Zo is de periode van onderzoek (2010 en 2012) relatief kort. Met 28 Kamerleden die een niet-Nederlandse achtergrond hebben, is het lastig om met zekerheid uitspraken te doen op basis van de statistische bevindingen. Hoewel eerder beschrijvend onderzoek in andere landen zoals Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk (Durose et al., 2012; Murray, 2016) ook laat zien dat de achtergrondkenmerken van politici met een andere etnische achtergrond grotendeels overeenkomen met die van autochtone politici ontbreekt

het nog steeds aan een overkoepelend comparatief onderzoek. Alleen een onderzoek met afdoende onderscheidend vermogen om harde statistische uitspraken te kunnen doen kan dit soort vragen echt beantwoorden. Toekomstig onderzoek zal moeten uitwijzen of de conclusies waar onze resultaten naar wijzen ook overeind blijven wanneer er empirisch wordt getoetst met meer data die verschillende contexten en een langere tijdsperiode omvatten.

Het is bovendien ook denkbaar dat andere achtergrondkenmerken van Kamerleden met een etnische achtergrond kunnen verklaren waarom wij geen aanwijzingen voor een compensatiedynamiek vinden, zoals mediabekendheid of een groot netwerk in de eigen etnische groep. Nader onderzoek moet uitwijzen of andere individuele kenmerken kunnen verklaren waarom etnische minderheden minder professionele en politieke ervaring nodig lijken te hebben dan autochtone Nederlandse Kamerleden en/of welke partijstrategieën hier een rol in spelen.

Een derde kanttekening is dat wij de aanname maken dat de norm in de gehele Tweede Kamer van belang is. Het is echter ook mogelijk dat de typische profielen die van belang zijn voor politici per partij verschillen, bijvoorbeeld met betrekking tot beroepsachtergrond. De norm in de Tweede Kamer als geheel zal soms verschillen van de norm binnen politieke partijen. Het zou interessant zijn om, als er meer data beschikbaar zijn, theoretisch en empirisch te bestuderen of de norm op Kamerniveau dan wel op partijniveau het meest van belang is.

Een laatste kanttekening is dat we alleen een vergelijking hebben kunnen maken tussen Tweede Kamerleden met een Nederlandse en een niet-Nederlandse herkomst. Om daadwerkelijk selectiemechanismen en compensatie- en gelijkheidsdynamieken te onderzoeken zou het beter zijn om een vergelijking te maken tussen kandidaten met verschillende etnische achtergronden. Data over de studie- en beroepskenmerken van alle kandidaten op de kandidatenlijst zijn echter niet beschikbaar waardoor een dergelijke toetsing niet mogelijk is.

De resultaten van deze studie bevestigen opnieuw dat er een kloof bestaat tussen burgers en politici (Bovens & Wille, 2010). Ook Kamerleden met een andere etnische achtergrond verschillen van de burgers met een Nederlandse dan wel niet-Nederlandse achtergrond in hun achtergrondkenmerken. Het blijft daarom cruciaal om meer inzicht te krijgen in het belang van descriptieve vertegenwoordiging.

Noten

1. Overigens blijkt uit eerder onderzoek dat Kamerleden met een andere etnische achtergrond ook relatief vaak vrouw zijn (Celis et al., 2014). De mate waarin etnische minderheden als een homogene groep beschouwd kunnen worden is terecht onderwerp van discussie. Verschillen in bijvoorbeeld etnische groep, geslacht en sociaaleconomi-

sche status hebben mogelijk invloed op hun politieke vertegenwoordiging, participatie en status.

2. Het is mogelijk om door voorkeursstemmen een zetel te krijgen; dat is sinds 2002 slechts zeven keer gebeurd; Parlement & Politiek, 2016).

3. Mügge (2016) deed een studie naar de werving en selectie van kandidaten met een andere etnische achtergrond in Nederland, daar ligt de nadruk echter op geslacht en etnische achtergrond.

4. Theoretisch gezien is het hebben van een andere etnische achtergrond het belangrijkste verschil. Bovendien kunnen niet alleen uiterlijke kenmerken ('zichtbare minderheden') een rol spelen, maar ook verwachtingen over de kennis van de taal of culturele/bestuurlijke kennis van kandidaten kunnen van invloed zijn op de keuzes van selectiecommissies.

5. Het gaat hier om opleidingen op het vlak van persoonlijke vaardigheden die zich op een breed scala aan onderwerpen richten en niet op specifieke onderwerpen of specialisaties.

6. De aanname hierbij is dat deze norm relatief stabiel is, oftewel, dat de meest voorkomende achtergrond in 2010-2016 niet sterk verschilt van de norm in de parlementen van voorgaande jaren en dat die niet aanzienlijk verschilt tussen partijen. Extra analyses (beschikbaar op verzoek) bevestigen deze twee aannames.

7. De geschatte kans voor een Kamerlid met een niet-Nederlandse achtergrond om aan de norm te voldoen is [54% - 88%] versus [52% - 67%] voor Kamerleden van Nederlandse herkomst. Model beschikbaar op verzoek.

8. 85% voor autochtone Nederlandse Kamerleden, 64% voor Kamerleden met een andere etnische achtergrond.

9. De geschatte kans voor een niet-Nederlands Kamerlid om aan de norm te voldoen is [43% - 79%] versus [47% - 61%] voor autochtone Nederlandse Kamerleden. Model beschikbaar op verzoek.

Bibliografie

- Arrow, K.J. (1971). *Some Models of Racial Discrimination in the Labor Market*. Santa Monica: The Rand Corporation.
- Aydemir, A. & Vliegthart, R. (2016). 'Minority Representatives' in the Netherlands: supporting, silencing or suppressing? *Parliamentary Affairs*, 69(1), 73-92.
- Bird, K. (2005). The political representation of visible minorities in electoral democracies: a comparison of France, Denmark, and Canada. *Nationalism and Ethnic Politics*, 11(4), 425-465.
- Black, J.H. (2000). Entering the political elite in Canada: The case of minority women as parliamentary candidates and MPs. *The Canadian Review of Sociology*, 37(2), 143-166.
- Black, J.H. & Erickson, L. (2000). Similarity, compensation, or difference? *Women Politics*, 21(4), 1-38.
- Bovens, M. & Wille, A. (2010). The education gap in participation and its political consequences. *Acta Politica*, 45(4), 393-422.
- Celis, K., Erzeel, S., Mügge, L., & Damstra, A. (2014). Quotas and Intersectionality: Ethnicity and Gender in Candidate Selection. *International Political Science Review* 35(1), 41-54.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) (2016, 26 februari). Bevolking; generatie, geslacht, leeftijd en herkomstgroepering. <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=37325>.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) (2017, 10 juli). Bevolking; hoogstbehaald onderwijsniveau en onderwijsrichting. <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLnl&PA=82816NED&LA=nl>.
- Cotta, M. & Best, H. (Eds.) (2007). *Democratic representation in Europe: diversity, change, and convergence* (pp. 1-26). Oxford: Oxford University Press.
- Dancygier, R.M., Lindgren, K.O., Oskarsson, S., & Vernby, K. (2015). Why are immigrants underrepresented in politics? Evidence from Sweden. *American Political Science Review* 109(04), 703-724.
- Durose, C., Richardson, L., Combs, R., Eason, C., & Gains, F. (2012). 'Acceptable Difference': Diversity, representation and pathways to UK politics. *Parliamentary Affairs*, 66(2), 1-22.
- Ensel, R. (2003). Multiculturalisme in de politieke partij. *Migrantenstudies* 3, 156-172.
- Fennema, M. & Tillie, J. (1999). Political Participation and Political Trust in Amsterdam: Civic Communities and Ethnic Networks. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 25, 703-726.
- Fennema, M. (2003). *Over De Kwaliteit Van Politieke Elites*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Keane, M.P. & Merlo, A. (2010). Money, Political Ambition, and the Career Decisions of Politicians. *American Economic Journal: Microeconomics*, 2(3), 186-215.

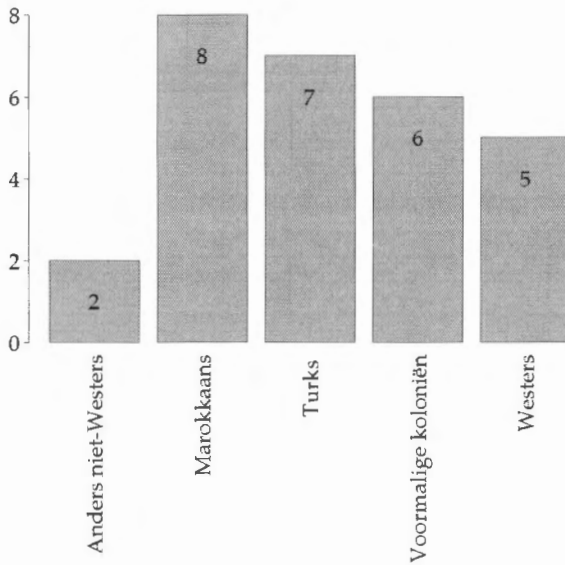
- Lucardie, P. & Voerman, G. (2004). *Portaal tot het Parlement. Kandidaatstelling binnen Politieke Partijen in acht Westerse landen*. Den Haag/Groningen: Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen.
- Michon, L. & Vermeulen, F. (2013). Explaining Different Trajectories in Immigrant Political Integration: Moroccans and Turks in Amsterdam. *West European Politics* 36(3): 597-614.
- Mügge, L.M. (2016). Intersectionality, Recruitment and Selection: Ethnic Minority Candidates in Dutch Parties. *Parliamentary Affairs*, 69(3), 512-530.
- Murray, R. (2016). The political representation of ethnic minority women in France. *Parliamentary Affairs*, 69(3), 586-602.
- Norris, P. & Lovenduski, J. (1995). *Political recruitment: Gender, race and class in the British Parliament*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Parlement en Politiek (2016, 30 mei). Voorkeurstemmen. <http://www.parlement.com/id/vh8lnhrouwzc/voorkeurstemmen>.
- Phelps, E.S. (1972). The Statistical theory of Racism and Sexism. *American Economic Review*, 62(4), 659-661.
- Phillips, A. (1995). *The Politics of Presence: The Political Representation of Gender, Ethnicity, and Race*. Oxford: Oxford University Press.
- Pitkin, H. (1967). *The Concept of Representation*. Berkeley: University of California Press.
- Rath, J. (1990). Political Participation of Ethnic Minorities in the Netherlands. *International Migration Review*, 17(3), 445-469.
- Scarow, S., Webb, P., & Farrell, D.M. (2000). From Social Integration to Electoral Contestation: The Changing Distribution of Power within Political Parties. In: Dalton, R.J. & Wattenberg, M.P. (ed.), *Parties without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Sobolewska, M. (2013). Party Strategies and the Descriptive Representation of Ethnic Minorities: the 2010 British General Election. *West European Politics*, 36(3), 615-633.
- Tillie, J. (1998). Explaining migrant voting behaviour in the Netherlands. Combining the electoral research and ethnic studies perspective. *Revue europeenne des migrations internationales*, 14(2), 71-95.
- Turner-Zwinkels, T. (aanstaande). PolCa data: The Political Careers and Political Capital of Dutch MP'S (Version as per 24th of June 2017).
- Turner-Zwinkels, T. & Mills, M. (aanstaande). Pathways to Power: The Role of Political Capital in the Obtainment of Cabinet Positions.
- van der Zwan, R., Lubbers, M. & Eisinga, R. (aanstaande). The political representation of ethnic minorities in the Netherlands: Ethnic minority candidates and the role of party characteristics.
- van Tubergen, F. (2006). *Immigrant Integration: A Cross-National Study*. New York: LFB Scholarly Publishing.

Zschirnt, E. & Didier, R. (2016). Ethnic discrimination in hiring decisions: a meta-analysis of correspondence tests 1990-2015. *Journal of ethnic and migration studies*, 42(7), 1115-1134.

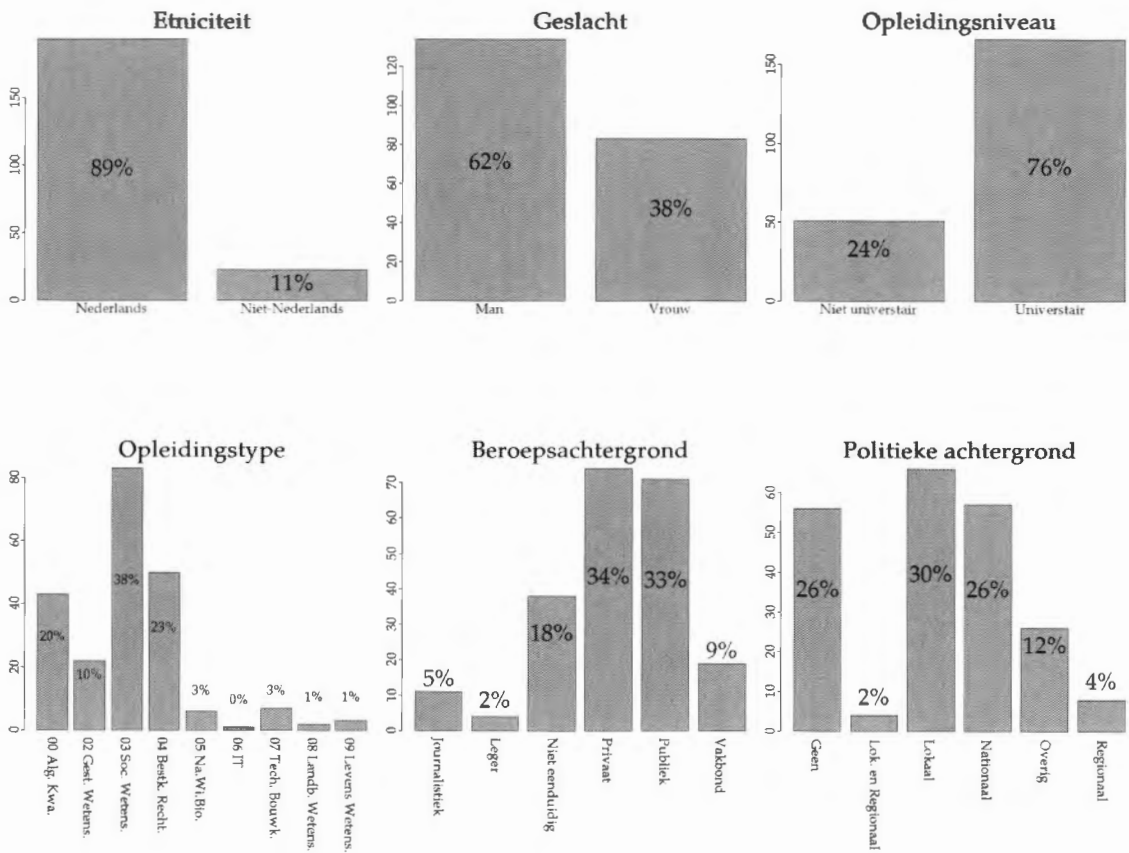
Bijlage 1: algemene beschrijvende statistiek

TABEL 8. Samenvatting continue variabelen.

Statistiek	N	Gemiddelde	St. Dev.	Min	Max
Jaren prof. ervaring	217	13.922	9.786	0.000	53.583
Jaren politieke ervaring	217	8.386	10.932	0.000	63.167
Leeftijd bij binnenkomst	217	40.562	8.521	20	62

FIGUUR 3. Details Kamerleden met een niet-Nederlandse achtergrond in de dataset.

FIGUUR 4. Verdeling van de geselecteerde categorische variabelen.

Anneleen Stollman, Wendy Valijs,
Wouter Medaer

Over het leven

Inleefboek armoede

ISBN 9789463442183

160 blz.

€ 24,95 (excl. verzendings-
kosten)

Hoe leef je als gezin met een krap budget? Wat betekent het om altijd tellend door de supermarkt te lopen? Een doktersbezoek te moeten uitsstellen? Honderd keer neen te moeten zeggen tegen je kind? Geen internet te hebben? Altijd maar afhankelijk te zijn van anderen?

Anneleen Stollman en Wendy Valijs namen deel aan een inleefweek armoede. Ze ondervonden dat armoede niet alleen je portemonnee, maar ook je gedachten beïnvloedt. Gegrepen door deze ervaring, zochten ze nog meer mensen op die in armoede leven en luisterden naar hun verhaal. In dit boek ontmoet je Rik, Rachid, Anna, Cindy, Robert, Danny, Nathalja en Ingrid. Zij vertellen hoe ze dag in dag uit knokken om het hoofd boven water te houden. Je leest ook mee in het dagboek van deelnemers aan een inleefweek, die een week lang probeerden rond te komen met een leefloon.

ANNELEEN STOLLMAN hield de pen vast.

WENDY VALIJS maakte pakkende foto's.

WOUTER MEDAER verzorgde de vormgeving.

Met een voorwoord en duiding door Bea Cantillon, hoogleraar aan de Universiteit Antwerpen. Met inzichten en citaten van o.a. kunstenaar Koen Vanmechelen, filosoof Bleri Lleshi, journalist Tine Hens, poolreiziger Dixie Dansercoer en psychiater Dirk De Wachter.

Intersectionaliteit in de media: representatie van Nederlandse Kamerleden met een migratieachtergrond in dagbladen, 1986-2016

Liza Mügge en Anne Louise Schotel

ABSTRACT

The media are key actors in political inclusion and exclusion. Existing research has shown that women and racial minorities receive less coverage and are portrayed more negatively than white males. Yet, less is known about differences in media coverage within and between groups. This study disentangles such variation with an intersectional lens. Drawing on newspaper analysis of all 55 politicians with a migration background who ever held a seat in Dutch parliament (1986-2016) we analyze the quantity and tone of media coverage and examine how they are identified. Our findings show that although women receive more coverage than men, this is no advantage. Women are framed more often and in more variety as 'different' compared to their male minority colleagues. The most visible politicians are particularly negatively described in terms of their different identities when they aim to achieve a higher position of power in the party.

KEYWORDS: intersectionality, media, political representation, gender, ethnicity, categories

1. Inleiding

De media maken zichtbaar wie aan de norm politicus beantwoordt en wie ervan afwijkt. Media zijn daarom een van de belangrijkste radars in mechanismen van politieke insluiting en uitsluiting. Angelsaksisch onderzoek laat zien dat de media gender en ras expliciet benoemen bij respectievelijk vrouwen en zwarten, terwijl

dat bij witte mannelijke politici onbenoemd blijft (zie o.a. Kahn & Goldenberg, 1991; Campbell & Childs, 2010; Caliendo & McIlwain, 2006). In dit artikel kijken we inductief hoe politici met een migratieachtergrond gecategoriseerd worden op onder andere gender, etniciteit, ras, seksualiteit, burgerschap, religie en regionale binding in de media.

De conceptuele term voor meervoudige categorisering is intersectionaliteit. Het samenspel van verschillende sociale categorieën, gebaseerd op bijvoorbeeld etniciteit, gender en sociale klasse, beïnvloedt de positie van een groep in een samenleving (voor een uitvoerig overzicht van intersectionaliteit zie Hancock, 2016). Intersectionaliteit is een steeds gangbaardere benadering in onderzoek naar politieke vertegenwoordiging (Erzeel & Mügge, 2016; Mügge & Erzeel, 2016). Het legt bloot onder welke omstandigheden kruisingen van sociale categorieën in het voordeel en in het nadeel werken van politici die niet tot de dominante groepen behoren. Hoewel media cruciaal zijn voor het functioneren van een politicus, is er wetenschappelijk weinig bekend over de manier waarop achtergronden van politici samenspeelen in de media en wat het effect hiervan is. De enkele bestaande intersectionele studies naar mediarepresentatie richten zich op gender en etniciteit of ras tijdens verkiezingscampagnes in Groot-Brittannië (Ward, 2017) en Canada (Tolley, 2015).

Intersectionaliteit gaat echter verder dan gender, etniciteit en ras. Bovendien spelen media ook tijdens de zittingsperiode een belangrijke rol in het functioneren van politici. Om een bijdrage te leveren aan dit ontlukende onderzoeksveld kiezen wij voor een open en inductieve benadering. Deze aanpak stelt ons in staat verder te kijken dan gender en etniciteit en zichtbaar te maken hoe media politici die niet tot de meerderheid behoren representeren.

In dit artikel bestuderen wij met een intersectionele lens de mediarepresentatie van alle 55 politici met een 'niet-westerse' en 'postkoloniale' migratieachtergrond die in een periode van dertig jaar zitting hadden in de Tweede Kamer (1986-2016). De data bestaan uit alle artikelen in Nederlandse kranten waarin de politici met een migratieachtergrond tijdens hun zittingsperiode genoemd worden. De centrale onderzoeksvragen zijn: welke combinaties van categorieën zijn het meest zichtbaar en hoe representeren media die? Het gaat hier dus niet om zelfidentificatie van politici, maar externe categorisering door de media. Door vergelijking tussen groepen kunnen wij achterhalen welke combinaties van identiteiten onder welke omstandigheden in het voordeel of in het nadeel werken van politici. Dat verschaft inzicht in de constructie van hun publieke imago van politici uit minderheidsgroepen.

Onze bevindingen tonen dat hoewel gender en etniciteit belangrijke categorieën zijn, media aan Tweede Kamerleden met een migratieachtergrond een verscheidenheid aan identiteiten toeschrijven. Kranten belichten intersectionele identiteiten met name negatief – in de zin dat er openlijk wordt getwijfeld aan kwaliteit, kennis en kunde – wanneer een Tweede Kamerlid een machtspositie ambieert en probeert deze opgelegde identiteiten te ontstijgen.

In de volgende paragraaf bespreken we bestaand onderzoek naar mediarepresentatie en intersectionaliteit en formuleren een aantal verwachtingen. Vervolgens schetsen we de relevante context, zoals de migratiegeschiedenis, labels die gebruikt worden om burgers met een migratieachtergrond te benoemen en de vertegenwoordiging van deze groepen in de Kamer. Na een methodologische verantwoording volgt de analyse die uiteenvalt in drie delen: 1) algemene zichtbaarheid in de media, 2) toegeschreven identiteiten en veelvoorkomende intersecties van identiteit en 3) de toon van de mediarepresentatie aan de hand van vijf portretten van de meest zichtbare Kamerleden met een migratieachtergrond.

2. Categorisering, intersectionaliteit en de media in politieke vertegenwoordiging

Intersectioneel onderzoek toont dat categorieën zoals leeftijd, seksualiteit, religie, generatie en etniciteit in samenspel effect hebben op kandidaatstelling en de samenstelling van kieslijsten (Randall, 2016; Evans, 2016; Severs et al., 2016). Kandidaten op verkiesbare plekken vormen een intersectioneel palet dat een zo breed mogelijk electoraat moet aanspreken. De nummer 1 is nagenoeg altijd een witte man rondom wie de lijst wordt samengesteld (Celis et al., 2014). Intersectionaliteit maakt verschillen tussen en binnen groepen zichtbaar.

Hoewel de media een cruciale schakel zijn in politieke vertegenwoordiging is een intersectioneel perspectief nog niet gangbaar. Met uitzondering van enkele studies, richt bestaand onderzoek zich ofwel op vrouwen ofwel op etnische en raciale minderheden, vooral in de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Canada. Dit veld onderscheidt drie aspecten van media-aandacht: kwantiteit, de identiteiten die media benoemen en de toon waarop zij die identiteiten bespreken (Ward, 2017). We bespreken deze aspecten achtereenvolgens en verbinden ze met algemene literatuur omtrent politieke communicatie.

2.1. *Kwantiteit*

Kwantiteit van media-aandacht gaat over de mate waarin politici aan bod komen in de media. Niet alle politici zijn even nieuwswaardig. Politici wier handelen politieke uitkomsten kan beïnvloeden krijgen meer aandacht dan politici met minder politieke macht (De Vos, 2014; Tresch, 2009). De zogenaamde *news value theory* verklaart welke individuele en institutionele aspecten de interesse van media in politieke actoren vergroten (Galtung & Ruge, 1965). Bij individuele kenmerken van politici maakt deze theorie onderscheid tussen rol-relevante en

rol-onafhankelijke kenmerken van politici (Rosar, Klein & Beckers, 2008). Rol-relevante kenmerken zijn vaak onderzocht, aangezien ze voor de hand liggend van belang zijn voor politiek succes. Rol-onafhankelijke kenmerken lijken echter in belang toe te nemen voor electoraal succes en media-aandacht (De Vos, 2014). Zo zijn persoonlijke kenmerken, zoals leeftijd en fysieke aantrekkelijkheid, sterk bepalend voor de nieuwswaarde van een politicus (zie Rosar, Klein & Beckers, 2008; Midtbø, 2011).

Intersectioneel onderzoek toont hoe persoonlijke kenmerken op basis van gender en ras interageren. In Groot-Brittannië en de Verenigde Staten zijn vrouwelijke politici minder zichtbaar dan mannen (Kahn & Goldenberg, 1991; Campbell & Childs, 2010; Ward, 2017). De verschillen zijn groot: tijdens de campagne voor de verkiezingen in 2010 in Groot-Brittannië wijdden kranten 71% van de artikelen over kandidaten volledig aan mannen, tegenover een schrale 8% uitsluitend aan vrouwen (Ross et al., 2013). Vrouwen uit een etnische minderheids-groepering kregen in dezelfde campagne echter bijna twee keer zoveel aandacht (Ward, 2017). Intersectionaliteit laat zien dat kwantiteit in media-aandacht niet hetzelfde is voor *alle* vrouwelijke politici; etnische minderheden hebben hier een voordeel.

Een andere benadering van ongelijke media-aandacht richt zich op 'politieke golven'. Dit onderzoek laat zien dat sommige politici beter in staat zijn om aandacht te genereren. Zij maken gebruik van een plotselinge stijging in media-aandacht naar aanleiding van een specifiek politiek thema of voorval, een zogenaamde golf (Shaefer & Wolfsfeld, 2009; De Vos, 2014).

De eerder genoemde studies gaan niet in op genderverschillen in de kwantiteit van mediarepresentatie binnen etnische groepen. Werkt dat hetzelfde als voor witte politici en hebben mannen hier een voordeel? Mannelijke witte politici zijn niet alleen zichtbaarder in de media, ze zijn ook beter vertegenwoordigd in nationale parlementen. In 2017 is wereldwijd het aandeel vrouwelijke parlementsleden slechts 23%.¹ Onder politici met een migratieachtergrond zien we in West-Europese landen, zoals Nederland, Zweden, België en Frankrijk, een omgekeerd patroon: vrouwen met een migratieachtergrond zijn, relatief aan hun aandeel in de bevolking, in grotere aantallen vertegenwoordigd in parlementen dan hun mannelijke collega's (zie o.a. Freidenvall, 2016). Door de specifieke combinatie van twee achtergronden spreken zij vrouwen én etnische minderheden aan. Dat maakt hen electoraal interessanter voor partijen dan mannen met een migratieachtergrond (Celis et al., 2015). We verwachten daarom dat dit patroon zich weerspiegelt in de kwantiteit van mediarepresentatie: vrouwelijke politici met een migratieachtergrond zijn zichtbaarder dan mannen met een migratieachtergrond. Dit artikel kijkt niet naar hoe Kamerleden media gebruiken en bestudeert dan ook niet hoe politici zelf greep hebben op een mediagolf. We zullen wel kijken naar de *inhoud* van een golf.

2.2. *Benoemen van identiteit in mediarepresentatie*

Voor een politiek imago is de manier waarop de media identiteit markeren van belang. Verschillende onderzoeken vinden dat media het gender van vrouwelijke politici vaak onderstrepen (Adcock, 2010; Mariani et al., 2015). Deze markering benadrukt dat vrouwen een noviteit zijn en afwijken van de norm, omdat het gender van mannelijke politici onbenoemd blijft. Over raciale minderheden in de Verenigde Staten zijn bevindingen vergelijkbaar: media benadrukken ras, terwijl het ras van witte politici onbenoemd blijft (Caliendo & McIlwain, 2006). In Canada vindt Tolley (2015) dat media vrouwelijke politici uit etnische minderheidsgroeperingen vooral in termen van ras *en* gender beschrijven. We kunnen daarom verwachten dat ook onder Kamerleden met een migratieachtergrond media vrouwen in termen van gender én etniciteit bespreken en mannen louter in termen van etniciteit. Maar hoewel een intersectionele benadering verder kijkt dan gender en etniciteit alleen, zijn er geen gegevens beschikbaar over andere groepslabels. Wij vragen daarom eveneens open en inductief: in welke categorische termen bespreken media Kamerleden met een migratieachtergrond?

2.3. *Toon van mediarepresentatie*

Onderzoek naar politieke communicatie en mediarepresentatie richt zich met name op de kwantiteit van de media-aandacht. De vraag naar de effecten van de manier waarop politici zichtbaar worden blijft daardoor onderbelicht. Een algemene bevinding is dat de media in het nadeel werken van vrouwelijke politici (Campbell & Childs, 2010; Campus, 2013; Falk, 2013; Garcia-Blanco & Wahl-Jorgensen, 2012; Heldman et al. 2005; Ross et al., 2013; Sreberny-Mohammadi & Ross, 1996). Het benadrukken van gender positioneert vrouwen als onnatuurlijke politieke actoren (Falk, 2008). Bevindingen naar representatie van minderheden zijn vergelijkbaar. Zij die doorstoten in de politiek zijn 'hyperzichtbaar' in de media, hoe ze overkomen en hun daden worden onder een vergrootglas gelegd (Puwar, 2004). Etnische categorisering in politiek bevestigt zo het anders-zijn en de buitenlandse oorsprong van politici (Rosenberger & Stöckl, 2016). Maar ook hier bestaan verschillen tussen etnische groepen. In de Verenigde Staten en Canada benadrukken de media het succes van sommige Aziatische groepen meer dan dat van andere groepen (Hamlin et al., 2015).

Door het markeren van stereotypen die oorsprong vinden essentialistische lichamelijke kenmerken op basis van ras en gender worden vrouwelijke politici en politici die deel uitmaken van een raciale minderheid negatiever beoordeeld dan witte mannelijke politici (Gershon, 2012). De studie van Niven (2004) concludeert dat onder politici die verwickeld zijn in vergelijkbare corruptieschandalen, de me-

dia minder aandacht schenken aan de misstappen van witte politici dan aan die van vrouwen en Afro-Amerikanen.

Een van de weinige intersectionele studies naar mediarepresentatie concludeert dat er tevens een duidelijk verschil is tussen vrouwelijke politici. In de Britse verkiezingscampagne van 2010 presenteren media vrouwelijke kandidaten die behoren tot een raciale minderheidsgroep negatiever – door openlijk twijfel uit te spreken over hun kennis en kunde – dan witte vrouwen (Ward, 2017), terwijl de vrouwen in deze campagne wel meer media-aandacht kregen dan witte vrouwen. Ook Canadees onderzoek vindt dat successen van vrouwelijke etnische minderheden onderbelicht blijven (Tolley, 2015). Door de kruising van gender en etniciteit, geassocieerd met twee politiek marginale groepen, is de verwachting dat vrouwelijke Kamerleden met een migratieachtergrond meer in beeld komen dan hun mannelijke collega's.

Onderzoek naar mediarepresentatie van politici concentreert zich tot dusver vooral op gender of ras in verkiezingscampagnes, en meer recentelijk op de intersectie tussen deze twee en dan vooral onder vrouwen. Gezien het belang van zichtbaarheid in de media voor zittende politici met een migratieachtergrond richt dit artikel zich niet op campagnes maar op de periode dat zij Kamerlid zijn.

3. Nederlandse Kamerleden met een migratieachtergrond

Vergeleken met andere West-Europese immigratielanden kenmerkt Nederland zich door een lange geschiedenis van Kamerleden met een migratieachtergrond (Pathways, 2016). De entree van Kamerleden met een andere achtergrond weerspiegelt immigratiepatronen naar Nederland. In de eerste fase zijn dat vooral mensen met een koloniale achtergrond, afkomstig uit Suriname en Indonesië. Later treden ook Kamerleden toe die – of wier familie – naar Nederland zijn gemigreerd door gastarbeidovereenkomsten met Marokko en Turkije evenals Kamerleden die – of wier ouders – gevlucht zijn. Het eerste Kamerlid dat niet wit is – de in Nederlands-Indië geboren Roesstam Effendi – vertegenwoordigde de Communistische Partij Nederlands (CPN) van 1933 tot 1946. Pas veertig jaar later is structurele vertegenwoordiging van Kamerleden met een migratieachtergrond een feit. De Nederlands-Molukse John Lilipaly (PvdA) wordt verkozen in 1986. De eerste Kamerleden met een migratieachtergrond zijn man. Pas in 1994 treedt de eerste vrouw toe – de Nederlands-Surinaamse Tara Singh Varma (GroenLinks). Tussen 1998 en 2010 is rond de 70% van de Kamerleden met een migratieachtergrond vrouw (Mügge & Damstra, 2013). In de periode 2010-2016 wordt het verschil kleiner. Hoewel vrouwen met een migratieachtergrond procentueel beter vertegenwoordigd blijven dan mannen met een migratieachtergrond, en de genderverhouding vele malen beter is dan onder witte vrouwen (rond de 37%), wordt de verdeling langzaam gelijk.

4. Methoden

De steekproef van deze studie betreft alle 55 Tweede Kamerleden met een migratieachtergrond over tien parlementaire cohorten (1986-2016). Tweede Kamerleden met een migratieachtergrond in deze studie zijn burgers die worden aangeduid als 'niet-westers' of die een koloniale achtergrond hebben (zoals Indonesië). Het zijn de groepen die door huidskleur en afkomst het meest zichtbaar zijn in de Nederlandse politiek en doelgroep waren van het immigratie- en integratiebeleid (Penninx & Vermeulen, 1994). Westerse (witte) Nederlandse burgers met een migratieachtergrond blijven onbenoemd in het publieke debat en de politiek (Mügge et al., te verschijnen). Door deze onzichtbaarheid gaan zij op in de 'witte' norm en zijn ze geen onderdeel van deze studie.

De data bestaan uit artikelen uit de Nederlandse nationale en regionale kranten, beschikbaar in de LexisNexis-database: *Algemeen Dagblad*, *De Volkskrant*, *Trouw*, *NRC Handelsblad*, *Telegraaf*, *Financieel Dagblad*, *Noord-Hollands Dagblad*, *Limburgs Dagblad*, *Rotterdams Dagblad*, *Haagse Courant*, *Brabants Dagblad*, *Dagblad van het Noorden* en *Het Parool*.

Om geen categorieën uit te sluiten betreffen de zoektermen alleen de volledige naam van het Tweede Kamerlid en de ambtsperiode. De keuze om krantenartikelen te analyseren in plaats van televisiefragmenten stelt ons in staat de gehele periode vanaf 1986 tot het heden door hetzelfde medium te bekijken. Bovendien besteden kranten aandacht aan een grotere variëteit aan politieke spelers, terwijl berichtgeving op televisie vooral aandacht heeft voor partijleiders (Scammell & Semetko, 2008).

Deze zoektermen resulteerden in een totaal van 37.228 artikelen waarin de 55 Kamerleden tijdens hun zittingsperiode genoemd werden. Vervolgens hebben we onderscheid gemaakt tussen artikelen waarin kranten Kamerleden in uitsluitend neutrale termen bespreken en artikelen waarin dat niet het geval was. Onder neutrale termen vallen: het benoemen van een Tweede Kamerlid als 'politicus', 'Tweede Kamerlid', 'portefeuillehouder' of 'PvdA-lid'. Dit onderscheid leverde 1.398 artikelen op waarin de Tweede Kamerleden niet in neutrale termen besproken werden en die zijn ingevoerd in MAXQDA (zie ook Tabel 1).² Op basis van deze data is aan de hand van open codering een initieel codeerschema gemaakt. Indicatoren van codes in deze fase waren beschrijvingen in termen van identiteit. Daaronder valt elke verwijzing naar bijvoorbeeld persoonlijkheid, achtergrond, leeftijd, gender, seksualiteit en privéleven. Dit codeerschema is eerst toegepast in een segment van data van de vijf meest besproken Kamerleden totdat er geen nieuwe identiteiten meer gevonden werden. Daarna is de structuur van het codeerschema bepaald en zijn de individuele codes gedefinieerd aan de hand van vier aspecten: naam van de code, beschrijving van de betekenis van deze naam, een voorbeeld van een codering en de regels voor toepassing van de code. Op basis van dit schema zijn alle data gecodeerd en geanalyseerd.

De gecodeerde verwijzingen naar identiteit bevatten zowel beschrijvingen als citaten of uitspraken over identiteit van Tweede Kamerleden zelf. Het is niet duidelijk of het bij deze citaten of uitspraken om zelfidentificatie gaat, aangezien we niet kunnen vaststellen in hoeverre Kamerleden correct geciteerd zijn. Alle verwijzingen naar identiteit zijn daarom opgevat als toegewezen door de media.

Deze aanpak stelt ons in staat om de toewijzing van identiteit in de media op een fijnmazige manier in kaart te brengen. We bekijken achtereenvolgens (1) de kwantiteit van de media-aandacht, (2) de markering van identiteit – hoe wordt men beschreven en welke labels van identiteit vallen samen en (3) de toon van deze markering. Om de toon van de media-aandacht te meten zijn de vijf meest besproken Tweede Kamerleden geselecteerd en is onderzocht op welke momenten zij in termen van hun identiteit beschreven werden door de artikelen chronologisch te sorteren. Doordat deze Kamerleden zo vaak besproken zijn in termen van identiteit, is het mogelijk patronen in deze benoemingen te ontdekken. Dat resulteert in een inhoudelijk overzicht van ‘golven’ van media-aandacht en een analyse van de toon van de berichtgeving in deze golven.

5. Kwantiteit: zichtbaarheid in de media

Overeenkomstig onze verwachting genereren vrouwen met een migratieachtergrond meer media-aandacht dan mannen, respectievelijk gemiddeld 719 versus 626 keer per persoon (Tabel 1). Berichtgeving over vrouwen benoemt identiteit vaker dan bij mannen, respectievelijk gemiddeld 27 en 23 keer per persoon. Daaruit kunnen we opmaken dat mannen met een migratieachtergrond iets dichterbij de norm-politicus liggen dan vrouwen met een migratieachtergrond, omdat kranten hen minder vaak in termen van identiteit bespreken. Vrouwen daarentegen worden zichtbaarder gemaakt. In de volgende paragraaf tonen we welke identiteiten kranten uitlichten.

TABEL 1. **Overzicht van het totaal aantal artikelen, het aantal artikelen dat verwijst naar identiteit en het aantal keer dat een identiteitslabel toegepast werd, uitgesplitst naar gender.**

	Kamerleden met migratieachtergrond (n = 55)	Zichtbaarheid: totaal aantal artikelen (n = 37.228)	Identiteit: aantal artikelen die identiteit markeren (n = 1.393)	Aantal coderingen van identiteit (n = 2.680)
Mannen	25	15.647 (Gemiddeld 626 artikelen p.p.)	577 (Gemiddeld 23 artikelen p.p.)	1.093 (Gemiddeld 44 keer p.p.)
Vrouwen	30	21.581 (Gemiddeld 719 artikelen p.p.)	816 (Gemiddeld 27 artikelen p.p.)	1587 (Gemiddeld 53 keer p.p.)
Totaal	55	37.228	1.393	2.680

6. Categorieën: toegeschreven identiteiten

Onderzoek naar mediarepresentatie van politici uit een etnische minderheidsgroepering is hoofdzakelijk gericht op gender en/of ras. Uit onze inductieve analyse blijkt een diverser beeld: uit de artikelen zijn 64 codes en 10 categorieën afgeleid. De meest toegeschreven identiteiten zijn gebaseerd op het herkomstland (1.093 keer), regionale afkomst (238 keer), gender (253 keer) en religieuze identiteit (209 keer). Door het onderscheid allochtoon/autochtoon dat is gebaseerd op herkomstlanden heeft de verwijzing naar herkomstland zowel een etnische als een raciale connotatie. Een expliciete verwijzing naar ras in termen van huidskleur komt echter ook voor (78 keer).

Iedere aanduiding van identiteit heeft een andere functie, afhankelijk van de sociaal-politieke betekenis van het label. De analyse door de tijd heen laat zien dat labels die media toepassen wanneer politici met migratieachtergrond de politieke arena betreden, blijven 'plakken'. In de eerste zes maanden van de ambtsperiode zijn er nauwelijks pieken in het toeschrijven van identiteiten aan Tweede Kamerleden. Bij aantreden beschrijven kranten Kamerleden vooral in neutrale termen. Bovendien zijn de identiteiten die media toebedelen aan Kamerleden met een migratieachtergrond afhankelijk van de politieke context. In de volgende paragrafen bepreken we de betekenis die wordt gegeven aan de meest voorkomende toegeschreven identiteiten per categorie.

6.1. *Herkomstland*

Sinds de beëdiging van het eerste Kamerlid met een migratieachtergrond in 1986 gebruiken media het herkomstland als label van verschil en passen het toe bij *alle* Tweede Kamerleden met een migratieachtergrond. Farah Karimi (GroenLinks) wordt bijvoorbeeld beschreven als een politieke vluchteling uit Iran en Nebahat Albayrak (PvdA) als de dochter van een analfabete steigerbouwer uit Turkije. Hoewel kranten dit soort feiten vaak vermelden in een interview over de persoonlijke achtergrond van een Kamerlid, wordt de achtergrond van een Kamerlid ook regelmatig aangehaald in contexten waarin geen relatie bestaat met het besproken onderwerp in een artikel, en gebruikt om het anders-zijn van een Kamerlid aan te duiden: '[...] dat na ruim drie jaar Tweede Kamer en die tiende plaats op de kandidatenlijst de uitdrukking "Troetel Turk" opnieuw valt maakt Albayrak eerder moe dan boos' (Slavenburg, 2001).

6.2. *Regionale afkomst*

Regionale binding met Nederlandse provincies, steden of dorpen is naast het herkomstland het vaakst (238 keer bij 31 Kamerleden) gebruikt om een Tweede Kamerlid

te beschrijven. Kranten benadrukken de regionale binding vooral als bewijs van het Nederlanderschap, zoals blijkt uit een citaat van Malik Azmani (VVD): 'Het is wel bizar dat ik steeds weer word beoordeeld op mijn afkomst. Ik ben een geboren Nederlander en een Fries' (Boonstra, 2015). Media belichten de woon- of geboorteplaats in Nederland positief en maken buitenlandse afkomst secundair. Het op deze manier benoemen van regionale binding dient als bevestiging dat er geen sprake is van conflicterende loyaliteiten naar het herkomstland en (voormalige) burgers in Nederland.

6.3. *Gender*

Kranten omschrijven vrouwelijke Tweede Kamerleden met een migratieachtergrond in de data 15 keer vaker dan mannen in termen van hun geslacht, respectievelijk 236 en 16 keer. Dat komt overeen met bevindingen uit eerder genoemd onderzoek in Angelsaksische landen, waarin het gender van mannen onbenoemd blijft. Het feit dat er in absolute aantallen meer vrouwelijke Kamerleden (30) zijn geweest met een migratieachtergrond dan mannen (25), maakt hierin geen verschil. Nagenoeg alle vrouwelijke Tweede Kamerleden zijn ten minste één keer benoemd als vrouw. Zes mannelijke Kamerleden met een migratieachtergrond worden ten minste één keer genoemd als man.³ Kranten noemen man-zijn vooral als onderdeel van gezegden die mannelijke eigenschappen benadrukken. Bijvoorbeeld: 'Klaver is een man van de toekomst' (Vrijsen, 2015) of 'El Fassed is een man van de lange adem' (van Gorp, 2011). Vrouw-zijn is daarentegen het meest besproken in combinatie met het herkomstland en met een islamitische identiteit of achtergrond, beide categorieën die Kamerleden als anders of niet-Nederlands aanmerken.

6.4. *Religie*

Verwijzingen naar religie – met name islam (159 keer) – komen veel voor. Dat is niet verwonderlijk omdat meer dan de helft (34) van de Kamerleden met een migratieachtergrond is geboren – of een van hun ouders – in een land waarin de islam de officiële religie is. De berichtgeving noemt de islamitische achtergrond van het merendeel van deze Kamerleden (25) in ieder geval één keer. De overigen zijn beschreven als atheïst⁴ of helemaal niet besproken in termen van religie.⁵ Bij ongeveer de helft van de Kamerleden (12) die kranten in termen van de islam beschrijven ligt de nadruk op een moderne, matige en/of seculiere invulling van religie in de privésfeer. De berichtgeving over de andere helft (13) presenteert hen als actieve moslims, zonder nadruk op seculiere religie en het privédoel. Zo wordt Tofik Dibi geciteerd: 'Ik ben een overtuigd moslim en de Koran die naast mijn bed ligt, is veel dikker dan de Donald Duck' (Dibi, 2008).

Nihat Eski, Mustafa Amhaouch en Coşkun Çörüz nemen een bijzondere positie in. Media beschrijven hen als praktiserend moslim en zij zijn Kamerlid namens het CDA, een christelijke partij. Hun plaats in de partij is niet vanzelfsprekend en wordt bekritiseerd. Zo wordt over Çörüz geschreven: ‘Sommigen zien hem als het ideale allochtone rolmodel, velen noemen hem minder vleidend “beroepsallochtoon”’ (Erdogan, 2001).

Van 25 Kamerleden bij wie de islamitische achtergrond benoemd wordt, is ongeveer de helft vrouw (11/25). Na aanslagen op de Twin Towers gaan het label ‘vrouw’ en ‘moslim’ of ‘moslima’ vaak samen, terwijl mannen niet het label van ‘moslim-man’ krijgen. Albayrak zegt in een interview: ‘Toen werd ik door de buitenwereld ineens uitgemaakt voor “moslima” – een wonderlijk, echt Nederlands, post-9/11-woord. Opvallend hoor. Zouden andere talen ook een aparte aanduiding hebben voor vrouwelijke moslims?’ (van den Brand, 2010).

6.5. *Intersecties van categorieën*

Behalve de eerdergenoemde vier meest beschreven identiteiten waren in de data leeftijd, Nederlands burgerschap en allochtoon veel gebruikte categorieën om de Kamerleden met een migratieachtergrond te omschrijven. Tabel 2 laat zien dat kranten de identiteit van vrouwen in meer diversiteit bespreken dan mannen. Herkomstland is bij beide genders het belangrijkste label van verschil. Bovendien zijn vrouwen in meer verschillende en andere termen beschreven.

TABEL 2. Meest toegewezen identiteiten aan mannelijke en vrouwelijke Tweede Kamerleden met een migratieachtergrond.

Vrouwelijke Tweede Kamerleden met een migratieachtergrond		Mannelijke Tweede Kamerleden met een migratieachtergrond	
Identiteitslabel	Aantal keer toegewezen	Identiteitslabel	Aantal keren toegewezen
1. Herkomstland	623	1. Herkomstland	470
2. Gender	237	2. Regionale locatie	128
3. Religie	126	3. Nederlands	80
4. Regionale locatie	110	4. Religie	78
5. Nederlands	101	5. Leeftijd (jong)	67
6. Allochtoon	80	6. Allochtoon	49
7. Dubbele nationaliteit	78		
8. Vluchteling	47	Overig	45
9. Ouderschap	40		
10. Ras (kleur)	35		
Overig	110		
Totaal	1.587	Totaal	917

De representatie van Tweede Kamerleden in de media draait niet om een enkele categorie, zoals gender of ras, maar vormt een intersectioneel geheel. Tabel 3 toont de meest voorkomende intersecties voor mannen en vrouwen. Het is opvallend dat onder vrouwen de meest voorkomende intersecties samengaan met het label 'vrouw', gecombineerd met: 'Turks', 'Marokkaans', 'allochtoon', 'zwart' en 'migrant'. Voorts is dubbele nationaliteit een veelvoorkomend label. Bij mannen zijn de herkomstlanden Turkije en Marokko het meest voorkomend, maar die worden gecombineerd met 'Nederlands'.

Intersectioneel zien we een aanzienlijk genderverschil. Voor mannen verkleint intersectionaliteit de afstand tot de norm politicus, terwijl het voor vrouwen het verschil juist versterkt. Labels van verschil op basis van herkomstland van mannen gaan samen met labels die juist hun binding met Nederland of een Nederlandse regio kenmerken en neutraliseren het verschil. Terwijl de onderzochte media vrouwen van Turkse origine aanmerken als 'Turkse vrouw', beschrijven zij mannen als 'Turkse Nederlander'. Van de meest voorkomende intersectionele labels onder vrouwen is er niet een die het afwijken van de norm neutraliseert, zoals dat bij mannen bij de meest voorkomende intersecties wel het geval is.

In een citaat ageert Vera Bergkamp (D66) tegen de labels 'Marokkaan' en 'lesbisch' en spreekt de wens uit neutraler te worden besproken:

In Nederland heerst een hokjesgeest. Dat is makkelijk omdat het overzichtelijk is maar het doet geen recht aan het individu. Ik ben lesbisch, ik ben half-Marokkaans, maar ik ben ook vrouw, mens, Amsterdammer, wereldburger. Dat zijn beschrijvingen die meer bij mij passen.
(Riemersma, 2013)

TABEL 3. Meest toegewezen intersecties van identiteiten aan mannelijke en vrouwelijke Tweede Kamerleden met een migratieachtergrond.

Vrouwelijke Tweede Kamerleden met een migratieachtergrond		Mannelijke Tweede Kamerleden met een migratieachtergrond	
Intersecties van identiteitslabels	Aantal keer toegewezen	Intersecties van identiteitslabels	Aantal keren toegewezen
Turks + Vrouw	26	Nederlands + Marokkaans	21
Marokkaans + Vrouw	25	Nederlands + Turks	20
Allochtoon + Vrouw	24	Marokko + Amsterdam	9
Ras (kleur) + Vrouw	22	Marokko + Leeftijd	8
Dubbele nationaliteit + Marokkaans	22	Overig	112
Dubbele nationaliteit + Turks	20		
Migrant + Vrouw	19		
Overig	151		
Totaalaantal intersecties	309	Totaalaantal intersecties	170

7. Toon van representatie

Het benadrukken van achtergrondkenmerken kan Kamerleden met een migratieachtergrond in een positief of negatief licht plaatsen. De vraag is of, in overeenstemming met de literatuur, vrouwen met een migratieachtergrond negatiever in beeld komen dan mannen. Aangezien onze studie meer intersecties vindt dan gender en etniciteit alleen, kijken wij ook welke intersecties negatiever uitpakken. Wij doen dat aan de hand van vijf portretten van de Kamerleden die in neutrale én niet-neutrale termen het meeste aandacht genereerden: Nebahat Albayrak (PvdA), Khadija Arib (PvdA), Ayaan Hirsi Ali (VVD), Jesse Klaver (GroenLinks) en Tofik Dibi (GroenLinks) (zie Tabel 4). Deze Kamerleden hadden allen een prominente plaats in hun partij. Het is daarom niet verwonderlijk dat zij meer *newsworthy* zijn dan anderen. Voor elk van deze politici analyseren we de 'golven' waarin kranten hen bespraken in termen van identiteit.

TABEL 4. **Overzicht van meest besproken Tweede Kamerleden met een migratieachtergrond, in neutrale termen en in termen van identiteit.**

Naam	Totaal aantal artikelen	Aantal artikelen verwijzend naar identiteit	Aantal identiteitslabels
Nebahat Albayrak	1.926	144	359
Khadija Arib	1.908	141	281
Ayaan Hirsi Ali	4.619	128	246
Tofik Dibi	2.582	74	160
Jesse Klaver	3.146	72	176

7.1. Nebahat Albayrak

Albayrak was PvdA-Kamerlid in drie parlementen tussen 1998 en 2012. De onderzochte media bespreken Albayrak verreweg het meest in termen van haar identiteit (358 keer). Haar Turkse achtergrond en haar gender vallen in de beschrijving van haar identiteit het vaakst samen, naast haar dubbele nationaliteit. Wanneer wij de beschrijving van Albayrak in de media over haar gehele periode in de Tweede Kamer bekijken, vallen hierin een aantal pieken op. De eerste piek in beschrijvingen van identiteit vindt plaats in november 2002 wanneer zij als vierde op de kandidatenlijst van de PvdA geplaatst is. Kranten bespreken haar dan vooral als jonge, allochtone vrouw, 'de vleesgeworden emancipatie die de PvdA voorstaat' (Olgun, 2002). In 2006 komt Albayrak in het nieuws vanwege haar Turkse nationaliteit, na uitspraken over de Armeense genocide; ze zou geen afstand nemen van het Turkse standpunt. Zij wordt hierover geciteerd:

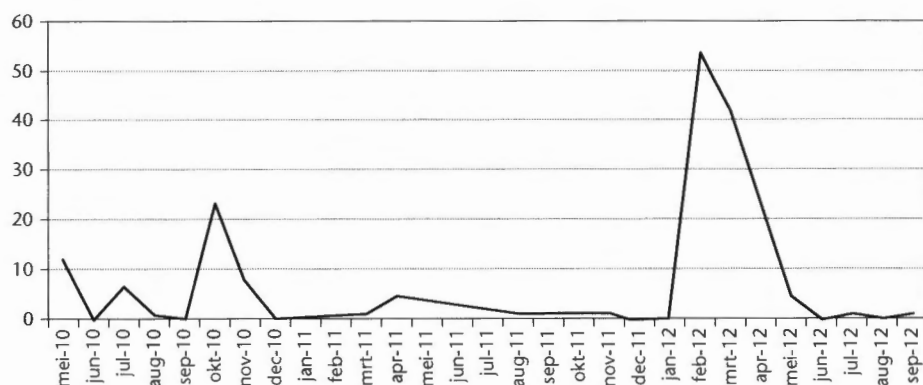
Zelf voel ik me honderd procent Nederlandse, maar ook honderd procent Turkse, bijvoorbeeld als ik met mijn moeder sta te koken. Ik heb nooit pro-

blemen gehad met die dubbele identiteit. [...] Het lijkt wel alsof het er niet meer toe doet wat ik zeg, mensen willen het niet horen. Ik heb het gevoel dat ik een permanent loyaliteitsexamen moet afleggen.

(van Lambalgen, 2006)

Figuur 1 laat zien dat de grootste piek plaatsvindt in 2012, wanneer Albayrak zich kandidaat stelt voor het fractievoorzitterschap van de PvdA:

Ze heeft een verhoogd profiel door haar Turkse afkomst. Ze woont inmiddels meer dan veertig jaar in Nederland, dus voor haar is dat geen issue meer. Voor andere partijen waarschijnlijk wel. Van die zwakte kan ze een sterkte maken. De gunfactor, zoals dat in Den Haag heet, kan in haar voordeel werken. (Broekhuizen & Berentsen, 2012)

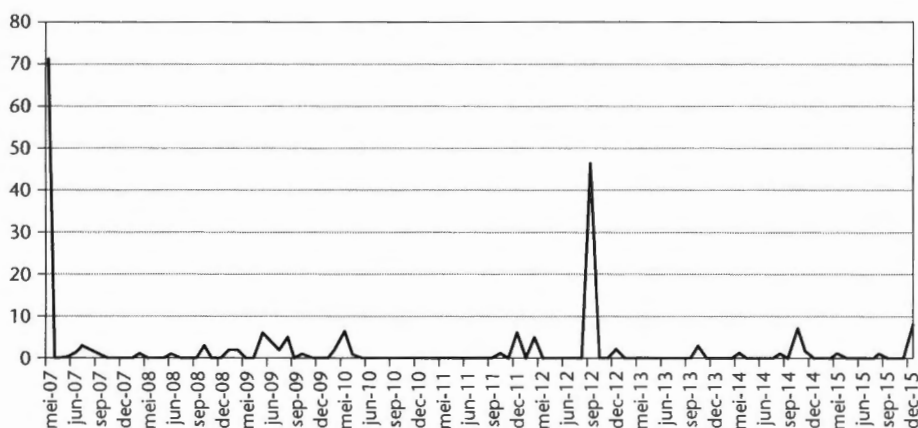

FIGUUR 1. Toegeschreven identiteiten aan Nebahat Albayrak over de periode 21-05-2010 tot 20-09-2012.

7.2. Khadija Arib

Khadija Arib was PvdA-Kamerlid in zes parlementen tussen 1998 en 2015 en is na Albayrak het meest besproken Kamerlid in termen van identiteit. De meest gebruikte beschrijvingen van Arib zijn haar Marokkaanse afkomst, gender, dubbele nationaliteit en religieuze overtuiging als moslim. In 2007 kwam zij onder vuur te liggen; haar advieswerk voor de Marokkaanse koning zou conflicteren met haar Kamer-werk. Geert Wilders van de Partij van de Vrijheid (PVV) eiste dat Arib haar Marokkaanse paspoort opgaf in een Kamerdebat. Op dit moment overheerst in de berichtgeving over Arib haar dubbele nationaliteit en haar Marokkaanse afkomst, die kranten positioneren als conflicterend met haar Nederlandschap. Zij wordt

geciteerd: 'Er wordt openlijk getwijfeld aan wat je kunt omdat je vrouw bent, een andere achtergrond hebt. Terwijl je ook zou kunnen zeggen: dat ik al veertien jaar in de Kamer zit, bewijst dat ik het kan' (Ruiter, 2012). De laatste piek in toegeschreven identiteiten is te zien in september 2012 (Figuur 2), wanneer Arib zich kandidaat stelt voor het Kamervoorzitterschap. Op dat moment overheersen haar dubbele nationaliteit en haar beheersing van de Nederlandse taal in de berichtgeving; Arib zou de eerste 'allochtone' Kamervoorzitter zijn. De PVV haalde aan niet te kunnen functioneren met een Kamervoorzitter met twee paspoorten en eiste wederom dat zij haar Marokkaanse nationaliteit opgaf.

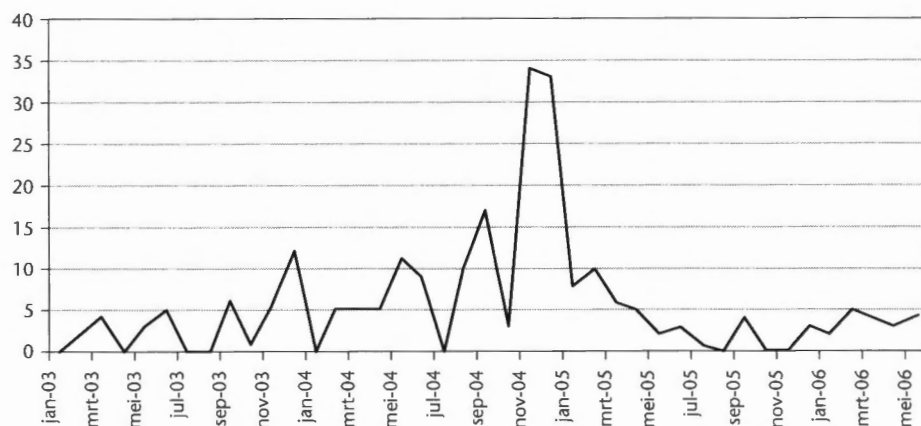

FIGUUR 2. Toegeschreven identiteiten aan Khadija over de periode 01-03-2007 tot 12-12-2015.

7.3. Ayaan Hirsi Ali

Hirsi Ali was Kamerlid (VVD) in één kabinetsperiode tussen 2003 en 2006. De meest besproken labels van identiteit zijn haar Somalische afkomst, haar gender en haar religie. Hirsi Ali wekte veel media-aandacht door haar scherpe kritiek op de islam. Kranten omschrijven haar als: "De zwarte Voltaire". "Linkse Pim". "Moeder Courage". Dat mag zo zijn, maar ook de Somalische politicoloog is onderhevig aan de wetten van het maaiveld' (Camps, 2003). Kranten belichten haar identiteit op een aantal cruciale momenten. De eerste piek in beschrijvingen (Figuur 3) is een reactie op de door Theo van Gogh regisseerde film *Submission* over de positie van vrouwen in de islam in september 2004, waarvoor Hirsi Ali het script schreef. Op 29 augustus 2004 werd deze film uitgezonden tijdens een optreden van Hirsi Ali in het televisieprogramma 'Zomergasten'. De grootste golf is te zien in november 2004 tot januari 2005, de periode na de moord op Theo van Gogh. De moordenaar van

van Gogh liet op zijn lichaam een brief met daarin doodsbedreigingen aan Hirsi Ali achter, waarna zij onderduikt: 'Ayaan Hirsi Ali is een vrouw met een stem, een vrouw met een missie, die de mond gesnoerd moest worden' (Harmsen, 2004). In 2006 ontstond controverse nadat bleek dat Hirsi Ali tijdens haar asielprocedure onjuiste informatie had verschaft. Dat leidde tot het nietig verklaren van haar naturalisatie, haar aftreden volgde. In deze periode is Hirsi Ali veel besproken in termen van haar identiteit maar omdat dit onderzoek de zitting in de Tweede Kamer betreft, valt deze periode hierbuiten.

FIGUUR 3. Toegeschreven identiteiten aan Ayaan Hirsi Ali over de periode 30-01-2003 tot 07-05-2006.

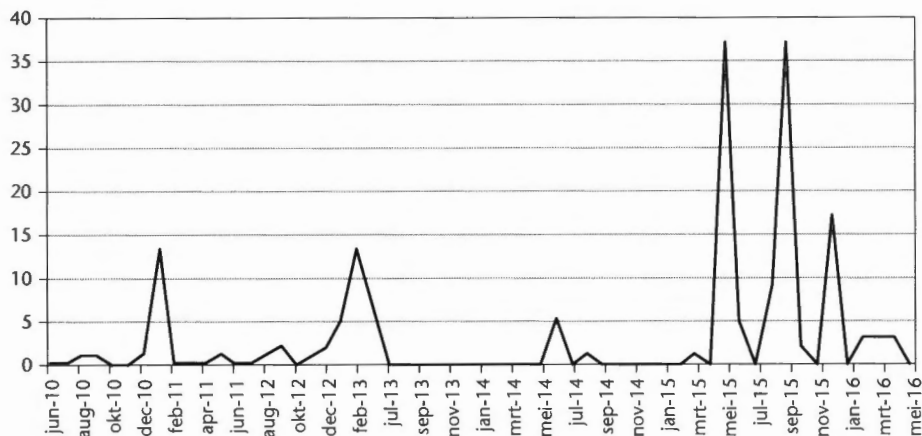
7.4. Jesse Klaver

Klaver (GroenLinks) heeft zitting in twee periodes tussen 2010 en 2017 in de Kamer. Kranten noemen hem in deze periode vooral in relatie tot zijn leeftijd, zijn Marokkaanse achtergrond en zijn geboortestad Roosendaal. Vaak genoemde overlappende identiteiten zijn Klavers Marokkaans-Indonesische wortels, burgerlijke stand en vaderschap. Zijn niet-Nederlandse achtergrond wordt omschreven als iets waaruit Klaver politiek voordeel kan behalen.

Jesse Klaver. Liefeling van alle moeders, geheimtip van de meisjes uit zijn klas, maar zelfs de jongens kunnen hem pruimen. En dan óók nog half-Marokkaans, met een tikje moeilijke jeugd, waar hij glorieus uit oprees. Een castingbureau zou het zo ideaal niet kunnen verzinnen. Hij komt overal mee weg.

(Truijens, 2015)

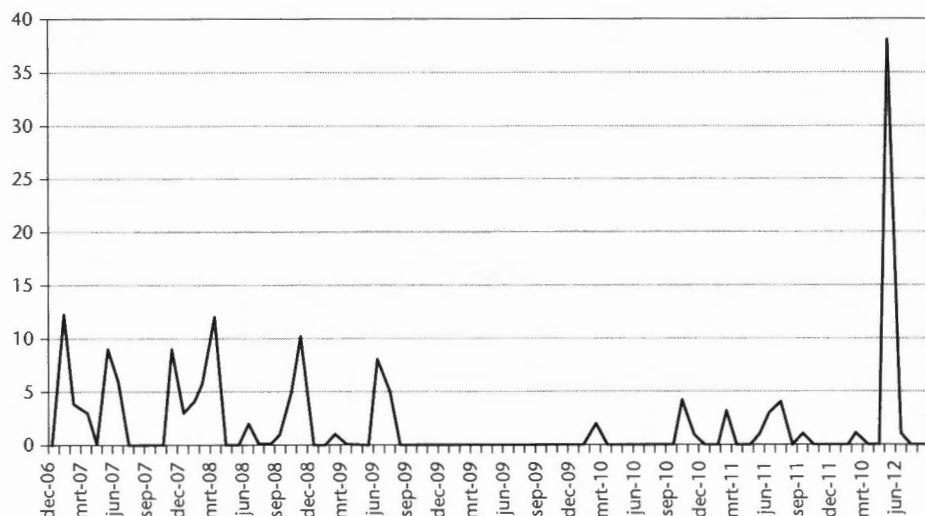
Een piek in beschrijvingen van Klavers identiteit vindt plaats na het opstappen van partijleider Jolande Sap na de verkiezingsnederlaag van GroenLinks in 2013 (Figuur 4). Hoewel Klaver campagneleider was, wordt de nederlaag hem niet aangerekend en merkt de partij hem aan als mogelijke nieuwe partijleider. Een tweede piek zien we wanneer Klaver in 2015 inderdaad is verkozen tot nieuwe fractievoorzitter van GroenLinks. Op dat moment komt hij vooral in de media in termen van zijn leeftijd: 'benjamin', 'golden boy', 'snotneus', 'kroonprins' en 'naïeveling'.

FIGUUR 4. Toegeschreven identiteiten aan Jesse Klaver over de periode 07-06-2010 tot 31-05-2016.

7.5. Tofik Dibi

Tofik Dibi (GroenLinks) diende de Kamer in twee periodes tussen 2006 en 2012. Beschrijvingen van Dibi betreffen vooral zijn Marokkaanse achtergrond, zijn (jonge) leeftijd en dubbele nationaliteit. Vanaf zijn binnenkomst beschrijven kranten hem als jong en onervaren; hij was het jongste kamerlid op dat moment. Een opvallend hoge piek in toeschrijvingen van identiteiten vindt plaats in juni 2012 (Figuur 5), wanneer Dibi een gooi doet naar het partijleiderschap van GroenLinks. Zijn leeftijd en Marokkaanse achtergrond staan dan prominent op de voorgrond in de berichtgeving over Dibi. De toon is voornamelijk negatief en sceptisch over Dibi's kansen in de strijd rond het partijleiderschap. De Telegraaf schrijft over zijn kandidatuur: 'Dat is geen democratie, maar de megalomanie van een 31-jarig kind' (Van der Klundert, 2012).

FIGUUR 5. Toegeschreven identiteiten aan Tofik Dibi over de periode 30-11-2006 tot 20-09-2012.

Wat deze portretten laten zien is dat kranten de achtergrond sterk benadrukken op het moment dat Kamerleden een positie van macht in het kabinet of de partij nastreven. Klaver, Dibi en Albayrak probeerden partijleider te worden. Hier werd een respectievelijk Marokkaanse en Turkse achtergrond vooral genoemd als iets positiefs waarmee ze hun voordeel kunnen doen.

De twee Kamerleden met een migratieachtergrond die als enige een positie in een kabinet hebben verworven als staatssecretaris (Albayrak) en Kamervoorzitter (Arib) kregen de meeste negatieve aandacht met betrekking tot hun dubbele nationaliteit en loyaliteit ten aanzien van Nederland versus bindingen met het herkomstland. Dat zijn vooral reflecties in berichtgeving op aantijgingen van de PVV. Bij de twee mannen wordt de jonge leeftijd negatief genoemd in relatie tot een machtige positie in de partij. Ten slotte vormt Hirsi Ali een uitzondering die bijzondere media-aandacht kreeg in relatie tot haar kritiek op de islam. De doodsbreiging aan haar adres en haar noodgedwongen onderduiken maakten haar veel besproken.

Over genderverschillen kunnen we op basis van deze vijf portretten geen uitspraken doen. Wat wel blijkt uit de analyse is dat toegeschreven identiteiten niet samengaan met berichtgeving over *inhoudelijke* successen op basis van competenties. In de gevallen waarbij vooral politieke kwalificaties een rol zouden moeten spelen (zoals bij het ambiëren van partijleiderschap) spreken kranten de Tweede Kamerleden met een migratieachtergrond juist aan op hun persoonlijke – en dus niet politieke – kenmerken. Op basis van persoonlijke kenmerken wordt hun ge-

schiktheid in twijfel getrokken. Kortom, media representeren Kamerleden met een migratieachtergrond het meest in termen van hun individuele anders-zijn als zij een politieke stap willen zetten.

8. Conclusie

Onderzoek laat zien dat vrouwen niet alleen ondervertegenwoordigd zijn, maar ook minder zichtbaar in de media. Wanneer ze wel in de media komen, wordt hun gender benadrukt en is er minder aandacht voor hun inhoudelijke programma. Een intersectionele analyse van dertig jaar mediarepresentatie van alle Kamerleden met een migratieachtergrond in Nederland toont dat dit patroon anders werkt bij politici met een migratieachtergrond. Onder deze groep zijn vrouwen zichtbaarder in de media dan mannen. Niet alleen noemen kranten hen relatief vaker in neutrale termen, ze beschrijven hen ook vaker in termen van identiteit. Vrouwen met een migratieachtergrond zijn 'hyperzichtbaar.'

Hyperzichtbaarheid van vrouwen met een migratieachtergrond wordt versterkt door de nadruk op hun andere achtergrond op basis van intersecties van herkomstland, gender en religie. Hoewel met name het herkomstland ook bij alle mannelijke Kamerleden met een migratieachtergrond ten minste wel een keer wordt genoemd, bespreken kranten mannen meer in neutrale termen en in minder diversiteit dan vrouwen. De nadruk bij mannen ligt op de combinatie van herkomstland en regionale binding met Nederland. Regionale binding fungeert als een contrast met het buitenland, en toont ofwel een volledige loyaliteit aan Nederland ofwel een gebalanceerde synergie. De beperkte verwijzingen naar mannelijkheid dienen om stereotype mannelijke eigenschappen zoals kracht, visie en kunde te onderstrepen. Mannen met een migratieachtergrond liggen daarmee dichterbij de norm-politicus dan vrouwen, omdat hun achtergrond vaker onbenoemd blijft.

Kranten bevragen de kwaliteit als de loyaliteit van vrouwen meer dan mannen, zelfs als zij hen met dezelfde categorie beschrijven. Vrouwen genereren meer aandacht, maar die kwantiteit is niet per definitie positief. Vrouwen wijken meer af van de norm omdat er intersectioneel meer nadruk wordt gelegd op hun anders-zijn dan bij mannen. Representatie wordt meer gevat in stereotypes en is hierdoor negatiever dan bij mannen. De analyse van de nieuwsgolven van de meest nieuwswaardige politici laat zien dat media hen vooral in termen van hun identiteit bespreken als zij een hogere machtspositie in de partij ambiëren. Het anders-zijn wordt negatief aangevoerd en trekt hun politieke competenties in twijfel.

Onze bevindingen genereren nieuwe inzichten in de manier waarop zichtbaarheid van opgelegde identiteiten samenhangen met in- en uitsluiting van het po-

litieke machtscentrum. De inductieve benadering gaat voorbij aan de standaard onderzoekscategorieën gender en ras/ethniciteit. Hieruit blijkt dat de betekenis van categorieën contextafhankelijk is en varieert binnen groepen, tussen groepen en over tijd. Categorieën blijken zowel gebonden aan nationale contexten – herkomstland is belangrijker dan ras in de Nederlandse context – als aan de politieke context. Vergelijkend vervolgonderzoek moet aantonen of er verschillen zijn en overeenkomsten tussen politici met en politici zonder migratieachtergrond en wat dat betekent voor hun machtspositie.

Noten

1. <http://www.ipu.org/wmn-e/world.htm> (geraadpleegd op 26 april 2017).
2. Het totaal van 37.228 artikelen komt tot stand doordat de open zoektermen in LexisNexis veel neutrale en dubbele artikelen opleveren. Bij de opname zijn artikelen met groot aantal overeenkomsten samengevoegd. Artikelen die hetzelfde algemene bericht in andere bewoordingen verslaan, worden echter wel opgenomen door LexisNexis, waardoor het totaal vertekend raakt.
3. Jesse Klaver, Arjan El Fassed, Ahmed Marcouch, Mohammed Rabbae, Usman Santi en João Varela.
4. Sadet Karabulut en Keklik Yücel.
5. Vera Bergkamp, Yasemin Çegerek, Metin Çelik, Arjan El Fassed, Jesse Klaver en Sultan Günal-Gezer.

Bibliografie

- Adcock, C. (2010). The Politician, The Wife, The Citizen, and her Newspaper. *Feminist Media Studies*, 10(2), 135-159.
- Bergsma, B. (2012, 25 september). Arib: ik dien Nederland al 14 jaar. *Algemeen Nederlands Persbureau (ANP)*.
- Broekhuizen, K. & Berentsen, L. (2012, 29 februari). Geen gebrek aan leiderschapsambitie bij de PvdA. *Het Financieel Dagblad*.
- Boonstra, M. (2015, 11 april). Ik was een kind van een fabrieksarbeider, dus kreeg ik een lts-advies. *Dagblad van het Noorden*.

- Caliendo, S.M. & McIlwain, C.D. (2006). Minority candidates, media framing, and racial cues in the 2004 election. *The Harvard International Journal of Press/Politics*, 11(4), 45-69.
- Campbell, R. & Childs, S. (2010). 'Wags', 'Wives' and 'Mothers'... But what about Women Politicians? *Parliamentary Affairs*, 63(4), 760-777.
- Camps, H. (2003, 20 september). Ayaan Hirsi Ali: Ik heb links de illusies afgepakt. *Elsevier*.
- Campus, D. (2013). *Women political leaders and the media*. Londen: Springer.
- Celis, K., Erzeel, S., Mügge, L., & Damstra, A. (2014). Quotas and intersectionality: Ethnicity and gender in candidate selection. *International Political Science Review*, 35(1), 41-54.
- Celis, K., Erzeel, S., & Mügge, L. (2015). Intersectional Puzzles: Understanding Inclusion and Equality in Political Recruitment. *Politics & Gender*, 11(4), 765-770.
- Childs, S. (2006). The Complicated Relationship between Sex, Gender and the Substantive Representation of Women. *European Journal of Women's Studies*, 13(1), 7-21.
- De Vos, D. (2014). Which politicians pass the news gates and why? Explaining inconsistencies in research on news coverage of individual politicians. *International Journal of Communication*, 8(24), 2438-2461.
- Dibi, T. (2008, 26 maart). Ga eens een echt debat aan. *De Volkskrant*.
- Erdogan, A. (2001, 29 mei). CDA's eigen 'troetel'-allochtoon. *De Volkskrant*.
- Erzeel, S. & Mügge, L. (2016). Introduction: Intersectionality in European political science research. *Politics*, 36(4), 341-345.
- Evans, E. (2016). Diversity Matters: Intersectionality and Women's Representation in the USA and UK. *Parliamentary Affairs*, 69(3), 569-585.
- Falk, E. (2008). *Women for President: Media Bias in Eight Campaigns*. Champaign: University of Illinois Press.
- Falk, E. (2013). Clinton and the playing-the-gender-card metaphor in campaign news. *Feminist Media Studies*, 13(2), 192-207.
- Freidenvall, L. (2016). Intersectionality and candidate selection in Sweden. *Politics*, 36(4), 355-363.
- Galtung, J. & Ruge, M.H. (1965). Patterns of Diplomacy: A Study of Recruitment and Career Patterns in Norwegian Diplomacy. *Journal of Peace Research*, 2(2), 101-135.
- Garcia-Blanco, I. & Wahl-Jorgensen, K. (2012). The discursive construction of women politicians in the European press. *Feminist Media Studies*, 12(3), 422-441.
- Gershon, S. (2012). When race, gender, and the media intersect: campaign news coverage of minority congresswomen. *Journal of Women, Politics & Policy*, 33(2), 105-125.
- Hancock, A.-M. (2007). When Multiplication Doesn't Equal Quick Addition: Examining Intersectionality as a Research Paradigm. *Perspectives on Politics*, 5(1), 63-79.
- Hancock, A.M. (2016). *Intersectionality: An intellectual history*. New York: Oxford University Press.

- Hamlin, R., Bloemraad, I., & de Graauw, E. (2015). Political stories: media narratives of political participation by Asian immigrants in the US and Canada. *Politics, Groups, and Identities*, 4(3), 425-443.
- Harmsen, A. (2004, 20 november). Ayaan, mijn hart huilt. *Trouw*.
- Heldman, C., Carroll, S.J., & Olson, S. (2005). 'She brought only a skirt': print media coverage of Elizabeth Dole's bid for the Republican presidential nomination. *Political Communication*, 22(3), 315-335.
- Hughes, M.M. (2011). Intersectionality, quotas, and minority women's political representation worldwide. *American Political Science Review*, 105(03), 604-620.
- Hughes, M.M. (2013). The intersection of gender and minority status in national legislatures: The minority women legislative index. *Legislative Studies Quarterly*, 38(4), 489-516.
- Kahn, K.F. & Goldenberg, E.N. (1991). Women candidates in the news: An examination of gender differences in US Senate campaign coverage. *Public Opinion Quarterly*, 55(2), 180-199.
- Mariani, M., Marshall, B.W., & Mathews-Schultz, A.L. (2015). See Hillary Clinton, Nancy Pelosi, and Sarah Palin run? Party, ideology, and the influence of female role models on young women. *Political Research Quarterly*, 68(4) 716-731.
- Midtbø, T. (2011). Explaining media attention for Norwegian MPs: A new modelling approach. *Scandinavian Political Studies*, 34(3), 226-249.
- Mügge, L., & Damstra, A. (2013). Gender en etniciteit in de Tweede Kamer: streefcijfers en groepsvertegenwoordiging. *Res Publica*, 55(3), 339-358.
- Mügge, L.M., & Erzeel, S. (2016). Double Jeopardy or multiple advantage? Intersectionality and political representation. *Parliamentary Affairs*, 69(3), 499-511.
- Mügge, L.M., Van der Pas, D. Van de Wardt, M., & Van Gulphen, A.S. (te verschijnen). Diversity in Dutch Provincial and National Parliaments, 1994-2015. In L. Morales & Th. Saalfeld (Eds.), *Pathways* (Vol. I). Oxford: Oxford University Press.
- Niven, D. (2004). A fair test of media bias: Party, race, and gender in coverage of the 1992 house banking scandal. *Polity*, 36(4), 637-649.
- Olgun, A. (2002, 18 februari). De snelle opmars van het Kamerlid Nebahat Albayrak; 'Zij voltooit de emancipatie van haar familie'. *NRC Handelsblad*.
- Pathways (2016). *Pathways to Power: The Political Representation of Citizens of Immigrant Origin in Eight European Democracies*. <http://pathways.eu/wp-content/uploads/2016/02/Pathways-to-power-leaflet-FINAL.pdf> (laatst geraadpleegd op 20-11-2017).
- Penninx, R. & Vermeulen, H. (1994). *Het democratisch ongeduld. De emancipatie en integratie van zes doelgroepen van het minderhedenbeleid*. Amsterdam: Spinhuis.
- Randall, V. (2016). Intersecting Identities: Old Age and Gender in Local Party Politics. *Parliamentary Affairs*, 69(3), 531-547.
- Riemersma, G. (2013, 16 februari). De hokjesvrouw. *De Volkskrant*.

- Rosar, U., Klein, M., & Beckers, T. (2008). The frog pond beauty contest: Physical attractiveness and electoral success of the constituency candidates at the North Rhine-Westphalia state election of 2005. *European Journal of Political Research*, 47(1), 64-79.
- Ross, K., Evans, E., Harrison, L., Shears, M., & Wadia, K. (2013). The Gender of News and News of Gender a Study of Sex, Politics, and Press Coverage of the 2010 British General Election. *The International Journal of Press/Politics*, 18(1), 3-20.
- Ruiter, F. (2012, 1 december). Een ode aan de Nederlandse vrouw in 40 portretten. *Opzij*.
- Scammell, M. & Semetko, H. A. (2008). *Election news coverage in the UK. Handbook of election news coverage around the world*. New York: Routledge.
- Severs, E., Celis, K., & Erzeel, S. (2016). Power, privilege and disadvantage: Intersectionality theory and political representation. *Politics*, 36(4) 346-354.
- Sheafer, T. & Wolfsfeld, G. (2009). Party systems and oppositional voices in the news media: A study of the contest over political waves in the United States and Israel. *The International Journal of Press/Politics*, 14(2), 146-165.
- Slavenburg, P. (2001, 30 oktober). De bliksemcarrière van Nebahat Albayrak. *Rotterdams Dagblad*.
- Sreberny-Mohammadi, A. & Ross, K. (1996). Women MPs and the media: Representing the body politic. *Parliamentary Affairs*, 49(1), 103-116.
- Tolley, E. (2015). *Framed: Media and the coverage of race in Canadian politics*. Vancouver: UBC Press.
- Tresch, A. (2009). Politicians in the media: Determinants of legislators' presence and prominence in Swiss newspapers. *The International Journal of Press/Politics*, 14(1), 67-90.
- Truijens, A. (2015, 3 oktober). Met toets waren Jesses talenten eerder ontdekt. *De Volkskrant*.
- Van de Klundert, R. (2012, 19 mei). Een 31-jarig kind. *De Telegraaf*.
- Van den Brand, A. (2010, 5 november). De kansel is mij niet vreemd. *Trouw*.
- Van Gorp, C. (2011, 16 juni). Regel meer hulp vanuit Europa. *Trouw*.
- Van Lambalgen, J. (2006, 1 november). Vrouw in het nieuws; Nebahat Albayrak, Tweede Kamerlid PvdA. *NRC Handelsblad*.
- Vrijzen, E. (2015, 26 januari). Jonge leider is roerganger van trendy minderheid. Onderschat 'm niet. *Financieel Dagblad*.
- Ward, O. (2017). Intersectionality and Press Coverage of Political Campaigns Representations of Black, Asian, and Minority Ethnic Female Candidates at the UK 2010 General Election. *The International Journal of Press/Politics*. 22(1), 43-66.

Wim Weymans

RECHT EN SAMENLEVING ANDERS BEKEKEN

Filosofische perspectieven

ISBN 9789463442176
216 blz.

€ 24,95 (excl. verzendings-
kosten)

Dit boek toont hoe rechtsfilosofie toelaat om anders te kijken naar relevante hedendaagse thema's, zoals de kloof tussen burger en politiek, de vluchtelingencrisis of de verhouding tussen vrijheid en veiligheid in tijden van terreur. Gaandeweg wordt daarbij duidelijk hoe verschillende filosofische

methoden ons kunnen helpen om anders te kijken naar vertrouwde ideeën. Anders dan in bestaande inleidingen, komen in dit handboek ook filosofen zelf aan het woord.

Bij het lezen van dit boek wordt niet alleen duidelijk hoe de moderne mens steeds weer zoekt naar alternatieven voor het verdwenen premoderne fundament, maar ook waarom deze alternatieven in een democratie het best de inzet blijven van een voortdurend politiek debat dat vaak meer onzekerheid dan zekerheid biedt.

Wim Weymans

Recht en samenleving anders bekeken

WIM WEYMANS

- politiek filosoof
- verricht onderzoek naar verschillende visies op democratie en mensenrechten
- wetenschappelijk medewerker onderzoekseenheid Leuven International and European Studies (LINES), KU Leuven
- doceerde vroeger rechtsfilosofie in Antwerpen en mensenrechten in New York
- studeerde filosofie en hedendaagse geschiedenis in Antwerpen en Leuven en politiek denken in Cambridge

Hoop en verraad: wat moslimjongeren verwachten van vertegenwoordigers met een etnische minderheidsachtergrond

Soumia Akachar, Karen Celis en Eline Severs

ABSTRACT

This paper employs focus group data with Flemish Muslim youth to explore how they deal with the visible emergence of ethnic minority representatives (EMRs) in Belgian elected bodies. The focus groups tap into their shared identity experiences and subsequent expectations vis-à-vis EMRs. Using grounded theory to analyse our data, we distinguish three different EMR typologies: those who are autonomous yet loyal to the group, those who are responsive to ethnic/religious issues but perceived as reductive, and those who sell-out to mainstream politics. These typologies challenge approaches presuming the extent to which representatives advance policies responsive to group members' interests as ideal or desirable.

KEYWORDS: social group representation, focus group methods, feelings of (not) being represented, Muslim youth

1. Inleiding

Het verkiezingssucces van de multiculturele partij DENK in de Nederlandse Tweede Kamerverkiezingen van 2017 betekent voor velen een breukpunt in de vertegenwoordiging van etnische minderheidsgroepen die traditioneel hun stemmen uitbrengen op linkse en vaak etnisch diverse partijen.¹ In België heeft dit succes activist Dyab Abou Jajah en voormalige sp.a politicus Ahmet Coç ertoe aangezet om een gelijkgestemde partij in Vlaanderen te vestigen.² Deze studie is daarom geïnteresseerd in de gevoelens, verwachtingen en evaluaties van mensen die zij als potentiële stemmers

zien voor een Belgisch equivalent. Hoe zit het dan met de vertegenwoordiging van etnische minderheden (hier verkort tot VEM) in België? Terwijl vorige verkiezingen altijd leidden tot een handvol zetels voor vertegenwoordigers met een migratieachtergrond (meestal van Marokkaanse en Turkse afkomst), duurde het tot de federale verkiezingen van 2010 eer dat getal steeg tot twintig parlementsleden en senators. Hiermee kan gesproken worden van een langzaam maar gestaag groeiend aantal vertegenwoordigers van Turkse en Marokkaanse afkomst, van wie de meesten zich ook als moslim identificeren (of zo worden geïdentificeerd).³

Deze toegenomen aanwezigheid betekent mogelijk dat deze groepen, vaak ge-racialiseerd als moslimimmigranten, zich hebben getransformeerd van objecten van beleid en politiek debat tot actieve actoren in het politieke proces. Dat verleent een nieuwe adem aan het aloude debat over het verband tussen descriptieve en substantiële vertegenwoordiging: maakt het uit of een vertegenwoordiger zich identificeert met een bepaalde minderheidsgroep (of hen wordt toegeschreven) om te zorgen dat minderheidskiezers zich gerepresenteerd voelen? En in hoeverre behartigen descriptieve vertegenwoordigers eigenlijk de belangen van kiezers met dezelfde achtergrond?

In dit artikel benaderen wij dit debat vanuit het perspectief van de vertegenwoordigden en bestuderen we de meningen, verwachtingen en evaluaties van jonge Vlaamse moslims over hoe verkozen politici met een etnisch/religieuze minderheidsachtergrond deze rollen vervullen in de mainstream politiek. Deze focus beargumenteren wij als volgt: allereerst waarschuwen we voor een exclusieve focus op de rol van vertegenwoordigers die ertoe leidt dat we de meningen van vertegenwoordigers verwaarlozen (Schildkraut, 2013). Ten tweede constateren wij dat als hun meningen toch onderzocht worden, dat vaker kwantitatief gebeurt en bijna altijd in termen van *issue congruence*. Ten derde lopen grootschalige kwantitatieve studies het risico om de perspectieven van burgers uit minderheidsgroepen uit het oog te verliezen, vooral die van etnische of religieuze minderheden zoals moslims. Dat is problematisch gezien de publieke en politieke relevantie van de opkomende groep kiezers die moslim zijn of anderszins etnisch gedefinieerd worden.

In de volgende delen bieden we eerst een theoretische basis voor onze analyse. We introduceren dan onze groepsgeoriënteerde methodologie. Vervolgens presenteren we onze empirische analyse en de daaruit voortvloeiende typologieën. We sluiten af door onze bevindingen te bespreken en te reflecteren over hun relevantie voor groepsvertegenwoordiging. Door een deductieve en inductieve aanpak te combineren, constateren we dat het onderscheid tussen *trustees* en afgevaardigden belangrijk blijkt te zijn in de drie types vertegenwoordigers van etnische minderheden. We vinden ook dat de gepercipieerde autonomie van politici en hun bewezen deskundigheid op andere dan de typisch etnische issues alsook politiek opportunisme een doorslaggevende rol spelen in de evaluaties van onze respondenten. We sluiten af met de bespreking van onze bevindingen en daarop aansluitende gevolgtrekkingen.

2. Theoretische benaderingen

2.1. *Descriptieve versus substantiële vertegenwoordiging*

Door ons te richten op de identiteit van vertegenwoordigers en de manieren waarop zij geacht worden hun mandaat te vormen in relatie tot andere leden van hun sociale groep, hernemen we in dit onderzoek het klassieke verband tussen Pitkins (1967) descriptieve en substantiële dimensies van representatie. Volgens Dovi (2007) draait descriptieve representatie om 'the representation of historically disadvantaged groups by members from those groups' (p. 7). Phillips (1995) pleit voor een dergelijke 'aanwezigheidspolitiek' van traditioneel ondervertegenwoordigde groepen waarin vertegenwoordigers groepsspecifieke gedeelde ervaringen betrekken als een manier om de vertegenwoordiging van historisch benadeelde groepen te begunstigen.

Williams (1998) stelt echter dat deze aanwezigheid onvoldoende is om te waarborgen dat de belangen van een specifieke groep worden behartigd, 'in a manner responsive to them' (Pitkin, 1967, p. 140). Empirisch onderzoek ondersteunt dat belangenvertegenwoordiging gerealiseerd kan worden zonder descriptieve vertegenwoordigers (Gay, 2002; Bird et al., 2011). Ook kan niet worden aangenomen dat descriptieve vertegenwoordigers zich unaniem zien als voorstanders van de issues van groepsgenoten (Celis, Meier & Wauters, 2010). De substantiële dimensie gaat bovendien niet alleen over belangenvertegenwoordiging maar ook over de manier waarop vertegenwoordigers zich gedragen als *trustees* of afgevaardigden, wat achtereenvolgens deels bepaalt hoe zij omgaan met hun rol als groepsvertegenwoordigers.

2.2. *Vertegenwoordigers als trustees of afgevaardigden*

Belangenvertegenwoordiging slaat ook op hoe de vertegenwoordiger precies kiezers wil representeren, zij het als beheerder (*trustee*) of als afgevaardigde (*delegate*) (Katz, 1997). Afgevaardigden voelen zich genoodzaakt de voorkeuren van hun kiezers te volgen, terwijl *trustees* eerder hun eigen oordeel volgen bij het bepalen van het beste plan van actie. Hoewel de *trustee-delegate*-rolmodellen een centrale plaats innemen in de vertegenwoordigingsliteratuur, worden ze vaak als te simplistisch beschouwd. Tatari en Shaykhutdinov (2014) spreken bijvoorbeeld van de zogenaamde *responsible legislator*, getypeerd als gematigd qua aanpak en doorgaans neigend naar de beheerdersrol wanneer er conflict ontstaat tussen algemene belangen en die van een groep kiezers wier eigenschappen zij (deels) delen. Dit onderscheid schiet soms tekort, zeker wanneer het gedrag van vertegenwoordigers bepaald wordt door hun persoonlijke doelen en de (in)formele regels binnen de

organisaties waarin ze opereren. Met de *party representative* wijst Copus (2004) bijvoorbeeld op vertegenwoordigers wier loyaliteit in de eerste plaats ligt bij hun partij en wier belangen dan ook voorrang geven.

Dovi (2007) ten slotte, neemt ook afstand van de klassieke *trustee-delegate*-dichotomie en presenteert in de plaats hiervan een set deugden waaraan we alle vertegenwoordigers moeten meten. Volgens deze auteur moeten vertegenwoordigers de legitimiteit van democratische instellingen stimuleren en de participatie van alle burgers bevorderen. Hiertoe identificeert zij drie centrale deugden; namelijk: (i) billijkheid of de manier waarop vertegenwoordigers bijdragen tot *civic equality* of gelijkheid onder burgers, (ii) de promotie van vertrouwen waardoor 'a representative contributes to the realization of the value of self-governance', en (iii) *good gatekeeping* of het promoten van de inclusiviteit van onze centrale instellingen (p. 7).

2.3. Groepsvertegenwoordigers en het dualiteitsdilemma

Canons (1999) concept van de balancerende vertegenwoordiger vertoont gelijkenissen met enkele van Dovi's deugden. De balancerder kaart groepspecifieke zaken aan door deze groepsbelangen te koppelen aan algemene waarden zoals burgerlijke gelijkheid en inclusiviteit om zo diverse groepen tegelijkertijd aan te spreken. In de praktijk stuit deze versie van de groepsvertegenwoordiger echter op moeilijkheden. In een onderzoek naar moslimvertegenwoordiging in de lokale Britse overheid bouwen Tatari & Shaykhutdinov (2014) voort op Haynie (2001) dualiteitsdilemma en de door Anderson (1997, p. 17) geïdentificeerde 'sell outs to moderates' om de dynamiek rond de representatieve praktijk van minderheidsvertegenwoordigers te begrijpen. In het dilemma staat de vertegenwoordiger voor de keuze om zijn/haar etnische groep te vertegenwoordigen of die groep te verraden ter wille van de eisen die bestaande dominante machtsstructuren aan (groeps) vertegenwoordigers stellen.

Hoewel Haynie dit dilemma oorspronkelijk beschreef in de context van het dagelijks leven van zwarte Amerikanen is een gelijksoortige logica van toepassing op verschillende minderheidsgroepen. Volgens de logica van dit dilemma zouden dominante machtsstructuren die bijvoorbeeld etnische of religieuze belangen als atypisch of tegenstrijdig wegzetten, groepsvertegenwoordigers hinderen om veranderingen tot stand te brengen die de verwezenlijking van die belangen mogelijk maakt. In een vergelijkende studie van verschillende Europese landen vonden Bird et al. (2011) dat partijen hun kandidaten met een migratieachtergrond instrueren om hun rol als groepsvertegenwoordiger te vervullen, en daarmee mogelijk druk uitoefenen voor een meer gematigde vertegenwoordiging.

2.4. *De mening van groepsvertegenwoordigers*

In de Belgische context bevestigen Celis, Meier en Wauters (2010) hoe verschillende vrouwelijke parlementsleden en parlementsleden met een migratieachtergrond hun rol als groepsvertegenwoordiger relateren tot het continue conflict tussen hun minderheidsidentiteit en de institutionele normen en regels waarbinnen zij opereren. Veel van deze parlementsleden geloofden in hun rol als groepsvertegenwoordigers maar erkenden dat hun aanwezigheid niet altijd leidt tot de representatie van groepsbelangen. Dit onderzoek wijst op hoe dominante formele en informele regels invloed kunnen uitoefenen op de mogelijkheden voor belangenvertegenwoordiging. Wüst (2011) constateerde dat 'most MPs with a migratory background, even if they do not focus on migration issues, are intermittently dealing with migration-related issues, and do perceive themselves as bridge-builders between the indigenous population and the minority or minorities of migratory background'. Voortbouwend op deze – vaak ook toegeschreven – brugfunctie argumenteren Severs en de Jong (2018) dat de centrale taak van politici met een migratieachtergrond erin bestaat de bestaande relaties tussen sociale groepen, op een meer faire manier, te (her)bouwen; eerder dan het promoten van een welomlijnde set van groepsbelangen.

2.5. *De mening van burgers*

Dankzij onderzoek van bijvoorbeeld Norris (1999) en Hibbing en Theiss-Morse (1998) is het algemeen bekend dat de publieke steun voor vertegenwoordigende kerninstellingen aan het afbrokkelen is en het vertrouwen van burgers in politieke instellingen afneemt. Het is daarom te verwachten dat de houding van burgers ten opzichte van vertegenwoordigers dezelfde 'malaise' weerspiegelt. We weten echter relatief weinig over hoe dergelijke evaluaties tot stand komen ten aanzien van politieke vertegenwoordigers. Opmerkelijke voorbeelden zijn desondanks te vinden in Birch & Allen (2015) die keken naar het oordeel van burgers over het ethische gedrag van politici. Hieruit bleek dat het oordeel van de meeste respondenten niet altijd in overeenstemming was met de theoretische verwachtingen over de normen en waarden van burgers. Een aantal studies toont ook aan dat burgers vormen van niet-verkozen vertegenwoordiging verkiezen en denken dat politici slechts geïnteresseerd zijn in hun stemmen en niet in hun algemene welzijn (Lodge & Taber, 2013).

Uit empirisch onderzoek in de Verenigde Staten weten we ook dat zwarte en latino vertegenwoordigers vaker handelen naar de belangen en voorkeuren van groepen met dezelfde identiteitskenmerken (Tate, 2004; Brookman, 2013). Andere studies wijzen erop dat dezelfde groepen meer vertrouwen blijken te hebben in verkozen vertegenwoordigers wanneer zij hun etnische achtergrond delen. Bird

(2015) vond dan weer dat etnische minderheden in Canada negatiever waren over groepsvertegenwoordigers en dat symbolische aspecten een rol speelden in hun houding ten aanzien van vertegenwoordigers met een etnische minderheidsachtergrond (voortaan VEM's). In Europa vond Threlfall (2011) eveneens dat etnische minderheidsgroepen in landen als Spanje en het Verenigd Koninkrijk zich kritischer opstelden dan wat in de Verenigde Staten het geval blijkt te zijn. Dergelijk onderzoek binnen de Belgische context bestaat nog niet.

3. Methodes en deelnemers

3.1. *Groepsvertegenwoordiging en focusgroepen*

Naar aanleiding van haar focusgroeponderzoek stelt Bird (2015) dat er geen a-priori reden is om de evaluaties van burgers over hun vertegenwoordigers als ongeïnfomeerd, ongedefinieerd te beschouwen. Hoewel Eliasophs (1998) onderzoek naar de politieke apathie van Amerikaanse burgers Birds stellingname tegensprekt, baseren soortgelijke studies zich vaak op methodologisch individualisme waardoor ze beperkte inzichten halen uit de antwoorden van hun respondenten. Groepsgerichte methodes zoals focusgroepen, daarentegen, stellen respondenten in staat om op een constructieve en collectieve wijze naar hetzelfde onderwerp te kijken en daarmee tot nieuwe reflecties en inzichten te komen. Bovendien wijst de rol van vertegenwoordigers in het in het leven roepen van groepen kiezers op de groepsgeoriënteerde praktijk van politieke vertegenwoordiging (Saward, 2010; Severs, 2013).

Dankzij Weldon (2002, p. 12) weten we ook dat individuen 'rarely provide a complete account or analysis of the obstacles confronting the group without interacting with others from the group'. Dat is vooral het geval waar het minderheidsgroepen betreft: doordat leden van zulke groepen een groter risico op politieke marginalisatie lopen (Simon, 2012) kunnen ze het moeilijker vinden om hun persoonlijke ervaringen te overstijgen en groepsbelangen te identificeren. Wij denken daarom dat focusgroepmethodes gunstig zijn om vast te stellen hoe deelnemers denken over complexe maar concrete onderwerpen, zoals het type politieke representatie dat hun voorkeur heeft.

3.2. *Onderzoekdesign*

Letten burgers met een etnische minderheidsachtergrond überhaupt op de achtergrond van VEM's wanneer ze het optreden van vertegenwoordigers beoordelen? En hoe wensen ze dat deze vertegenwoordigers handelen? Dat zijn enkele vragen

die ons aanzetten om deze studie uit te voeren. We verzamelden onze data aan de hand van twee opeenvolgende rondes van focusgroepdiscussies, waarin elke ronde bestond uit drie bijeenkomsten (2 x 3) met dezelfde deelnemers. Door tussen beide rondes een tijdsbestek van één jaar te laten, konden deelnemers contextuele elementen binnenbrengen in de gesprekken en kon worden nagegaan in welke mate hun verwachtingen en evaluaties veranderden in reactie op politieke gebeurtenissen en berichtgeving erover. De discussies volgden een gedeeltelijk gestructureerd draaiboek om zowel deductieve als inductieve data te verkrijgen over, onder andere, in hoeverre de respondenten vonden dat ze deel waren van dezelfde minderheidsgroep, of hun VEM's namens hen moesten spreken of optreden, en over bepaalde momenten waarop ze zich (al dan niet) vertegenwoordigd voelden.

Onze analyse voerden wij uit als volgt: omdat we willen begrijpen hoe vertegenwoordigden zich precies tot de prestaties van VEM's verhouden, leunden wij niet alleen op bestaande conceptuele aannames maar maakten we ook gebruik van Charmaz's (2006) *grounded theory* voor een iteratief proces tussen bestaande en inductief verkregen inzichten. Eerst zochten wij naar theoretische en te theoretiseren ankers in onze data voor tussentijdse coderingen. Ook stelden we daarbij de richting vast van de door de deelnemers gearticuleerde sentimenten (negatief, neutraal of positief). Op grond daarvan groepeerden we alle codes, bijvoorbeeld 'gebrekkelig representatief gedrag', en gingen we over tot de laatste stappen, waarin wij de gegroepeerde coderingen en categorieën telkens ontwikkelden tot ze verzadigd raakten in categorische typologieën (cf. *infra*). Daar waar de eerste ronde focusgroepen inzette op het toetsen van theoretische aannames (deductief) en het verzamelen van nieuwe inzichten (inductief), hanteerde de tweede ronde een uitdrukkelijk inductieve benadering en stelde die zich tot doel verdere verduidelijking, verdieping en abstractie van onze categorieën te faciliteren.

3.3. *Waarom moslimjongeren in Vlaanderen bestuderen?*

Wij onderzochten jonge moslims in Vlaanderen om de volgende redenen: allereerst gaat het om burgers van wie aangenomen kan worden dat ze er religieuze en dus politiek relevante belangen op na houden. Ten tweede zien we dat het publieke debat steeds meer gepolariseerd raakt over thema's van religie en etniciteit en dat het immigratiedebat steeds meer verschuift naar een anti-islamdebat. Dat leidt ertoe dat de religieuze identiteit van vooral tweede- en derdegeneratieminderheden afkomstig uit landen zoals Marokko en Turkije zichtbaarder wordt (Yilmaz, 2012), ook omdat deze generaties zich steeds meer als moslims manifesteren. Ten derde stelt de categorie 'moslim' ons in staat om zowel hun gedeelde religieuze banden te onderzoeken als hun gedeelde migratiegeschiedenis. Dat maakt het mogelijk om, ondanks de zeer diverse migratieachtergronden van de deelnemers, hun groeps-

identiteit en -perspectief te analyseren. Ondanks het gebruik van het label moslim behoeden wij ons ervan leden van deze groep te essentialiseren en, bijvoorbeeld, eenzijdig te definiëren aan de hand van een religie. Net zoals Sinno (2009) hanteerden we 'moslim' als een sociologische categorie die appelleert aan een dagelijkse praktijk die een gemeenschappelijk 'anders' zijn toedicht aan bepaalde burgers.

Als gevolg daarvan richtte onze rekrutering zich op jongeren die zichzelf identificeren als 'moslim'; ongeacht de redenen (religie, herkomst etc.) van deze identificatie. Hoewel onze deelnemers in Antwerpen werden gerekruteerd, beperkten hun evaluaties zich zelden tot de lokale politiek en bediscussieerden ze vooral regionale en federale actoren in het bredere Belgische politieke landschap. Bovendien zijn onze deelnemers niet uitzonderlijk anders dan andere tweede- en derdegeneratie-mosliminwoners in andere grotere steden in Vlaanderen. De deelnemers ($n = 34$) werden gerekruteerd door contact op te nemen met een paar van de grootste moslimorganisaties die actief zijn in Antwerpen en omstreken, en door persoonlijke rekruterings technieken (bv. flyers uitgedeeld in gemeenschapscentra).

De geselecteerde deelnemers waren mannen en vrouwen tussen achttien en dertig met verschillende onderwijsniveaus. Ze namen deel aan de groepsdiscussies op basis van beschikbaarheid en een korte enquête met vragen over hun demografische details (bv. sekse, migratieachtergrond, opleiding) en over hun interesse en engagement in politiek (zie Tabel 1 tot en met 3); de antwoorden op de korte enquêtes hielpen vervolgens om de focusgroepen optimaal samen te stellen, aangezien het de bedoeling was om een diverse mix van deelnemers samen te brengen die gemakkelijk met elkaar konden praten. De rol van de discussieleider beperkte zich tot het bewaken van een goede wisselwerking tussen deelnemers (i.e. ervoor zorgen dat alle deelnemers zich op hun gemak voelden en het woord durfden te nemen).

TABEL 1. Geanonimiseerde demografische kenmerken deelnemers focusgroep 1.

Deelnemer	Leeftijd	Geslacht	Etniciteit	Opleidingsgraad	Stemgedrag	Religiositeit
D1	23	Man	Turks	Hogeschool*	sp.a	Sterk
D2	27	Vrouw	Marokkaans	Universiteit	Groen!	Gematigd
D3	25	Man	Marokkaans	Beroepsonderwijs	sp.a	Gematigd
D4	21	Vrouw	Somalisch	Beroepsonderwijs	Niet gestemd	Sterk
D5	23	Man	Autochtoon	Universiteit	Onbeantwoord**	Zeer sterk
D6	24	Vrouw	Marokkaans	Universiteit	Groen!	Gematigd
D7	28	Man	Marokkaans	Secundair onderwijs	Niet gestemd	Zwak
D8	28	Man	Turks	Hogeschool	CD&V	Onbeantwoord
D9	19	Man	Pakistaans	Beroepsonderwijs	Niet gestemd	Onbeantwoord
D10	23	Vrouw	Turks	Beroepsonderwijs	sp.a	Sterk

*Met hoger onderwijs refereren wij aan het volgen van onderwijs op bachelor- of masterniveau (met al dan niet behaalde diploma). **De deelnemers konden ervoor kiezen om vragen onbeantwoord te laten.

TABEL 2. Geanonimiseerde demografische kenmerken deelnemers focusgroep 2.

Deelnemer	Leeftijd	Geslacht	Etniciteit	Opleidingsgraad	Stemgedrag	Religiositeit
D11	22	Vrouw	Marokkaans	Hogeschool	Groen!	Gematigd
D12	22	Man	Marokkaans	Beroepsonderwijs	Niet gestemd	Sterk
D13	19	Man	Turks	Beroepsonderwijs	Niet gestemd	Zwak
D14	21	Man	Marokkaans	Universiteit	sp.a	Onbeantwoord
D15	27	Vrouw	Turks	Universiteit	Niet gestemd	Gematigd
D16	25	Vrouw	Bosnisch	Beroepsonderwijs	Groen!	Gematigd
D17	28	Man	Marokkaans	Universiteit	sp.a	Gematigd
D18	20	Vrouw	Iranees	Hogeschool	Onbeantwoord	Zeer zwak
D19	23	Man	Pakistaans	Beroepsonderwijs	Niet gestemd	Sterk
D20	20	Man	Marokkaans	Universiteit	sp.a	Zeer sterk
D21	19	Vrouw	Marokkaans	Secundair onderwijs	Groen!	Zeer sterk
D22	26	Man	Turks	Beroepsonderwijs	SP	Onbeantwoord

TABEL 3. Geanonimiseerde demografische kenmerken deelnemers focusgroep 3.

Deelnemer	Leeftijd	Geslacht	Etniciteit	Opleidingsgraad	Stemgedrag	Religiositeit
D23	25	Man	Autochtoon	Universiteit	Niet gestemd	Zeer sterk
D24	21	Man	Marokkaans	Universiteit	Niet gestemd	Gematigd
D25	18	Vrouw	Somalisch	Hogeschool	sp.a	Zwak
D26	29	Man	Turks	Beroepsonderwijs	Niet gestemd	Zeer zwak
D27	20	Man	Somalisch	Universiteit	Groen!	Onbeantwoord
D28	20	Vrouw	Marokkaans	Beroepsonderwijs	Groen!	Onbeantwoord
D29	24	Vrouw	Marokkaans	Secundair onderwijs	Groen!	Gematigd
D30	26	Vrouw	Marokkaans	Universiteit	Onbeantwoord	Onbeantwoord
D31	19	Man	Turks	Beroepsonderwijs	Niet gestemd	Zwak
D32	23	Vrouw	Marokkaans	Beroepsonderwijs	sp.a	Sterk
D33	25	Vrouw	Iranees	Universiteit	Onbeantwoord	Zwak
D34	23	Vrouw	Marokkaans	Universiteit	sp.a	Zeer sterk

3.4. Beperkingen van de studie

Hoewel de focusgroepgesprekken interessante inzichten aanleverden, is het belangrijk kritisch te blijven over de mogelijkheid tot generalisering. Omdat vele respondenten via maatschappelijk en politiek actieve organisaties werden gerekruteerd – zoals de Executief van de Moslims van België (EMB) – is het mogelijk dat ze meer dan gemiddelde politieke affiniteit en kennis vertonen. Voorts beperkt ook het onderwijsniveau van de respondenten de mogelijkheden tot generalisering.

Zoals we in de Tabellen 1 tot en met 3 kunnen zien, zijn veel van de deelnemers hoogopgeleid en daarom ook beter in staat om opvattingen onder woorden te brengen. Hun voorkeur voor een bepaald type vertegenwoordiger kan, ten slotte, ook beïnvloed zijn door hun – overwegend linksgeoriënteerd – stemgedrag. Gezien de omvang van onze steekproef ($n = 34$), hebben de bevindingen beperkte generaliseerbaarheid en extrapolatie naar andere groepen. Bovendien maakt de methodologie die we gebruiken het niet mogelijk om correlaties te meten tussen individuele eigenschappen en hun collectief gearticuleerde posities ten opzichte van de representatie van minderheden, en dat is ook geen doelstelling van dit onderzoek.

4. Bevindingen

Eerder beargumenteerden wij dat vertegenwoordiging bijna uitsluitend collectieve processen betreft, en zeer zelden over het individu gaat. In de volgende pagina's zetten we uiteen waarom dat ook uit onze focusgroepsessies blijkt en hoe onze deelnemers collectief bijdroegen aan het identificeren van drie archetypes vertegenwoordigers. Ook geven we verdere toelichting bij de algemene toon van ontevredenheid en ontgoocheling die uit de focusgroepdiscussies naar voren kwam.

In onze analyse staan twee figuren centraal: Meyrem Almaci, de partijleider van de ecologische partij Groen, en haar tegenpool Zuhale Demir, geaffilieerd met de Nieuw-Vlaamse Alliantie (N-VA). Hoewel Almaci en Demir, net zoals andere vertegenwoordigers die minder vaak voorkwamen in de discussies, verschillende ideologische en beleidsposities innemen, is hun verschillende aanpak van VEM-representatie emblematisch voor de verwachtingen en evaluaties van onze deelnemers. Deze twee parlementsleden personifiëren ieder een uiteinde van het spectrum tussen goede en gebrekkige representatie zoals onze deelnemers het beschrijven. We zullen eerst ingaan op de twee types die diep zijn geworteld in de ontevredenheid van onze deelnemers, getypeerd als de symbolische afgevaardigde en de misleidende *trustee*, die vervolgens de basis leggen voor de hoge verwachtingen van onze deelnemers, collectief geconstrueerd en verbeeld door hun ideale VEM-type: de rechtvaardige *trustee*.

4.1. De symbolische afgevaardigde

Onze deelnemers waren eerder terughoudend bij het uitdrukken van een voorkeur voor vertegenwoordigers die zich *alleen* bezighielden met 'etnische' onderwerpen. Dat houdt twee potentiële gevaren in: namelijk, dat VEM's hun identiteit en ervaringen het veelvoud aan ervaringen van hun kiezers zou laten overstemmen,

en dat ze door hun partijen geïnstrumentaliseerd zouden worden. Een van de deelnemers legt dat als volgt uit: 'Ik heb niet het gevoel dat zij [VEM's] een breed profiel hebben. Als zij zich bezighouden met divers beleid, dan is het goed. [...] Het probleem is juist dat zij er zijn om integratiebeleid en zo aan ons te verkopen. Alsof wij van alles accepteren, zolang het uit hun mond komt' (D13-2).⁴ Dit citaat toont aan dat de deelnemers vinden dat VEM's moeten proberen te voorkomen dat ze louter symbolisch ingezet worden. Dat komt overeen met Haynie's (2001) dualiteitsdilemma, dat veel van de Amerikaanse politici die hij raadpleegde herkenden.

Het valt op dat geen van onze deelnemers er stil bij staat om het falende optreden van VEM's te zien als gevolg van de tegenstrijdige verwachtingen waarmee groepsvertegenwoordigers kunnen kampen. Door hun minderheidsstatus zijn zulke vertegenwoordigers simpelweg zichtbaarder en wordt aan twee kanten aan hen getrokken – hun kiezers, en de dominante regels van hun partij en hun positie – waardoor ze zich schikken in de rol waarin ze gedwongen worden onder druk van de dominante parlementaire cultuur en de politiek (Celis, Meier & Wauters, 2010). Veel van de deelnemers waren het eens dat sommige VEM's kunstmatig proberen een etnisch profiel op te bouwen door zich exclusief bezig te houden met issues die te maken hebben met hun etnische en religieuze identiteit.

Sommige VEM's worden beschouwd als door de partijen ingezette woordvoerders die de voorkeuren van specifieke groepen vertolken en daarmee hun positie als symbolische afgevaardigden bevestigen. Onze deelnemers VEM's verkozen die actie nemen rond issues die te maken hebben met hun etnische of religieuze belangen, deed een te sterke en eenzijdige focus op deze issues hen twifelen of de rol van hun vertegenwoordigers niet vooral symbolisch van aard is. Zoals een deelnemer zei: 'Het liefst worden ze [VEM's] serieus genomen, door de partij en vooral door andere politici. Als zij alleen gebruikt worden voor onze stemmen... dan ben ik toch geen echt deel van het systeem?' (D25-1). Een groepsgenoot voegde erachteraan: 'Ik vind het wel goed wanneer ze meer aandacht schenken aan onze zaken maar misschien lijkt het dan alsof we geen andere interesses hebben. Alsof we nergens anders om geven' (D29-1). Dat laatste toont aan dat deelnemers een eenzijdige focus op etnische of religieuze thematieken niet alleen verwerpen omwille van de mogelijkheid tot instrumentalisering, maar ook omwille van het risico van essentialisering.

Figuur 1 laat zien dat veel deelnemers het eens zijn over de kenmerken van de symbolische afgevaardigde. De deelnemers veranderden niet van mening tussen beide rondes in en waren het overwegend eens dat vertegenwoordigers die hun etnisch profiel te veel benadrukten, het risico lopen om zowel de vertegenwoordigers als de moslimkiezers waar ze voor staan te essentialiseren. Hun vrees voor dergelijke essentialisatie betekent ook dat de respondenten niet alleen symbolische afgevaardigden of *tokens* afwijzen, maar kritisch staan tegenover elke VEM die optreedt als een afgevaardigde of spreekbuis van de groep. Vertegenwoordigers die hun etniciteit of minderheidsprofiel benadrukken, dragen namelijk ook bij tot de

beeldvorming over de groep (als, in eerste instantie, 'vreemd' of 'anders' dan de rest van de bevolking).

Eerste ronde	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7	D8	D9	D10
Woordvoerder van 'etnische' issues	X	GR	VE	NVE	ANV	TE	VE	VO	TE	VO
Legt zich neer bij mainstream agenda's	VE	GR	VE	NVE	GR	VE	X	GR	TE	GR
Diversifieert de politieke partij	TO	VE	VE	VE	X	NVE	NVE	NVO	VE	GR
Tweede ronde										
Simplistische focus op 'etnische' issues	X	GR	VE	VE	NVE	TE	VE	VO	TE	GR
Gebrekkig verstand van minderheidsbelangen	TO	VE	VE	VE	X	VE	NVE	GR	TO	VO
Haalt 'etnische' stemmen binnen	VE	GR	VE	VE	GR	NVE	X	NVO	VE	VO

* X = Begon discussiepunt

** VE = Verbaal eens – NVE = Non-verbaal eens

*** VO = Verbaal oneens – NVO = Non-verbaal oneens

**** TE = Toelichting over het eens zijn

*****TO = Toelichting over het oneens zijn

*****GR = Geen reactie.

FIGUUR 1. Consensus tussen deelnemers focusgroep 1.⁵

De deelnemers vrezen dat dit type VEM er slechts is om 'etnische stemmen' binnen te halen en om hun partijen gevarieerder en kleurrijker te doen lijken. In deze angst zien we hoe onze deelnemers hun eigen positie in de maatschappij beschouwen en leggen we hun verlangens bloot om als een autonome en zelfbeschikkende gemeenschap te worden beschouwd. De symbolische afgevaardigde ondermijnt in deze zin niet alleen de kwaliteit van hun vertegenwoordiging maar ook hun wens om in hun dagelijks leven niet geëssentialiseerd te worden door andere groepen. De wensen van onze deelnemers echoën iets van Dovi's (2007) 'representatie-deugden'. Vanuit hun standpunt, als zij zien dat hun belangen onder de aandacht worden gebracht door VEM's wier legitimiteit bedenkelijk symbolisch zou kunnen zijn, zien zij dat als een gebrek aan knowhow en autonomie van de kant van de VEM's. Dat uit zich vervolgens in een inherent onvermogen om de positie van de groep in de samenleving te bevorderen.

Onze deelnemers vertonen een gebrek aan vertrouwen in de zelfbeschikking van de symbolische afgevaardigde. Dat betekent dat dit type VEM niet in staat wordt geacht tot het reproduceren van Dovi's deugden, zoals het creëren van burgerlijke gelijkheid en het waarborgen van hun zelfbestuur. Deelnemers eisen een zekere knowhow van hun vertegenwoordigers om serieus genomen te kunnen

worden en gelijk te worden gesteld aan andere, niet-etnische vertegenwoordigers. Autonomie is belangrijk omdat deelnemers wensen dat hun voorkeuren en waarden vertegenwoordigd worden zonder de inmenging van andere partijen. Zolang de afgevaardigde de schijn wekt van een symbolische functie, zal de groep zijn of haar activiteiten wantrouwen. De deelnemers realiseren zich dat de manier waarop VEM's zichzelf presenteren invloed heeft op de manier waarop zij zelf worden gezien in hun dagelijks leven. Zo wijzen zij een essentialistische focus op 'etnische issues' dan ook af aangezien die niet het beeld versterkt dat hun eisen en identiteiten gelijk zijn aan die van andere (meerderheids)groepen.

4.2. *De misleidende trustee*

VEM's die etnische thema's niet overstijgen omdat ze niet onafhankelijk genoeg zijn of onvoldoende politieke knowhow vertonen, werden als onwenselijk maar verdraagzaam beschouwd. Het type VEM dat sterk negatieve gevoelens veroorzaakte, zoals verraad, werd gelinkt met groepsvertegenwoordigers die opportunistische praktijken bezigen ten nadele van de groep. Veel deelnemers wezen dan ook Zuhar Demir aan, wier gepercipieerde stijl het beste overeenkomt met Andersons (1997) idee van je ziel verkopen aan de gematigden (*selling out to moderates*). Terwijl deelnemers vinden dat Demir zich gedraagt als *trustee*, soms issues aan de kaak stellend die hun voorkeuren reflecteren, en soms niet, wordt haar stijl toch afgekeurd.

De volgende observatie werd bevestigd in de meeste groepen: 'Als zij minder zou praten over Koerdisch zijn en dat haar ouders migranten zijn... ja, dan zou ik niet eens op haar letten. [...] Het gaat er mij om dat ze haar achtergrond misbruikt om bepaalde dingen te bereiken. Zij zegt dingen die veel rechtse kiezers graag willen horen' (D17-2). Sommige van de gevallen waaraan deelnemers refereren als ze hun gevoelens van wantrouwen en verraad willen onderbouwen zijn haar controverse uitingen over vluchtelingen in een televisie-interview waarin ze voorstelde dat vluchtelingen 'de moeite doen om hierheen te komen omdat ze denken dat we gratis geld, auto's en huizen uitdelen' (Van Kamp, 2016). Een ander voorbeeld van Demirs problematische acties is haar oproep aan burgers met een Turkse achtergrond om van hun Turkse nationaliteit af te zien (De Standaard, 2016).

De negatieve evaluatie van Demir kan duidelijk worden teruggebracht tot deze uitspraken. Terwijl sommigen van de deelnemers van de eerste focusgroep zeiden dat Demir ondanks haar N-VA-profiel er toch in slaagde relevante onderwerpen aan de kaak te stellen, zoals discriminatie op de arbeidsmarkt en het lagere participatieniveau onder vrouwelijke migranten (Van den Broek, 2014), stelden velen hun appreciatie bij tijdens de tweede ronde focusgroepen. Dat toont niet alleen aan dat respondenten hun meningen bijstelden naar aanleiding van politieke gebeurtenissen maar demonstreert ook de relevantie van de gehanteerde methodiek.

Eerste ronde	D11	D12	D13	D14	D15	D16	D17	D18	D19	D20	D21	D22
Uit op politieke zelfwinst	GR	X	VE	NVE	NVE	TE	VE	VO	TE	VO	NVE	VE
Alleen loyaal aan de partij	VE	GR	NVE	VE	GR	VE	X	GR	TE	GR	NVE	VE
Praat over allochtonen, niet met allochtonen	TO	VE	VE	VE	X	NVE	NVE	NVO	TE	VO	VE	VE
Tweede ronde	P11	P12	P13	P14	P15	P16	P17	P18	P19	P20	P21	P22
Buit allochtoon zijn uit voor eigen carrière	VE	NVE	NVE	VE	NVE	TE	VE	VO	X	AV	GR	GR
Rechtvaardigt argwaan voor allochtonen	VE	GR	VE	X	VE	VE	VE	GR	VO	AV	GR	NVE
Appelleert aan populistische en anti-islamsentimenten	TO	VE	VE	VE	X	NVE	NVE	NVO	VO	GR	NVE	GR

FIGUUR 2. Consensus tussen deelnemers focusgroep 2.

In Figuur 2 zien we dat de meeste respondenten zich al in de eerste ronde kritisch opstelden tegenover het type vertegenwoordiger dat Demir belichaamt, en dat in de tweede ronde de eigenschappen die haar werden toegedicht sterker uitgedrukt werden. Ook bevestigde de tweede ronde van de focusgroepdiscussies dat de ontgoocheling die deelnemers voelen over VEM's gebaseerd is op ontrouw aan de groep en (afhankelijkheid aan) de partij: 'Toen zij begon bij de N-VA, dacht ik: oké, misschien gaat ze iets goeds doen. Maar nee, waar is zij wanneer Bart [De Wever] en Jambon [minister] nare dingen zeggen over Marokkanen en moslims? Wat moet ik anders denken dan dat ze het voor zichzelf doet?' (D17-2). Vanuit dit standpunt valt Demir ook te beschrijven als een van de partijvertegenwoordigers van Copus (2002), aangezien ze wordt beschouwd als voornamelijk bezorgd over het profiel van haar partij en haar eigen carrière.

Dit gevoel van verraad kan misschien het beste worden verbeeld door de metafoer van een Bounty-chocoladereep die bestaat uit een vulling van kokosnoot met daaromheen een laag bruine chocolade: 'Ken je dat reepje? Eigenlijk is ze een Bounty... vanbinnen is ze keiwit, en van buiten een bruin dun laagje chocola. En toch verwacht je chocolade als je erin bijt maar nee, het is vooral kokosnoot' (D14-1). Het gebruik van deze metafoer laat zien dat onze deelnemers hoge verwachtingen hebben van hun descriptieve vertegenwoordigers (lekkere chocola!), maar het verklaart ook de ontgoocheling die ze voelen als die verwachtingen niet waargemaakt worden en ze in plaats daarvan geconfronteerd worden met iets wat ze niet wenselijk vinden (teleurstelling over de kokosnootvulling).

De deelnemers waren het eens dat vertegenwoordigers die hun minderheidsachtergrond uitbuiten, zoals ze Demir zien doen, eigenlijk de belangen van 'hun' kiezers horen te behartigen. Dit idee van representatie door afvaardiging verlaagt in zulke gevallen het risico op wantrouwen en ontgoocheling. In dit licht wordt afvaardigingsrepresentatie beschouwd als een antwoord op de schadelijke vormen van *trustee*-vertegenwoordiging. Tegelijkertijd illustreert deze typologie dat als we de bevordering van etnische issues willen meten of evalueren we ons dan niet alleen moeten concentreren op de vraag of er sprake is van *issue congruence* (belangenvertegenwoordiging), maar ook op de manier waarop de issues worden bevorderd en de context waarin deze politieke verwezenlijking betekenis krijgt.

4.3. *De rechtvaardige trustee*

Tegenover de symbolische afgevaardigde en de misleidende *trustee* wordt de ideale vertegenwoordiger in de ogen van onze deelnemers duidelijk: 'Je hebt het type dat weet dat ie maar de alibi-Ali [symbolische VEM] van de partij is. En dan heb je iemand die waardevol is omdat hij verstand van zaken heeft' (D15-2). Of de deelnemers voor de VEM's gestemd hebben of niet, en onafhankelijk van hun individuele meningsverschillen wat betreft ideologie of beleid, stelden veel deelnemers dat VEM's 'politici van ons' (D2-1) zijn. In tegenstelling tot vertegenwoordigers die niet tot minderheden behoren, zijn VEM's dus belast met de verantwoordelijkheid om hen te vertegenwoordigen, en om voor hen te ageren als 'mensen die weten hoe het is om zelf in de minderheid te zijn' (D2-1).

De meeste deelnemers waren het eens dat vertegenwoordigers met een niet-witte achtergrond de absolute plicht hebben om de belangen van minderheden te behartigen, zoals het bevechten van discriminatie; hoewel die niet noodzakelijk of uitsluitend religieus of etnisch van aard is. Deze gevoelens kunnen het beste worden verwoord in de volgende, schijnbaar retorische vraag: 'Wat heb ik eraan dat mensen zoals ik daar zitten [in het parlement] als zij niks voor me kunnen betekenen?' (D11-2).

Daartegenover zijn de voorkeuren van de respondenten gebaseerd in het veronderstelde onvermogen van 'niet-etnische' vertegenwoordigers om zich in te leven in de ervaringen van (etnische) minderheden. In die zin werkt descriptiviteit als een stand-in voor vertegenwoordigers die worden verwacht gedrag te vertonen dat ingaat tegen het drukkende en denigrerende anti-islam- en integratiediscours. Zoals een deelnemer beschreef: 'Persoonlijk denk ik dat ze [autochtone vertegenwoordigers] het niet kunnen. Hoe kunnen zij onze problemen, de antimoslimmentaliteit bestrijden? Alleen een van ons kan dat' (D32-1). Dit citaat verklaart het beste dat de waarde van de ideale etnische minderheidsvertegenwoordiger gelijkstaat aan de loyaliteit die VEM's tonen ten opzichte van hun groep, niet door hun

focus te verkleinen tot louter etnische thema's, maar door deze focus te verleggen tot andere algemene thema's. Door te laten zien dat ze op allerlei manieren waardevol kunnen zijn, niet alleen voor etnische minderheden, levert dit type VEM's een daadwerkelijk transformerende bijdrage aan de strijd tegen de ongelijkheid en uitsluiting waar onze deelnemers voor vrezin.

Zoals eerder gesteld, beschouwen de deelnemers Meyrem Almaci als een toonbeeld van de rechtvaardige trustee. Als voorbeelden van haar geloofwaardige loyaliteit aan haar eigen groep verwezen de deelnemers naar de volgende zaken: haar uitingen (buiten het parlement) om te waarschuwen tegen discriminatoire en islamofobe taal (Almaci, 2013), haar bijdrage aan de debatten rond de vluchtelingencrisis (Joossen, 2015) en haar optreden in een televisieprogramma waarin ze de presentator rondleidt door het dorp waar ze vandaan komt – en een hoofdoek draagt uit respect voor de moslimbewoners van het stadje (Heylen en de herkomst, 2014). Ondanks de grote rol die etnische aspecten spelen in de voorgaande voorbeelden, beschouwen de deelnemers Almaci niet als potentieel symbolisch. Met deze voorbeelden vertoont ze juist loyaliteit, iets wat van wezenlijk belang is voor wat wij het rechtvaardige *trustee*-type noemen. Dat verklaart dan ook waarom Almaci's leidinggevende rol in de nasleep van de financiële crisis en haar vermeende expertise over algemene thema's worden beschouwd als bewijzen van antisymbolisch gedrag. Zoals een van de deelnemers zei: 'Almaci snapt hoe het moet' (D15-1). In Figuur 3 bieden we een overzicht aan van hoe de ideale vertegenwoordiger laat zien 'hoe het vertegenwoordigen moet'.

Eerste ronde	D23	D24	D25	D26	D27	D28	D29	D30	D31	D32	D33	D34
Spreekt veel groepen tegelijk aan	GR	GR	VE	NVE	NVE	VO	VE	VO	TE	X	VO	VE
Vertoont brede expertise	VE	GR	GR	VE	GR	VO	X	GR	TE	VE	GR	NVE
Lijkt zelfstandig van partij	TO	VO	VE	VE	X	NVO	NVE	NVO	VE	NVE	VO	NVE
Tweede ronde	P23	P24	P25	P26	P27	P28	P29	P30	P31	P32	P33	P34
Daagt de meerderheid uit	TE	VO	GR	NVE	VE	VO	X	NVO	TE	VE	NVO	AV
Toont loyaliteit aan allochtone groepen	NVE	VO	NVE	NVE	NVE	NVO	X	GR	TE	NVE	NR	AV
Deelt belevingen als minderheid	TE	GR	NVE	VE	NVE	NVO	VE	NVO	NVE	NVE	NR	X

FIGUUR 3. Consensus tussen deelnemers focusgroep 3.

De deelnemers zien Almaci unaniem als een waardevolle vertegenwoordiger. De kwaliteiten die aan haar worden toegeschreven zijn een combinatie van Dovi's deugden van rechtvaardigheid en *critical trustbuilding* en Canons (1999) ideeën over gebalanceerde representatie. In overeenstemming met Dovi voldoet de recht-

vaardige *trustee* aan de wensen van onze deelnemers om burgerlijke gelijkheid te verkrijgen ten opzichte van andere vertegenwoordigers en groepen, terwijl Canons balanceerder overeenkomt met de wens van de deelnemers om de VEM te laten bepalen hoe hij of zij hun groepsbelangen vertaalt naar andere groepen. VEM's in wie deze kwaliteiten verenigd zijn wordt de vrijheid toevertrouwd om als *trustees* te fungeren omdat 'ze weten wat ze moeten doen om zo veel mogelijk mensen aan te spreken' (D34-2).

Deze typologie demonstreert ook dat een exclusieve focus op belangen en de daden van afgevaardigden de gevoelens van deelnemers over hun politieke representatie zou kunnen aantasten. De substantiële bevordering van etnische issues en belangen wordt alleen als positief beschouwd als het gecombineerd wordt met een specifiek draaiboek dat volgt wat de kiezers zelf zouden doen als ze hun gemeenschap zouden vertegenwoordigen: ze zouden knowhow demonstreren op andere gebieden om de burgerlijke gelijkheid van de groep te verbeteren; ze zouden spreken over andere issues dan etnische buiten het parlement om een gevoel van zelfbestuur en autonomie te behouden; en zelf bepalen wanneer ze een beroep doen op de minderheidsstatus die ze delen met andere leden van hun gemeenschap.

5. Conclusies

Op sommige vlakken illustreert dit empirisch onderzoek dat de redeneringen die jonge moslims in Vlaanderen gebruiken om hun verwachtingen, gevoelens en evaluaties te uiten over het gedrag van VEM's corresponderen met de algemene ontevredenheid waarmee doorsneeburgers naar politiek kijken. Tegelijkertijd toont het onderzoek aan dat de manier waarop ze nadenken over vertegenwoordigers ook in belangrijke mate wordt bepaald door hun etnische minderheidsachtergrond. Hun standpunten droegen bij aan een typologie van ideale en gebrekkige vormen van representatie in termen van afvaardiging en *trusteeship*. VEM's die neigen naar een rol als afgevaardigde mogen dan wel responsief lijken wat betreft belangenvertegenwoordiging, maar kunnen nog steeds negatief beoordeeld worden als hun rol bepaalde wenselijke aspecten ontbeert: onafhankelijkheid van de formele en informele regels van de partij, knowhow over niet-etnische thema's en loyaliteit aan de groep. Omgekeerd wordt het oordeel van vertegenwoordigers die zich gedragen als *trustees* alleen vertrouwd als ze zich consistent aan hun rol houden.

We constateren ook dat veel van onze data weerklank vinden in empirisch werk dat zich bezighoudt met de representatie van etnische of raciale minderheden in de Angelsaksische context. Dat is vooral het geval met het dualiteitsdilemma, verwijzend naar de dissonantie tussen externe institutionele druk en de verhouding van de vertegenwoordigers met hun eigen identiteit en gemeenschap. Hoewel ze

de concepten achter de afgevaardigde en de beheerder reproduceren, benadrukken onze respondenten in de eerste plaats het belang van vertegenwoordigers die zich weten te presenteren zoals onze deelnemers zouden willen worden gezien buiten de politiek: representatie als zuivere identificatie.

Deze bevindingen betwisten de heersende ideeën in de literatuur over sociale groepen, waarin goede representatie veelal wordt beoordeeld op basis van in hoeverre vertegenwoordigers beleidsresultaten bevorderen die het beste de belangen van hun kiezers dienen. De voorwaardelijke rol van substantiële vertegenwoordigers die de belangen en issues van hun gemeenschap promoten in deze negatieve evaluaties wijst dus op de voorwaardelijke en contextgebonden rol van responsiviteit rond groepsvertegenwoordiging en politieke representatie in het algemeen. Onze methodologische en theoretische aanpak illustreert ook de relevantie van gezamenlijk overeengekomen groepsvoorkeuren, in het geval van VEM's, maar ook in te beelden voor een breed spectrum aan groepen (te denken valt aan holebi's of ouderen).

Noten

1. NRC (2016, 14 november). Denk wil inkomensverschillen verkleinen en racisme bestrijden. *nrc.nl*. <https://www.nrc.nl/nieuws/2016/11/14/denk-komt-met-links-verkiezingsprogramma-5232374-a1531676> (geraadpleegd op 17/03/2017).
2. De Redactie (2017, 10 mei). Abou Jajah en Ahmet Koç richten straks nieuwe politieke partij op. *deredactie.be*. <http://deredactie.be/cm/vrtnieuws/politiek/1.2974991> (geraadpleegd op 10/08/2017).
3. Knack.be (2015, 18 januari). Selahattin Koçak: 'Moslims worden anders behandeld'. *knack.be*. <http://www.knack.be/nieuws/belgie/selahattin-kocak-Moslims-worden-anders-behandeld/article-normal-526315.html> (geraadpleegd op 01/02/2017).
4. Om de anonimiteit van de deelnemers te waarborgen en de diachronische aard van onze analyse aan te tonen, linken wij elke citaat aan het nummer van de deelnemers (zoals vermeld in Tabellen 1, 2 en 3), gevolgd door de getallen 1 of 2, aangevend of het citaat in kwestie uit de eerste of tweede ronde komt.
5. Aan de linkerkant van de tabellen zijn uitspraken door ons opnieuw geformuleerd door gelijksoortige codes te groeperen. Er bestaan drie tabellen per typologie (omdat er drie focusgroepen zijn die tweemaal samenkwamen), maar uit praktische overwegingen illustreren we de groepsdynamieken aan de hand van één tabel per typologie.

Bibliografie

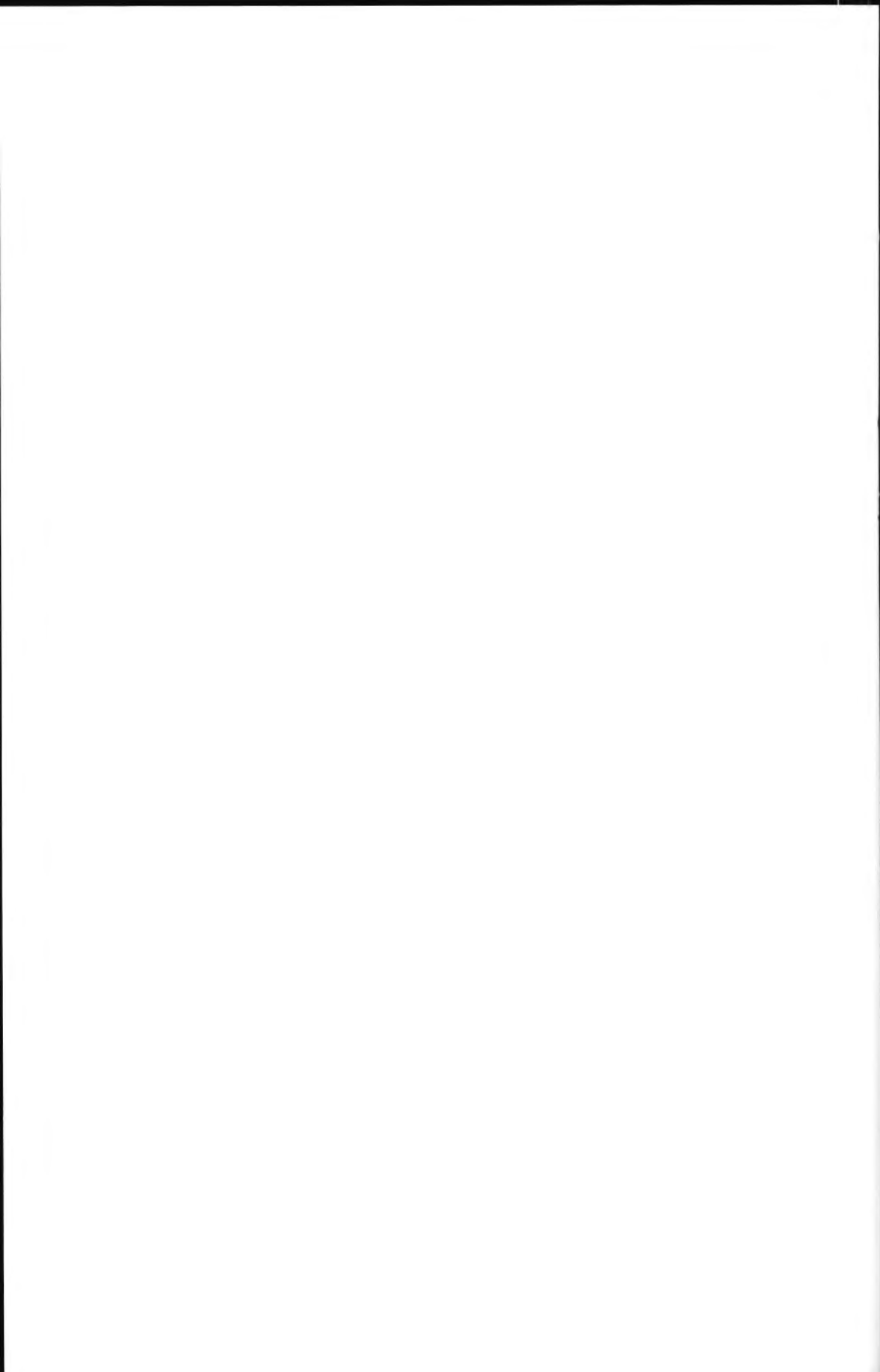
- Abney, F. & Hutcheson, J. (1981). Race, Representation and Trust: Changes in Attitudes After the Election of a Black Mayor. *The Public Opinion Quarterly*, 45 (1):91-101.
- Anderson, E. (1997). *The Precarious Balance: Race Man or Sellout?* New York: Harper Perennial.
- Barbour, R. (2008). *Doing Focus Groups*. Londen: Sage.
- Birch, S. & Allen, N. (2015) Judging politicians: The role of political attentiveness in shaping how people evaluate the ethical behaviour of their leaders. *European Journal of Political Research*, 54, 43-60.
- Bird, K. (2015). 'We are Not an Ethnic Vote!' Representational Perspectives of Minorities in the Greater Toronto Area. *Canadian Journal of Political Sciences*, 48(2), 249-279.
- Bird, K, Saalfeld, T., & Wüst, A. (2011). *The Political Representation of Immigrants and Minorities: Voters, Parties and Parliaments in Liberal Democracies*. Londen: Routledge.
- Brookman, D. (2013). Black Politicians are More Intrinsically Motivated to Advance Blacks' Interests. *American Journal of Political Science*, 57(3), 521-536.
- Campbell, R. & Lovenduski, J. (2014). What Should MPs Do? Public and Parliamentarians' Views Compared. *Parliamentary Affairs*, 68(4), 690-708.
- Canon, D. (1999). *Race, Redistricting, and Representation: The Unintended Consequences of Black Majority Districts*. Chicago: University of Chicago Press.
- Celis, K., Meier, P., & Wauters, B. (2010). Vlinders achter glas: vrouwelijke, allochtone en arbeiders-parlementsleden ten opzichte van parlementaire normen en de rol van groepsvertegenwoordiger (pp. 225-244). In: *Gehoord, Gezien, Vertegenwoordigd? Diversiteit in De Belgische Politiek*. Gent: Academia Press.
- Charmaz, K. (2006). *Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Copus, C. (2004). *Party Politics and Local Government*. Manchester: Manchester University Press.
- Dovi, S. (2007). *The Good Representative*. Malden, MA: Blackwell.
- Eliasoph, N. (1998). *Avoiding Politics: How Americans Produce Apathy in Everyday Life*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gay, C. (2002). Spirals of Trust? The Effect of Descriptive Representation on the Relationship between Citizens and their Government. *American Journal of Political Science*, 46(4), 717-732.
- Haynie, K. (2001). *African American Legislators in the American States*. New York: Columbia University Press.
- Hibbing, J.R. & Theiss-Morse, E. (1998). *Stealth Democracy: Americans' Beliefs About How Government Should Work*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Katz, R. (1997). Representational Roles. *European Journal of Political Research*, 32(2), 211-226.

- Lodge, M. & Taber, C. (2013). *The rationalizing voter*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Norris, P. (1999). *Critical Citizens: Global Support for Democratic Government*. Oxford University Press.
- Pitkin, H. (1967). *The Concept of Representation*. Los Angeles: California Press.
- Phillips, A. (1995). *The Politics of Presence*. Oxford: Clarendon Press.
- Saward, M. (2010). *The Representative Claim*. Oxford: Oxford University Press.
- Schildkraut D.J. (2013). The complicated constituency: A study of immigrant opinions about political representation. *Politics, Groups, and Identities*, 1, 26-47.
- Severs, E., Celis, K., & Meier, P. (2013). Representative claims and beyond. A study of the inclusion of Muslim women's judgment in the Flemish headscarf debate. *Politics, Groups & Identities*, 1(3), 433-450.
- Severs, E. & de Jong, S. (2018). *Preferable minority representatives brokerage and betrayal*. Forthcoming.
- Simon, P. (2012). Collecting Ethnic Statistics in Europe: A Review. *Ethnic and Racial Studies*, 35(8), 1366-1391.
- Sinno, A. (2009). *Muslims in Western Politics*. Bloomington: Indiana University Press.
- Stokes, S. (2001). *Mandates and Democracy*. New York: Cambridge University Press.
- Tate, K. (2004). *Black Faces in the Mirror: African Americans and their Representatives in the U.S. Congress*. New Jersey: Princeton University Press.
- Threfall, M. (2011). Citizens' preferences for their political representation: A qualitative study of the UK, Spain, Poland and Macedonia, *ISET working paper n. 22*.
- Tatari, E. & Shaykhutdinov, R. (2014). Muslims and Minority Politics in Great Britain. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 34(1), 532-544.
- Weldon, L. (2002). Beyond Bodies: Institutional Sources of Representation for Women in Democratic Policymaking, *Journal of Politics*, 64(4), 1153-1174.
- Williams, M. (1998). *Voice, Trust, and Memory. The Failings of Liberal Representation*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Yilmaz, F. (2012). Right-wing hegemony and immigration: How the populist far-right achieved hegemony through the immigration debate in Europe. *Current Sociology*, 60(3), 368-381.

Pers

- Almaci, M. (2013, 27 februari). 'Een overheid die een negatie vormt van verscheidenheid, daar pas ik voor'. *DeWereldMorgen.be*. <http://www.dewereldmorgen.be/artikels/2013/02/27/meyrem-almaci-eeen-overheid-die-eeen-negatie-vormt-van-verscheidenheid-daar-pas-ik> (geraadpleegd op 15/12/2016).
- Broens, B. (2013, 21 december). 'Hervormen om de banken de les te lezen'. *De Tijd*. http://www.tijd.be/ondernemen/banken/Hervormen_om_de_banken_de_les_te_lezen.9444901-3095.art?ckc=1 (geraadpleegd op 05/01/2017).

- De Standaard (2016, 29 juli). Demir: 'Belg of Turk: je moet kiezen'. *De Standaard*. http://www.standaard.be/cnt/dmf20160729_02403642 (geraadpleegd op 25/12/2016).
- Heylen en de herkomst (2014, 21 april). Meyrem Almaci: Rouwen en bidden. *VIER*. <http://www.vier.be/deslimstemensterwereld/deelnemers/meyrem-almaci> (geraadpleegd op 22/12/2016).
- Joossen, A. (2015, 7 september). Almaci: 'Zeggen dat die mensen economische vluchtelingen zijn, is de waarheid geweld aandoen'. *HLN.be*. <http://www.hln.be/hln/nl/34662/Vluchtelingencrisis/article/detail/2447459/2015/09/07/Almaci-Zeggen-dat-die-mensen-economische-vluchtelingen-zijn-is-de-waarheid-geweld-aandoen.dhtml> (geraadpleegd op 17/12/2016).
- Van den Broek, A. (2014, 28 januari). Slechts 1 op de 3 Marokkaanse en Turkse vrouwen heeft een job. *De Morgen*. <http://www.demorgen.be/economie/slechts-1-op-de-3-marokkaanse-en-turkse-vrouwen-heeft-een-job-b0cfa20e/> (geraadpleegd op 27/12/2016).
- Van Kamp, P. (2016, 11 maart). Parlementslid Zuhail Demir (N-VA) profileert zich op kap van de vluchtelingen. *De Wereld Morgen*. <http://www.dewereldmorgen.be/blog/polvancamp/2016/03/11/parlementslid-zuhail-demir-n-va-profileert-zich-op-kap-van-de-vluchtelingen> (geraadpleegd op 04/01/2017).

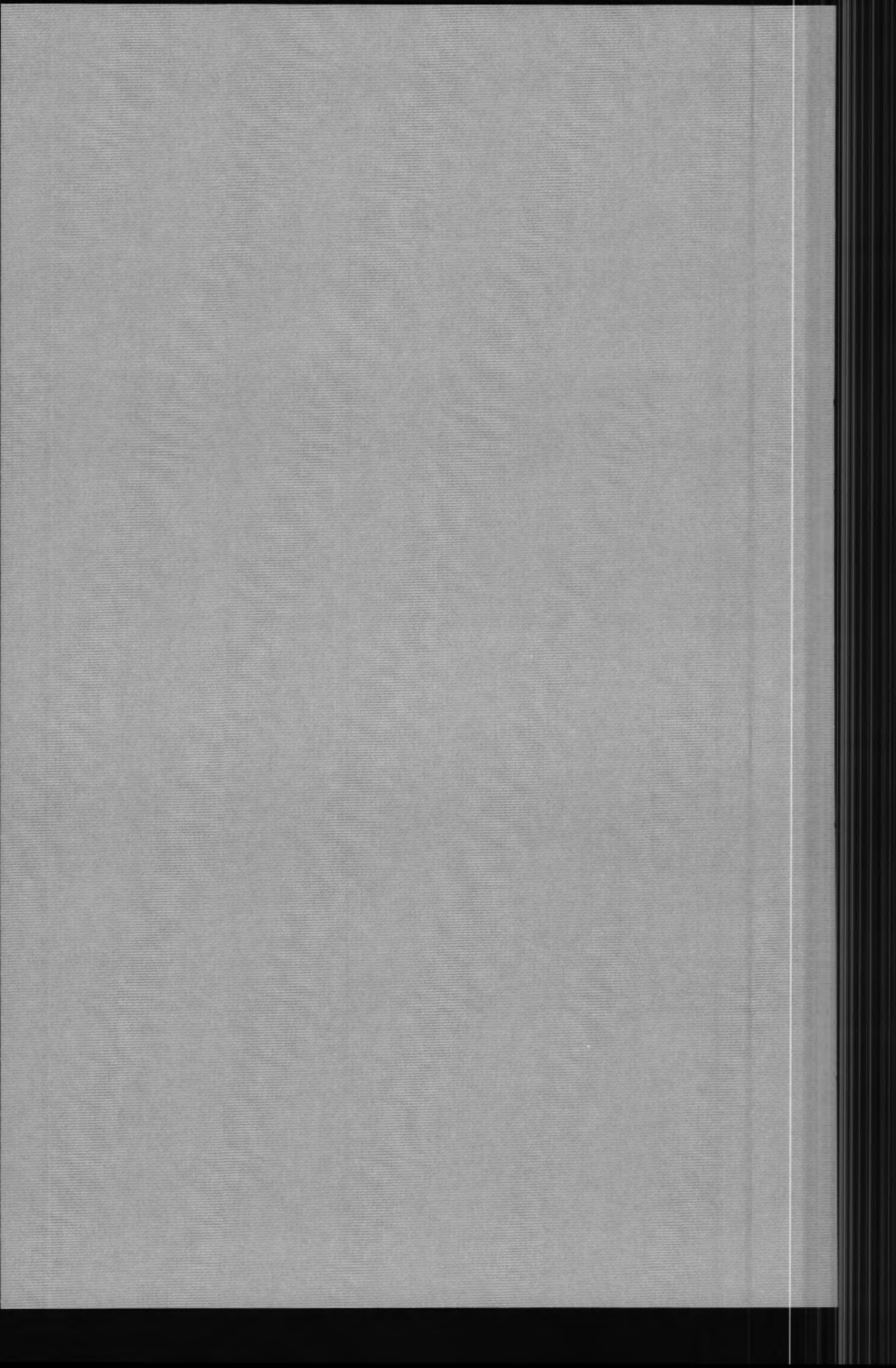

DEEL 2

RUBRIEKEN

INHOUD

- ESSAY:
Vertegenwoordiging in het
grenzenland: de vermeende
loyaliteiten van politici uit
etnisch-culturele minderheidsgroepen **487**
Sara de Jong en Eline Severs
- SYMPOSIUM: DIVERSITEIT IN BANGE TIJDEN
Eén angst, één volk?
De emancipatieparadox van
populistisch radicaal-rechts **507**
Niels Spierings
- Brusselse jongeren tussen
hoop en angst **513**
Charlotte Landsheere en Dimokritos Kavadias
- Over het belang van een
interpersoonlijk ethos **519**
François Levrau
- AUTEURSINFO **525**

Vertegenwoordiging in het grenzenland: de vermeende loyaliteiten van politici uit etnisch-culturele minderheidsgroepen¹

Sara de Jong en Eline Severs

Inleiding

Wanneer politici uit etnisch-culturele minderheidsgroepen² hun intrede in de politiek doen, blijft hun identiteit zelden onbesproken. Aan de ene kant wordt hun aanwezigheid vaak beschouwd als een teken van succes in de strijd om erkenning van etnisch-culturele minderheden. Deze perceptie gaat vaak ook gepaard met hooggespannen verwachtingen over de impact van hun aanwezigheid op de politieke participatie van minderheden en de inclusie van nieuwe thematieken in besluitvorming. Aan de andere kant ontlokt de intrede van politici uit etnisch-culturele minderheidsgroepen vaak ook discussies over hun competenties, de rechtmatigheid van hun aanwezigheid, en hun vermeende loyaliteiten ten aanzien van zowel minderheids- als meerderheidsgroepen.

Een duidelijk voorbeeld hiervan vormt de vrees voor etnisch stemmen, of de angst dat minderheidsgroepen hun politieke stem zouden laten afhangen van identitaire redenen eerder dan ideologi-

sche.³ Dergelijk stemgedrag zou polarisering tussen sociale groepen kunnen vergroten en cliëntelisme bevorderen; wat de behartiging van het algemeen belang in het gedrang brengt. Een ander voorbeeld vormt de zogenaamde 'alibi-Ali' of 'knuffelallochtoon' die, naar analogie van de 'excuustruus', wordt gepercipieerd als een louter symbolisch baken dat het partijen mogelijk maakt om zichzelf een divers imago toe te dichten. Het gebruik van deze labels betwist de reële politieke competenties van vertegenwoordigers en stelt hun geringe invloed binnen hun partijen aan de kaak.

Het feit dat politici uit etnisch-culturele minderheidsgroepen zowel behoren tot een etnisch-culturele minderheid én deel uitmaken van het doorgaans als wit begrepen politieke establishment zorgt ervoor dat hun politieke loyaliteiten vaker in twijfel worden getrokken dan bij politici die behoren tot de dominante cultuur of socio-demografische groep. In het licht van dit gegeven mag het niet verwonderen dat politici uit etnisch-culturele minderheidsgroepen vaak

verzuchten dat hun politieke activiteiten en niet hun identiteit centraal zouden moeten staan (Fennema et al., 2000).

Zonder aan deze gefundeerde wens af te willen doen, nemen we in dit essay de terugkerende discussies over de authenticiteit en vermeende (dis)loyaliteiten van politici uit etnisch-culturele minderheidsgroepen onder de loep. In dit essay gaan we dieper in op de controverse die hun aanwezigheid in de politiek uitlokt en reflecteren we over de betekenis van dit fenomeen. We staan daarbij stil bij de uitbreiding van labels die gebruikt worden om de vermeende (dis)loyaliteiten van politici uit etnisch-culturele minderheidsgroepen te beschrijven.

De labels 'alibi-Ali' en 'knuffelallochtoon' (ook 'troetelallochtoon') weerspiegelen de tijdgeest waarin de eerste politici uit etnisch-culturele minderheidsgroepen hun intrede maakten in de Nederlandse en Vlaamse politiek. De jaren negentig werden gekenmerkt door een zeker optimisme ten aanzien van multiculturalisme en de mogelijkheden tot samenleven in diversiteit. Doordat linkse partijen actief kandidaten rekruteerden uit etnisch-culturele minderheden, kwamen ze vaak op nationale partijlijsten met weinig tot geen voorafgaande politieke ervaring. Zoals het label 'knuffelallochtoon' weergeeft, waren deze kandidaten ook slechts gematigd 'anders' en liepen ze veelal in de pas. Hierdoor werd hun opname in de politiek niet beschouwd als een reële acceptatie van de 'andere' als gelijke, maar als een soort incorporatie van wat als veilig 'anders' of exotisch werd beschouwd (cf. hooks, 1992).

Ondertussen kan de aanwezigheid van politici uit etnisch-culturele minderheids-

groepen in onze parlementen niet langer gezien worden als een nieuwigheid. Hun aantal nam sinds het einde van de jaren 1990 in belangrijke mate toe en ook hun ideologisch profiel diversifieerde in belangrijke mate. Hun aanwezigheid in centrumrechtse en rechts-liberale partijen zorgt ervoor dat ze niet langer als een exponent kunnen worden beschouwd van het zogenaamd linkse pleidooi voor multiculturalisme. Toch blijft hun aanwezigheid in de politiek voer voor controverse. Dat toont zich in de creatie van nieuwe labels. Naast het blijvende gebruik van spotnamen, zoals de 'alibi-Ali' en 'knuffel-Turk', maakten twee nieuwe labels hun intrede: de 'Nederland-hater', respectievelijk, de 'ex-allochtoon'. Zoals de controverse rond Sylvana Simons, de Nederlandse televisiepresentatrice die in 2017 kandideerde voor de Tweede-Kamerverkiezingen, aantoonde, wordt de term 'Nederland-hater' gebruikt voor politici die zich kritisch tegen het witte dominante bestel durven uit te spreken en de praktijken en waarden ervan in twijfel trekken. Het label 'ex-allochtoon' wordt dan weer vaker toegedicht aan politici die zich de meerderheidscultuur zo eigen hebben gemaakt dat ze niet langer als 'vreemd' worden beschouwd.

Wat deze labels gemeen hebben, is dat ze niet alleen de loyaliteiten van politici ter discussie stellen, maar ook de relaties tussen meerderheids- en minderheidsgemeenschap op een specifieke manier invullen. Hoewel de labels 'alibi-Ali' en 'knuffelallochtoon' de machtsongelijkheid tussen beide gemeenschappen beklemtoonden, beschouwden ze die wel als fundamenteel compatibel met elkaar en als deels overlappend. De labels 'ex-

allochtoon' en 'Nederland-hater' leggen daarentegen de klemtoon op de transitie van politici van de ene gemeenschap naar de andere en conceptualiseren die als eerder afzonderlijke entiteiten. De controverse die de aanwezigheid van politici uit etnisch-culturele minderheidsgroepen uitlokt, kan daarom niet worden gereduceerd tot hun (gepercipieerde) competenties, maar moet worden begrepen als een uiting van een onderliggende strijd om de relaties tussen meerderheids- en minderheidsgroepen te definiëren.

In deze bijdrage ontwikkelen we dit argument verder. We steunen daarbij op twee theoretische kaders. Nirmal Puwars (2004) concept *space invaders* helpt ons begrijpen dat de aanwezigheid van politici uit etnisch-culturele minderheidsgroepen, als *bodies out of place*, systematisch aanleiding geeft tot een verhoogde waakzaamheid. Het concept van de *cultural broker* verduidelijkt, vervolgens, waarom politici uit etnisch-culturele minderheidsgroepen zo vatbaar zijn voor aantijgingen van (dis)loyaliteit: hoewel hun kennis van diverse culturele repertoires hen positioneert als bemiddelaar tussen gemeenschappen, maakt hun culturele hybriditeit hen ook vatbaar voor beschuldigingen van partijdigheid. Samen helpen deze concepten ons begrijpen dat politici uit etnisch-culturele minderheidsgroepen een imaginair grenzenland evoceren ('insider-autochtoon' en 'outsider-allochtoon'). Dit inzicht, zo stellen we, is cruciaal voor verdere studies: het legt het complexe machtsveld bloot waarin politici uit etnisch-culturele minderheidsgroepen zich moeten handhaven, en conceptualiseert goede vertegenwoordigers als vertegen-

woordigers die het arbitraire karakter aanvechten van de grenzen die routineus tussen groepen worden opgetrokken.

We ontwikkelen ons argument in een aantal secties. We schetsen eerst de context waarin de diverse identitaire labels hun opgang maakten en lichten de betekenis van deze labels meer omstandig toe. Vervolgens presenteren we de twee conceptuele kaders die ons helpen de controverse rond etnisch-culturele minderheden te begrijpen: de *space invader* en de *broker*. Uiteindelijk verplaatsen we onze aandacht naar twee concrete voorbeelden van zogenaamde 'ex-allochtonen' en 'Nederland-haters'. We doen dat om te laten zien dat de manier waarop politici zich positioneren ten opzichte van deze vertogen een belangrijke invloed heeft op de manier waarop machtsrelaties tussen sociale groepen worden ge(her)definieerd.

Jaren negentig: diversifiëring van de politiek

Controverses over de betekenis, rol en functie van politici uit etnisch-culturele minderheden gaan terug tot de eerste intrede van deze politici. Deze ontwikkeling werd in belangrijke mate bespoedigd door de uitbreiding van het zogenaamde 'allochtone' electoraat en de daarmee gepaard gaande partijpolitieke competitie voor deze 'nieuwe' kiezer. In 1985 stimuleerde het openen van gemeentelijk stemrecht voor alle inwoners, ongeacht hun nationaliteit (vooral linkse) partijen tot het opnemen van kandidaten uit etnisch-

culturele minderheidsgroepen op hun verkiezingslijsten (Fennema et al., 2000; Ensel, 2003). Voor 1985 werd er veeleer van uitgegaan dat zogenaamde autochtone politici konden aantreden als 'zaakwaarnemers' voor minderheidsgroepen; mede omdat minderheidsgroepen zelf als onmondig werden beschouwd (Hoogenboom & Scholten, 2008). Ook op het niveau van nationale verkiezingen won de zogenaamde 'allochtone' stem aan relevantie en werd er steeds meer aandacht besteed aan de manier waarop het 'allochtone' kiespubliek de verkiezingsuitslagen zou kunnen beïnvloeden (Tillie, 2006, p. 12).

In België gebeurde de intrede van politici uit etnisch-culturele minderheidsgroepen eveneens via linkse partijen. De opkomst van deze politici viel er in de jaren 1990 samen met een verjonging en vervrouwelijking binnen sociaaldemocratische partijen. De rekrutering van kandidaten uit etnisch-culturele minderheidsgroepen werd in deze periode bespoedigd door het Europese Verdrag van Maastricht (1993) dat gemeentelijk stemrecht toekende aan burgers afkomstig uit zowel andere Europese lidstaten (1998; verkiezingsjaar 2000) als landen buiten de Europese Unie (2001; verkiezingsjaar 2006). Ook de versoepeling van de naturalisatieprocedures (de zogenaamde snel-Belgwet uit 2000), en de hiermee gepaard gaande uitbreiding van het 'allochtone' kiespubliek, bestendigde de zoektocht naar kandidaten die het electorale bereik van partijen konden helpen vergroten. Als gevolg ontstond al snel de perceptie dat politici uit etnisch-culturele minderheidsgroepen vooral dienstdeden als stemmenronselars.

Deze perceptie werd versterkt doordat vele verkozenen een sterke inbedding in hun politieke partijen ontbeerden en eerder licht wogen op het beleid uitgezet door hun partijen. Hun aanwezigheid ging dan ook veelal gepaard met een gebrek aan reële koerswijzigingen. Hoewel er ruimte werd geboden aan kandidaten uit etnisch-culturele minderheidsgroepen, ontmoedigen partijen de vorming van zogenaamd 'allochtone' pressiegroepen in de partijwerking. De selectie van kandidaten uit etnisch-culturele minderheidsgroepen bleef dan ook in handen van een, overwegend witte, mannelijke en hoger opgeleide, partijelite (Ensel, 2003). Etnisch-culturele verschillen werden wel erkend, maar niet gepolitiseerd en reële emancipatiebevorderende thema's veelal vermeden (Hilhorst, 1998; Loobuyck, 2001). Hoewel er een aantal pogingen werden ondernomen om migranten, minderheids- of 'zwarte' partijen op te zetten, kwamen die niet van de grond (bv. Zwart Beraad in de Amsterdamse Bijlmer) of scoorden ze electoraal onvoldoende (bv. MERCI in Brussel, Lijst Isçi in Utrecht, en in Den Haag partijen Demir en de Multi-culturele Partij '98) (Van der Hoek, 1998; Fennema et al., 2000).

Het gebrek aan eigen draagvlak van de eerste parlementsleden uit etnisch-culturele minderheidsgroepen ondermijnde hun onafhankelijkheid ten aanzien van de partij. John Lilipaly, het eerste Nederlandse Kamerlid van vreemde herkomst (1986, PvdA), stelde hierover: 'Ze komen te gemakkelijk op de lijst. Dan vallen ze tegen en worden ze na vier jaar weer vervangen' (Hilhorst, 1998). In een meer recent interview wijst ook Meyrem Almaci, de voorzitter van de Belgische partij Groen!,

op de inwisselbaarheid van deze pioniers. Volgens haar ondermijnde het gebrek aan een eigen achterban en sterke inbedding in de partij het zelfvertrouwen van deze politici, en daarmee ook hun capaciteiten om effectief vernieuwing te realiseren (Bendadi & Poulain, 2012). Als gevolg hiervan werden politici uit etnisch-culturele minderheidsgroepen gereduceerd tot een soort symbolisch baken dat partijen in staat stelde om zich een progressief imago aan te meten zonder dat ze daarvoor reële veranderingen in de relaties met etnisch-culturele minderheden moesten aanbrengen.

Vanaf 2000: verharding en mondigheid

Vanaf midden jaren 2000 onderging deze perceptie belangrijke wijzigingen. Waar politici uit etnisch-culturele minderheidsgroepen oorspronkelijk hun intrede maakten via sociaaldemocratische partijen, bevinden ze zich nu verspreid langs het politieke spectrum. Deze ideologische diversifiëring ontkracht de opvatting dat de 'allochtone' gemeenschap een homogeen blok vormt met eenduidige belangen, en bracht een diversifiëring van vertegenwoordigende stijlen. Bovendien veranderde ook het politieke klimaat in belangrijke mate. Op hetzelfde moment dat het optimisme in multiculturalisme een belangrijke knauw kreeg, stond ook een meer assertieve generatie politici op die steeds vaker de traditionele opdeling 'allochtoon-autochtoon' in twijfel trekt.

Rond de eeuwwissel werd het klassieke doelgroepenbeleid dat Nederland

en Vlaanderen uittekenden steeds meer ter discussie gesteld. Eerder werden etnisch-culturele minderheidsgroepen naar analogie van andere achtergestelde groepen betrokken in een overkoepelend beleid gericht op het realiseren van gelijke kansen. Dit beleid dat eind jaren tachtig werd ingezet, was erop gericht om structureel benadeelde sociale groepen beter te integreren in de maatschappij, met behoud van hun unieke sociale identiteit. Vanaf de jaren 2000 ruimt deze politiek van accommodatie echter baan voor een hernieuwde klemtoon op assimilatie en nationale identiteit. In overeenstemming met een breder Europees discours van *gefaald multiculturalisme* werd beargumenteerd dat erkenning en accommodatie van etnisch-culturele minderheidsgroepen had geleid tot een socio-economische en culturele segregatie en getto-isering.

Het gepercipieerde gebrek aan integratie en het wantrouwen tegenover de islamitische 'anderen' werd finaal versterkt door de terroristische aanslagen in Amerika (2001). Deze gewijzigde houding ten aanzien van integratie uitte zich, onder meer, in een verstrenging van migratie- en naturalisatiewetgeving. Reflecterend over deze verschuivingen in het integratiebeleid stellen Hoogenboom en Scholten (2008, p. 121):

Van migranten, die lange tijd werden gestimuleerd hun (veronderstelde) identiteit te koesteren en als collectiviteit naar voren te treden, wordt nu gevraagd zich te gedragen als hun autochtone landgenoten, als autonome burgers die zich los hebben gemaakt van groepsbanden.

Deze verharding van het integratiebeleid viel samen met de opkomst van een generatie politici die, op een actievare wijze dan haar voorgangers, zelf invulling gaf aan haar mandaat. Deze assertiviteit kan worden toegewezen aan een aantal factoren: de sterkere deelname van zogenaamd tweede- en derdegeneratiemigranten aan hoger onderwijs, het toenemend aantal voorkeurstemmen dat politici uit etnisch-culturele minderheidsgroepen behaalden, en het feit dat politici steeds vaker het parlement betraden met voorafgaande politieke ervaring.

In België gaf de oprichting van de Arabisch Europese Liga (AEL) mee uitdrukking aan de ontvoogding van etnisch-culturele minderheidsgroepen. Het AEL, opgericht in 2000, klaagde niet alleen het (latente) racisme en de structurele achterstelling van minderheidsgroepen aan, maar formuleerde ook een eis voor een gelijk burgerschap. In een opiniestuk, geschreven naar aanleiding van een rechtszaak tegen leden van het AEL en hun vermeende betrokkenheid bij gewelddadige antiracismeprotesten, reflecteren een aantal academici en opiniemakers uit etnisch-culturele minderheidsgroepen over de rol van het AEL in hun ontvoogdingsstrijd. In het opiniestuk 'Wij behoren tot de AEL-generatie' (Fadil et al., 2008) presenteren de ondertekenaars zich als een:

[...] generatie die niet langer als een 'te integreren' doelgroep wil worden gezien, die het statuut van 'allochtoon' krachtadig verwerpt, en zich als volwaardig en onvervreemdbaar onderdeel, als burger van deze samenleving inschrijft.

Kenmerkend voor deze nieuwe generatie politici is de manier waarop ze de tweedeling 'allochtoon – autochtoon' op de schop neemt. Dit begrippenpaar reduceert de identiteit van burgers uit etnisch-culturele minderheidsgroepen tot hun 'anders' zijn, miskent de hybride identiteit van minderheden, en stelt hun lidmaatschap aan de Belgische, respectievelijk, Nederlandse maatschappij ter discussie. De herhaaldelijke klemtoon op het 'anders' zijn van burgers uit etnisch-culturele minderheidsgroepen maakt het ook moeilijker voor hen om medezeggenschap te verkrijgen in maatschappelijke debatten, zeker wanneer die de 'doelgroep' overstijgt (cf. Severs, 2015).

De 'Nederland-hater' en de 'ex-allochtoon'

Tegen de achtergrond van deze politiek van diversifiëring en verharding ontstaan twee nieuwe grote identitaire labels; de 'ex-allochtoon' en de 'Nederland-hater'. Toen de Vlaams-nationalistische politica Zuhair Demir (N-VA) in 2014 door *Knack magazine* op een lijst van meest invloedrijke allochtonen werd geplaatst, reageerde ze in een opiniestuk over de gemengde gevoelens die deze nominatie bij haar losmaakten. Hoewel de nominatie als compliment opgevat kon worden, wilde ze niet graag 'allochtoon' genoemd te worden. Voor Demir (2014) houdt het label 'allochtoon' namelijk verband met negativisme en cultiveert het een misplaatst 'wij-zij denken waarbij "wij" een soort belangengemeenschap van de allochtonen

zouden moeten zijn'. Om dit soort denken te overstijgen, stelt Demir voor haar een 'ex-allochtoon' te noemen. Demirs meer recente aankondiging een procedure te starten om afstand te doen van haar Turkse (dubbele) nationaliteit, zet haar identificatie met de Vlaamse gemeenschap kracht bij. In haar bijgevoegde toelichting stelt Demir zich niet langer te herkennen in 'het land waarin mijn ouders zijn opgegroeid' (Wauters et al., 2017).

Op een soortgelijke manier presenteerde de Nederlandse Ayaan Hirsi Ali zich als een 'ex-moslima'. Hirsi Ali, die als Somalische vluchteling naar Nederland was gekomen, stapte in 2002 van de linkse Partij van de Arbeid (PvdA) over naar de rechtse Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD). Haar zelfidentificatie als 'ex-moslima' zette niet alleen haar kritiek op de islam kracht bij maar onderstreepte ook haar omarming van de Nederlandse identiteit. Hierover stellen de Leeuw en van Wichelen (2005, p. 50):

De gemediatiseerde constructies van het zelf als Ander en als 'één van ons', hoewel ogenschijnlijk paradoxaal, hebben het haar mogelijk gemaakt om dé politieke beroemdheid na Pim Fortuyn te worden. [...] De schijnbare logica die uit deze constructies voortvloeit is namelijk de lineaire ontwikkeling van de ultieme Ander naar 'één van ons'. Dit wordt op verschillende manieren gereflecteerd en geprojecteerd: [...] van gelovige naar niet-gelovige; van linkse PvdA-er naar liberaal-rechtse VVD-er.

Hoewel het label 'ex-allochtoon' vrijwel uitsluitend wordt gehanteerd door leden van centrumrechtse partijen (omdat het strookt met de verkozen politiek van assimilatie), halen ook linkse politici aan het label van 'allochtone politicus/-a' als beperkend te ervaren (Fennema et al., 2000). Zo beschouwt Meyrem Almaci van de Belgische partij Groen! het als een mooi compliment wanneer burgers haar niet langer reduceren tot haar etnische herkomst. 'Dan heb je je doel bereikt', zo stelt Almaci. 'Niet omdat die achtergrond niet belangrijk is, integendeel. Wel omdat ik fier ben op mijn eigenheid, in al haar verscheidenheid, is het een overwinning wanneer mensen een specifieke connotatie overstijgen' (Vandamme, 2015).

Het mag niet verbazen dat het label 'ex-allochtoon' in de publieke opinie overwegend positief wordt onthaald: het label getuigt van aanvaarding van de Nederlandse, respectievelijk, Vlaamse waarden en onderstreept de gelijkenis van politici met het – nog steeds overwegend witte – politieke establishment. Wanneer politici verder gaan en ook de machtsdynamieken problematiseren die ten grondslag liggen aan de dichotomie 'allochtoon-autochtoon' wordt hun oproep om voorbij het label 'allochtoon' te denken echter vaak minder positief onthaald.

Een goede illustratie hiervan vormt de Nederlandse Sylvana Simons, ooit razend populair als presentatrice bij de muzikzender TMF, vandaag verguisd als 'Nederland-hater'. Simons verwierf deze weinig fortuinlijke titel als gevolg van haar kritiek op Zwarte Piet, haar interventies in de Nederlandse media waarbij ze (la-

tent) racisme aanklaagde en haar politieke ambities voor een gelijkjer, divers Nederland. In reactie op haar uitgesproken stem werd een Facebookpagina 'Sylvana Simons uitzwaaien' opgericht: 'Alles wat door Nederlanders is gemaakt, of wat een traditie is, dat haat Mevrouw Simons,' stelde de oprichter van de pagina, 'dus bij deze hebben wij jou niet meer nodig in Nederland, ondankbaar persoon' (Esajas, 2016).

De pagina verwierf niet minder dan 40.000 steunbetuigingen. Ook Simons' kandidaatstelling voor de partij DENK, een afsplitsing van de PvdA die actief inzet op gelijk burgerschap, ontlokte commentaren die Simons neerzetten als ontrouwe, niet-geïntegreerde 'andere'. In mei 2017 werden niet minder dan twintig mensen door de rechtbank veroordeeld voor opruiing, bedreiging, belediging en discriminatie als reactie op Simons' verkiezingscampagne (TPO, 2017).

De kritieken op politici, zoals Simons, die de wens uitdrukken om als gelijkwaardige gesprekspartner te participeren in maatschappelijke debatten tonen aan dat de mondige 'allochtoon' niet zonder meer aanvaard wordt. Het label 'Nederland-hater' schakelt kritiek gelijk met haat of rancune en zet kritische politici weg als ondankbaar. Deze portrettering bevestigt het bestaan van de traditionele opdeling tussen 'gastland' en 'gast' en het principe dat, net zoals bij een diner, de gastvrijheid waarmee gasten bejegend wordt conditioneel is aan het respect dat zij betuigen voor de huisregels (Severs, 2015, p. 137).

Indringers en grenscontrole: over sociale en symbolische grenzen

Nirmal Puwar (2004) introduceerde in haar onderzoek naar etnische minderheden in de Britse politieke instellingen, het begrip *space invader* (indringer in de (openbare) ruimte) om hun positie te beschrijven. Met dit concept bekritiseert Puwar de aanname dat de aanwezigheid van minderheden in politieke instellingen zonder meer een doorbraak betekent in termen van gelijkheid en rechtvaardigheid. Een dergelijke aanname is problematisch omdat het etnisch-culturele minderheden reduceert tot homogene entiteiten wier belangen eenduidig behartigd kunnen worden door politici die op hen lijken (Puwar, 2004, p. 149). Belangrijker nog, zo stelt Puwar, is dat een dergelijke aanname voorbijgaat aan het feit dat inclusie niet noodzakelijk gestoeld is op een transformatie, laat staan een ontmanteling, van de onderliggende machtsstructuren.

De inclusie van etnisch-culturele minderheden in de politiek doet dan ook niets af aan het feit dat bepaalde maatschappelijke groepen (i.e. hoger opgeleide, blanke, heteroseksuele mannen) als de natuurlijke bezetters van deze instellingen worden beschouwd. Het resultaat van deze historische erfenis is niet alleen dat het uiterlijk en het gedrag van 'nieuwkomers' wordt afgewogen aan normen en standaarden die ze niet mee bepaald hebben maar ook dat ze, boven alles, beschouwd worden als indringers. Doordat (blanke, masculiene, heteroseksuele) lichamen beschouwd worden als de norm,

worden diverse lichamen automatisch beschouwd als zijnde 'out of place'.

Dat verklaart waarom de aanwezigheid van etnisch-culturele minderheden (maar ook andere 'anderen', zoals vrouwen, jongeren of LGBTQI) in de politiek tot een opgevoerde vorm van waakzaamheid leidt: hun aanwezigheid in een positie waarin ze niet geacht worden zich te bevinden, lokt ongemak uit. Het wekt vragen op over de soort omstandigheden waaronder we bereid zijn hen te aanvaarden. Omdat ze vreemd zijn, wordt ook niet zelden hun politieke competentie in twijfel getrokken (Puwar, 2004, p. 11). Dat zien we weer spiegeld in de labels 'alibi-Ali', 'knuffelallochtoon' en 'Nederland-hater'.

Puwar's werk helpt ons begrijpen waarom de aanwezigheid van etnisch-culturele minderheden in onze centrale politieke instellingen zo vaak controversie uitlokt. Het idee dat politieke instellingen moeten worden opgevat als territoria of ruimtes die ingericht en bestuurd worden volgens de (informele) standaarden van een dominante groep helpt ons ook beter te begrijpen welke impact politici uit etnisch-culturele minderheden zelf kunnen uitoefenen op het (her)tekenen van machtsrelaties tussen sociale groepen. Als *space invaders* fungeren deze politici als een soort grenspost: terwijl hun intrede in het parlement blijk geeft van de permeabiliteit van *sociale* grenzen, herbevestigt hun *outsider-insider*-positie het bestaan van *symbolische* grenzen tussen sociale groepen. Hierdoor draagt hun aanwezigheid automatisch bij tot maatschappelijke processen die de relaties tussen sociale groepen (her)definiëren.

Vooraleer we onze argumentatie verder uitwerken, is het belangrijk verder stil te staan bij de betekenis van sociale en symbolische grenzen. *Sociale* grenzen kunnen het beste begrepen worden als objectieve sociale verschillen in termen van ongelijke toegang tot (materiële en immateriële) middelen en opportuniteiten. Deze verschillen weerspiegelen zich vaak ook in diverse gedragingen, waaronder ongelijke politieke participatie. *Symbolische* grenzen zijn, daarentegen, conceptuele onderscheiden die worden gemaakt om objecten, mensen, praktijken, en zelfs tijdsperiodes en regio's, te categoriseren. Deze conceptuele onderscheiden weerspiegelen onze pogingen om greep te krijgen op de werkelijkheid en weerspiegelen, in deze zin, strijd over de interpretatie van bepaalde situaties (Lamont & Molnar, 2002, pp. 168-169). Denk, bijvoorbeeld, aan de manier waarop het Westen wordt gedefinieerd in referentie tot een niet-westerse, islamitische 'andere'.

Het verschil tussen sociale en symbolische grenzen mag duidelijk zijn: terwijl sociale grenzen zich manifesteren als groeperingen van individuen (mannen, etnisch-culturele minderheden, LGBTQI etc.), bestaan symbolische grenzen louter op het intersubjectieve niveau of voor zover ze gedeeld worden door individuen. Het bestaan van symbolische grenzen is echter minstens even belangrijk. Wanneer symbolische grenzen breed gedragen worden, kunnen ze een restrictief karakter aannemen en sociale opportuniteiten structureren. In dit opzicht worden symbolische grenzen vaak als een noodzakelijke (maar in zichzelf onvoldoende)

oorzaak van sociale grenzen beschouwd (Lamont & Molnar, 2002, p. 169).

Het feit dat politici uit etnisch-culturele minderheidsgroepen als 'insider-outsider' het symbolische grenzenland zichtbaar maken en debat faciliteren,⁴ is de reden waarom ze een cruciale rol kunnen vervullen bij het promoten van gelijkheid tussen sociale groepen. Hoewel het niet uitdrukkelijk tot de taak of ethische verantwoordelijkheid van politici uit etnisch-culturele minderheidsgroepen behoort, plaatst het symbolische grenzenland dat hun aanwezigheid oproept hen in een uitgelezen positie om machtsrelaties ten goede te keren. Er bestaan echter geen zekerheden. Of, zoals Puwar (2004, p. 146) stelt: 'whilst their movement into elite positions disrupts traditional boundaries, old boundaries can be reintroduced within the parameters of these spaces'. De manier waarop politici appelleren aan het symbolische grenzenland kan, met andere woorden, zowel een subversief karakter hebben als bestaande vormen van onderdrukking bestendigen.

Bruggenbouwers en brokers: over (dis)loyaliteit en verraad

Puwar's concept van de *space invader* helpt ons begrijpen waarom politici van etnisch-culturele minderheidsgroepen controverser ontlokken. Dit concept biedt ons echter weinig inzicht in de redenen waarom deze politici zo vaak ten prooi vallen aan beschuldiging van verraad. Zowel de oudere labels 'knuffelallochtoon' als de

meer recente labels 'ex-allochtoon' en 'Nederland-hater' evoceren meer dan alleen wantrouwen: ze signaleren een gebrek aan authenticiteit of verraad aan de eigen dan wel de meerderheidsgroep in de samenleving. Om hier verder inzicht in te bieden, wenden we ons tot de literatuur rond culturele *brokers*. Deze literatuur helpt ons begrijpen dat de kwetsbaarheid voor beschuldigingen van disloyaliteit besloten ligt in de functie van bruggenbouwer en bemiddelaar die politici uit minderheidsgroepen (impliciet) wordt toegedicht. In andere woorden, het gaat niet alleen om hun aanwezigheid op vreemd terrein, maar om het feit dat hun aanwezigheid geacht wordt een bepaald doel te onderschrijven.

Aan burgers uit etnisch-culturele minderheidsgroepen wordt, zowel in de politiek als in sociale welzijnsprojecten, vaak de functie van bemiddelaars, tussenpersonen of *brokers* toegedicht (de Jong, 2015). Fennema et al. (2000, p. 4) stellen, bijvoorbeeld: 'Etnische elites achten wij van grote betekenis voor het functioneren van de multiculturele democratie, omdat zij cultuurverschillen kunnen overbruggen of juist onoverbrugbaar maken'. Deze rol vertoont belangrijke gelijkenissen met de *cultural broker* uit het koloniale tijdperk. Net zoals vandaag zochten koloniale machten en inheemse groepen naar gekwalificeerde tussenpersonen om culturele perspectieven te vertalen, te onderhandelen bij conflicten, en groepsbelangen te vertegenwoordigen (cf. Severs & de Jong, 2018).

Cultural brokers werden soms door hun eigen gemeenschap uitgekozen, maar vaak ook geselecteerd door de koloniale machten zelf. Een geliefde *broker* was ie-

mand die deel bleef uitmaken van de inheemse gemeenschap, maar die ook een uitzondering op diezelfde gemeenschap was in zijn of haar voorbeeldige aanpassing aan de dominante cultuur (de Jong, 2016). Zij moest op de koloniale machthebber lijken, bijvoorbeeld door bekering tot het christendom of het leren van een westerse taal en westers onderwijs, maar tegelijkertijd nog *anders* genoeg zijn om een brugfunctie te kunnen vervullen. Koloniale *brokers* moesten ook een voorbeeldfunctie innemen in hun zogenaamde beschaving. Zo werd Pocahontas naar Engeland uitgenodigd als levend bewijs van het succes van de koloniale missie, die de 'wilde primitieveling' had veranderd in een christelijke vrouw en echtgenote van een blanke man (Robertson, 1996).

Inheemse koloniale *brokers* speelden ook vaak een rol in de rechtvaardiging van beleidsmaatregelen, bijvoorbeeld door deel uit te maken van het koloniale bestuursorgaan (Lawrence et al., 2006). Net zoals bij hedendaagse politici wekte de sociale mobiliteit van de koloniale culturele *broker* tussen twee ongelijke partijen argwaan op en vormde ze aanleiding voor aantijgingen van disloyaliteit en verraad (Szasz, 1994). La Malinche, een jonge inheemse vrouw die voor de Spaanse generaal Cortés vertaalde en onderhandelde, wordt bijvoorbeeld een centrale rol toegedicht in de ondergang van het inheemse rijk dat Mexico ooit was (Alarcón, 1989). Veel *brokers* die in het koloniale tijdperk leefden bevonden zich na een periode van macht en succes in een situatie waarin zij door beide kanten verguisd werden.

Dit web van historische verwachtingspatronen, gegroeid in een context van on-

gelijke machtsverhoudingen, vinden we ook terug in de hedendaagse politiek. In de termen 'alibi-Ali' en 'excuusallochtoon' vinden we echo's van de manier waarop de *broker* gebruikt werd om beleid gericht op gemarginaliseerde groepen te rechtvaardigen. Hoewel de VVD kennis had van de onwaarheden die Ayaan Hirsi Ali bij haar asielaanvraag had verteld over haar persoonsgegevens, weerhield dit de VVD er niet van haar in de partij op te nemen: Hirsi Ali's 'lived experiences' hielp het anti-islamvertoog van de partij legitimeren. De voorbeeldigheid van de *broker* herkennen we in het label 'knuffelallochtoon'. Ook zien we het terug bij de ontwikkeling van Ayaan Hirsi Ali, als 'ex-moslima'. Zij was niet alleen een gewilde kandidate voor de VVD omdat ze het westerse liberale atheïstische ideaal benaderde, maar ook omdat haar symbolische reis van een islamitische naar een westerse wereld een voorbeeldfunctie voor andere moslimvrouwen toegeschreven kreeg (zie verder de Jong, 2016).

De manier waarop de inheemse koloniale *broker* geacht werd zich te identificeren en te disidentificeren met twee sociale groepen die tegenover elkaar staan, vinden we terug in de 'ex-allochtoon': die distantieert zich door haar eigen succes van de groep 'allochtonen' (Fathi, 2014). Etnische minderheden kunnen het gevoel hebben dat ze van de 'alibi-Ali' en de 'knuffelallochtoon' niet veel kunnen verwachten omdat die eerder de belangen van het establishment dan van hen vertegenwoordigd. De 'Nederland-hater' wordt ten slotte door haar kritiek op structurele ongelijkheden als niet loyaal tegenover de dominante samenleving neergezet. In

deze figuur zien we ook het patroon van verguizing van de *broker* na een periode van succes en invloed: 'Nederland-hater' Sylvana Simons was vroeger een geliefde gast in veel praatprogramma's.

De verwachting dat politici uit etnisch-culturele minderheidsgroepen zullen optreden als *brokers* in een ongelijk machtsveld verklaart ook waarom eenzelfde politicus op eenzelfde moment verguisd én bejubeld kan worden. Een mooi voorbeeld hiervan vormt de Turks-Nederlandse PvdA-politica Nebahat Albayrak. In een krantenartikel dat berichtte over haar snelle opkomst in de Nederlandse politiek (Olgun, 2002), betreft een vertegenwoordiger van de Turks-Nederlandse gemeenschap dat Albayrak haar 'allochtone' identiteit niet sterker beklemtoont in de Tweede Kamer: 'Als zij zich als Turkse, Islamitische had geprofileerd, had zij meer participatie van allochtonen in de samenleving kunnen bewerkstelligen.' In hetzelfde artikel wordt Albayrak echter door PvdA-politicus Jacques Wallage geprezen omdat ze 'weigerde zich [...] als "huisallochtoon" te laten vertroetelen door de PvdA', en expliciet de hele samenleving (niet alleen de Turks-Nederlandse) wil vertegenwoordigen.

De divergerende verwachtingen ten aanzien van politici uit etnisch-culturele minderheidsgroepen is de reden waarom ze zelden goed kunnen doen voor iedereen. Dat wordt krachtig geïllustreerd door een recente uitspraak van Tofik Dibi (2012), voormalig GroenLinks Kamerlid:

Zwarte politici kampen namelijk veel meer dan andere politici met een stortvloed aan verwachtingen en verwijten. [...] De een vindt je

perfect geïntegreerd, de ander ziet je daarom als bounty of infiltrant. De een wil dat je opstaat tegen de PVV, racisme en discriminatie, de ander vindt dat je niets anders doet dan daarmee bezig zijn. Ondertussen is de vraag of je bezig bent met wat jij wil, waar jij in gelooft, met jouw verhaal of dat je slechts figureert in het scenario van een ander?

Dibi's verwijzing naar de rol van figurant geeft uitdrukking aan een gevoel gevolg te moeten geven aan het script of scenario dat anderen voor je hebben uitgetekend.

Grenzenbouwers willens nillens

De combinatie van inzichten uit de literatuur rond *brokerage* en Puwars (2004) werk leert ons echter dat politici uit etnisch-culturele minderheidsgroepen niet moeten worden opgevat als passieve actoren. Net doordat hun aanwezigheid de symbolische grenzen tastbaar maakt die routineus worden getrokken tussen sociale groepen, oefenen hun handelingen, opvattingen en voorkomen een grote impact uit op de manier waarop de relaties tussen sociale groepen worden ge(her)definieerd. Om dat te illustreren, grijpen we graag terug naar de twee politici die in het huidige klimaat het sterkst gelinkt worden aan de labels 'ex-allochtoon' en 'Nederland-hater': namelijk Zuhail Demir en Sylvana Simons.

Zuhail Demir (N-VA) introduceerde niet alleen het label 'ex-allochtoon' in Vlaan-

deren. Ze grijpt ook geregeld haar eigen parcours aan als een illustratie van de kansen die burgers uit etnisch-culturele minderheidsgroepen in Vlaanderen genieten. 'Yes you can is mijn leuze. Ik heb ook te maken gehad met lichte vormen van discriminatie', stelt Demir (BBD, 2013). 'Maar ik heb doorgezet. En er zijn veel allochtonen die hebben doorgezet en die het gemaakt hebben.' Haar succesverhaal toont, volgens Demir, aan dat burgers uit minderheidsgroepen wel degelijk kansen krijgen en dat het vooral zaak is die te willen grijpen (Plets & Brinckman, 2013). Demir dicht zogenaamd 'allochtone' succesverhalen dan ook een groter emanciperend potentieel toe dan studies die aantonen dat racisme en discriminatie nog niet weggewerkt zijn. Over dat laatste stelt Demir (BBD, 2013):

Je schiet daar [studies rond ongelijkheid] zo weinig mee op, vind ik. Dit helpt ons geen millimeter vooruit. Het is veel interessanter en meer motiverend voor allochtonen om de succesverhalen te lezen, te lezen over mensen die zich hebben losgemaakt van dat slachtoffergevoel.

Uit haar interventies komt dit slachtoffergevoel naar voren als een belangrijk, zo niet het belangrijkste, obstakel waarmee burgers uit etnisch-culturele minderheidsgroepen worden geconfronteerd. 'Ze moeten vertrouwen hebben in zichzelf, geloven in zichzelf. En dan kan het', stelt Demir. 'Er zijn in Vlaanderen geen wetten of decreten die het allochtonen onmogelijk maken om verder te komen in het leven' (BBD, 2013). Ze hekelt de manier waarop 'alloch-

tone' jongeren zich al te gemakkelijk in een slachtofferrol zouden wentelen en te weinig aspiraties zouden koesteren. Ook wanneer Demir erkent dat burgers uit etnisch-culturele minderheidsgroepen slachtoffer zijn van stereotypering en discriminatie, legt ze minstens een deel van de verantwoordelijkheid bij de minderheden zelf. Reflecterend over haar jeugd en het gevaar van socio-economische en culturele gettoïsering, stelt Demir (Sioen, 2015):

Mijn vader heeft op een bepaald moment wel de verantwoordelijkheid genomen om in een blanke wijk te gaan wonen. Hij is zich persoonlijk bij de burens gaan voorstellen om het ijs te breken. Want die zagen dat Turks gezin met vijf kinderen ook niet graag komen.

Door burgers uit etnisch-culturele minderheidsgroepen voortdurend aan te spreken op hun verantwoordelijkheid, verheft Demir zichzelf van rolmodel tot standaard. Burgers uit minderheidsgroepen moeten niet alleen aspireren (meer) zoals Demir te zijn, zij kunnen ook berispt worden wanneer ze er niet in slagen hun structurele achterstelling te overstijgen. Dat blijkt duidelijk uit Demirs reactie op een studie die aanwijst dat de helft van de Antwerpse werklozen 'allochtoon' is. Volgens Demir is dit gegeven nauw verbonden aan de taal- en schoolachterstand die er bij veel burgers uit etnisch-culturele minderheidsgroepen nog is, en moeten 'allochtone' ouders – net zoals de hare – een grotere verantwoordelijkheid nemen bij het ondersteunen van hun kinderen in onderwijs (Verbruggen, 2012).

Hoewel Demir in interviews te verstaan geeft dat ze er met haar 'helblauwe ogen en bleke tint' 'Vlaamser' uitziet dan haar broers en daardoor minder met discriminatie te maken heeft gehad (Plets & Brinckman, 2013), leidt dat niet tot een erkenning van de sociale verschillen en ongelijke kansen binnen de groep 'allochtonen'. Door vooral de klemtoon te leggen op individuele verantwoordelijkheid leidt Demir bovendien de aandacht af van structurele ongelijkheden in de Vlaamse samenleving. Haar portrettering van de 'allochtone' gemeenschap als te zeer op zichzelf teruggesloopt, bestendigt bovendien het heersende 'wij-zij'-denken dat etnisch-culturele minderheden niet zonder meer erkent als lid van de Vlaamse gemeenschap: 'ik zie toch vooral dat de allochtone gemeenschap nog veel te veel op haar eigen eiland blijft zitten. [...] Je moet ooit de stap eens zetten naar die Vlaamse samenleving' (BBD, 2013).

Sylvana Simons (eerst Denk, later de partij Artikel 1) neemt sinds een aantal jaar een heel andere positie in. Toen Simons tijdens een Nederlands praatprogramma in 2015 kritiek formuleerde op een racistische uitspraak van een van de andere gasten (Esajas, 2016), werd haar ooit zo vanzelfsprekende lidmaatschap aan de Nederlandse samenleving (als populaire presentatrice bij een muziekzender) in twijfel getrokken. Ze verwerd tot een 'Nederland-hater', die verraad pleegde aan het land dat haar juist aan de boezem had gedrukt. In een reactie op de controverse rond haar figuur stelt Simons (De Greef, 2016):

Niemand was boos toen ik zwarte muziek op de kaart zette. Dat mocht. Maar racisme aanklagen en me bemoeien met de staat van het land waarin ik leef en belastingen betaal, dat lijkt een brug te ver.

Met haar reactie kaart Simons de ongelijke machtsverhoudingen tussen witte, zogenaamd autochtone, burgers en burgers met een minderheidsachtergrond aan. In vergelijking tot de eersten ervaren burgers met een minderheidsachtergrond meer beperkingen bij het formuleren van kritiek op de gang van zaken in politiek en maatschappij. Wanneer zij wijzen op structurele tekortkomingen, zoals racisme, worden ze verweten de zaken niet goed te begrijpen. Dat ondermijnt hun status als gesprekspartner in interculturele dialoog en duidt aan dat hun inspraak voorwaardelijk is aan hun respect voor de bestaande machtsverhoudingen (Severs, 2015, p. 139).

Verwijzend naar de ondergeschikte status van burgers uit etnisch-culturele minderheidsgroepen, vroeg Simons in mei 2016 aan Huberto Tan, een Suri-naams-Nederlandse presentator: 'Herken je het gevoel dat er grenzen zijn aan wat je vanuit je Nederlanderschap kunt zeggen?' (Esajas, 2016). In haar media-interventies toont Simons aan te beseffen dat de controverse rond haar figuur verband houdt met de manier waarop zij, als *insider-outsider*, het positieve zelfbeeld van een tolerant, progressief Nederland uit. 'Weet u, ik hou mijn land een spiegel voor en dat kan confronterend zijn. De spiegel krijgt de schuld' (De Greef, 2016).

In tegenstelling tot Demir, weigert Simons steevast de voorbeeldfunctie die haar wordt toegedicht. Zo stelde ze in een interview met *De Standaard* (De Greef, 2016):

Je kunt succesverhalen van mensen niet elke keer gebruiken om te bewijzen dat er geen reden is om te klagen. Dat je toch alle kansen gekregen hebt: zegt iemand dat ooit tegen jou als je kritiek op de overheid hebt?

Zoals het citaat aantoont, neemt Simons aanstoot aan een discours, zoals we het terugvinden bij Demir, waarbij individuele successen aangevoerd worden om het structurele karakter van ongelijkheden te ontkennen. Simons is aandachtig voor het gevaar van instrumentalisering dat in het verleden ook de *cultural broker* te beurt viel. Door de witte journalist te vragen of haar kritieken ooit met soortgelijke argumenten worden gepareerd, legt Simons het arbitraire karakter bloot waarmee er grenzen worden getrokken tussen sociale groepen. Dat doet ze ook wanneer ze stelt dat er niets bijzonders is aan haar kritiek (De Greef, 2016):

Weet je wat nou echt typisch Nederlands is: klagen en kritiek geven. Dat willen wij ook mogen. Ik wil tegen Zwarte Piet kunnen zijn zonder dat ik moet horen dat ik dood moet. Het is nooit mijn droom geweest om politicus te worden, maar ik verheug er mij wel ontzettend op om het volk te vertegenwoordigen.

Door zichzelf te presenteren als archetypisch Nederlands tekent Simons verzet aan tegen de positie van 'andere' die haar wordt toegedicht en ontmantelt ze, op een krachtige manier, de symbolische grenzen die tussen burgers worden opgetrokken. Ook dwingt ze op deze manier erkenning af voor de politieke eisen van burgers die tot een etnisch-culturele minderheid gerekend worden: die getuigen niet van on dankbaarheid maar zijn uitingen van een politiek bewustzijn en stijl die eigen is aan de Nederlandse burger.

Simons' vertegenwoordigende strategie vertoont belangrijke gelijkenissen met de manier waarop voormalig Amerikaans president Barack Obama reageert op de herhaaldelijke vraag (en kritiek) of hij al dan niet té zwart of té wit is. Tijdens zijn laatste diner met de correspondenten van het Witte Huis stelde hij in zijn toespraak (die traditioneel gekenmerkt wordt door een meer informele toon) het volgende (Washington Post, 2016):

While in England I did have lunch with Her Majesty the Queen, took in a performance of Shakespeare, hit the links with David Cameron. Just in case anybody is still debating whether I'm 'Black enough'. I think that settles the debate.

Met deze uitspraak daagt Obama de manier uit waarop bepaalde culturele conventies, van toegang hebben tot wereldleiders tot het genieten van Shakespeare, eenduidig verbonden worden met witte identiteiten. De uitspraken van Simons en Obama wijzen daarmee niet alleen op de permeabiliteit van sociale grenzen, maar

dagen ook het arbitraire karakter uit dat deze grenzen kenmerkt. Daarmee schep-
pen zij mogelijkheden voor het herdefini-
eren van het symbolische en sociale gren-
zenland.

Conclusie: het grenzenland hertekenen

In deze bijdrage hebben we de spotnamen en discussies die de aanwezigheid van politici uit etnisch-culturele minderheden teweegbrengen centraal gesteld. Politici uit etnisch-culturele minderheidsgroepen getuigen vaak ook zelf over de complexe verwachtingen die hun aanwezigheid in de politiek ontlokt. Hoewel deze discussies een ergerlijke afleiding kunnen zijn voor de politici in kwestie, stellen wij dat dergelijke discussies niet mogen worden beschouwd als *faits divers* of afleiding van de échte politiek. Ze raken, daarentegen, aan het hart van de politiek: ze leggen een symbolisch grenzenland (tussen 'insider-autochtoon' en 'outsider-allochtoon') bloot waarbinnen deze politici zich dienen te positioneren en handhaven. In een tijd waarin extreemrechtse nationalistische partijen opnieuw opmars maken in Europa en waarin politieke partijen van alle richtingen positie innemen met betrekking tot de territoriale grenzen van Europa en de daaraan gelieerde vraagstukken over mobiliteit, identiteit en diversiteit, is aandacht voor dit symbolische grenzenland uiterst relevant.

Wanneer we hedendaagse controverses omtrent de vermeende disloyaliteiten van politici uit etnisch-culturele minderheids-

groepen verbinden met de geschiedenis van grensoverschrijders (*space invaders*) en bemiddelaars (*brokers*), wordt duidelijk dat het grenzenland waarin politici uit etnisch-culturele minderheden zich bewegen systematische contouren heeft. Dat is zinvol omdat het, bij de zoektocht naar verklaringen voor de hedendaagse aantijgingen van disloyaliteit, de aandacht verlegt van de individuele competenties en handelingen van vertegenwoordigers naar de ongelijke machtsverhoudingen tussen sociale groepen. Dit inzicht, zo hebben we aangetoond in dit essay, is cruciaal om te begrijpen welke bijdrage politici kunnen leveren aan de vertegenwoordiging van etnisch-culturele minderheden.

Noten

1. Het onderzoek waar dit essay uit put werd mee mogelijk gemaakt door financiële ondersteuning van de onderzoeksraad van de Vrije Universiteit Brussel (VUB), het VUB Strategisch Onderzoeksprogramma Evaluating Democratic Governance in Europe – EDGE, 2013-2017 (Eline Severs) en het EU Marie Curie Actions Programme, IEF (Grant number 624577), het Catherine van Tussenbroekfonds en de OeAD (Sara de Jong). We wensen Suzanne Dovi, Jane Mansbridge, Susan Bickford, Silvia Erzeel en Laura Jacobs te danken voor hun relevante en uiterst behulpzame opmerkingen bij eerdere versies.
2. In overeenstemming met de in dit essay uitgezette argumentatie verkiezen we het Engelse begrip 'minoritised groups' om naar

sociale groepen te verwijzen die hun origine vinden in migratie of onteigening. Dit begrip, dat helaas geen gangbare Nederlandse vertaling heeft (voor een uitzondering zie Rath, 1991), maakt duidelijk dat de grenzen tussen sociale groepen geconstrueerd zijn en dat groepen niet te reduceren zijn tot een soort natuurlijke essentie. Omdat we in dit essay verwijzen naar één specifieke geminoriseerde groep hanteren we de enigszins omstandige term 'etnisch-culturele minderheidsgroepen'. We gebruiken deze term om mensen aan te duiden die niet eenduidig geassocieerd worden met de zogenaamde Nederlandse of Belgische dominante cultuur. Leden van etnisch-culturele minderheidsgroepen kunnen wel, maar hoeven zelf geen eigen migratie-ervaring te hebben. We vinden termen, zoals 'allochtoon' en 'personen met een etnische achtergrond' minder geschikt: de eerste term bestendigt het binaire denken tussen meerderheids- en minderheidscultuur en miskent hybride identiteiten, de tweede term suggereert dat de dominante witte bevolking geen etniciteit zou hebben.

3. Tillie (2006) nuanceert dit fenomeen en haalt aan dat etnisch stemmen veeleer ondergeschikt is aan de ideologische overwegingen van kiezers.

4. Dat de aanwezigheid en positionering van politici uit etnisch-culturele minderheden de symbolische grenzen tussen sociale groepen oproept en de bestendiging, dan wel ontmanteling van deze grenzen faciliteert, betekent niet dat zonder deze politici dit symbolisch grenzenland niet bestaat. Anders gesteld, de aanwezigheid van politici uit etnisch-culturele minderheidsgroepen hebben

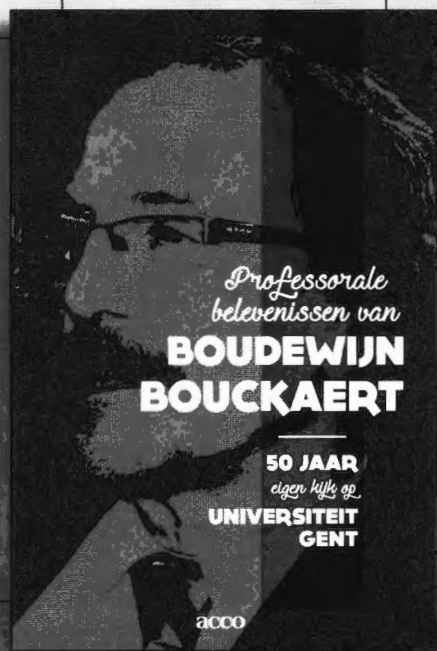
als effect het symbolisch grenzenland zichtbaar te maken dat anders (vaak) impliciet aanwezig is.

Bibliografie

- Alarcón, N. (1989). Tradutora, Traditora: A Paradigmatic Figure of Chicana Feminism. *Cultural Critique*, 13, 57-87.
- Bendadi, S. & Poulain, A-S. (2012, 8 september). Meyrem Almaci: 'Alibipolitici veroorzaken kater bij allochtone gemeenschap'. *MO*Mondiaal Nieuws*. <http://www.mo.be/artikel/meyrem-almaci-alibipolitici-veroorzaken-kater-bij-allochtone-gemeenschap>.
- BBD (2013, 28 oktober). Dit helpt ons geen millimeter vooruit. *De Standaard*.
- De Greef, A. (2016, 16 juli). Nederland speelt Sylvana Simons de zwarte piet toe. *De Standaard*.
- de Jong, S. (2015). Female Migrants as 'Mediators between Two Worlds': Spatial-Temporal Articulations of Intersectional Positions. *Journal of Diversity and Gender Studies*, 2(1-2), 111-26.
- de Jong, S. (2016). Cultural Brokers in Post-colonial Migration Regimes (pp. 45-59). In N. Dhawan et al. (Eds.), *Negotiating Normativity: Postcolonial Appropriations, Transformations and Contestations*. Switzerland: Springer Publisher.
- de Leeuw, M. & van Wichelen, S. (2005). Word alsjeblieft wakker!' *Submission*, het fenomeen 'Ayaan' en de nieuwe ideologische confrontatie. *Tijdschrift voor Genderstudies*, 8(4), 44-58.
- Demir, Z. (2014, 27 januari). Ex-allochtoon. *De Standaard*.

- Dibi, T. (2012, 31 oktober). Zwarte Identiteit. <http://tofikdibi.nl/zwarte-identiteit/>.
- Ensel, R. (2003). Multiculturalisme in de politieke partij: Migrantennetwerken in de PvdA en het CDA. *Migrantenstudies*, 19(3), 156-172.
- Esajas, M. (2016, 24 mei). Waarom Sylvana Simons en andere streepjes-Nederlanders het spelletje niet meer meespelen. *JOOP BNNVARA*. <https://joop.vara.nl/opinies/sylvana-simons-streepjes-nederlanders-spelletje>.
- Fadil, N. et al. (2008, 26 mei). Wij behoren tot de AEL-generatie. *De Morgen*.
- Fathi, O. (2014, 28 januari). Ex(cuus)-allochtoon. *Kifkif*. <http://www.kifkif.be/actua/excuus-allochtoon>.
- Fennema, M., Tillie, J., van Heelsum, A, Berger, M., & Wolff, R. (2000). *Sociaal kapitaal en politieke participatie van etnische minderheden*. Amsterdam: Instituut voor Migratie en Etnische Studies.
- Hilhorst, P. (1998, 28 januari). De Gekleurde Kamer. *Groene Amsterdammer*. <https://www.groene.nl/artikel/de-gekleurde-kamer> (geraadpleegd op 21/02/2017).
- Hoogenboom, M. & Scholten, P. (2008). Migranten en de erfenis van de verzuiling in Nederland. Een analyse van de invloed van de verzuiling op het Nederlandse migrantenbeleid (circa 1970-heden). *Ben M: tijdschrift voor beleid, politiek en maatschappij*, 35(2), 107-124.
- hooks, b. (1992). Eating the Other: Desire and Resistance (pp. 21-39). In: *Black Looks: Race and Representation*. Boston: South End Press.
- Lamont, M. & Molnar, V. (2002). The study of boundaries in the social sciences. *Annual Review of Sociology*, 28, 167-95.
- Loobuyck, P. (2001). Allochtone politici: tussen wal en schip? *Samenleving en Politiek*, 8(3), 39-51.
- Olgun, A. (2002, 18 februari). De snelle opmars van het Kamerlid Nebahat Albayrak. *NRC*. <https://www.nrc.nl/nieuws/2002/02/18/de-snelle-opmars-van-het-kamerlid-nebahat-albayrak-7577972-a604159>.
- Plets, G. & Brinckman, B. (2013, 3 april). Vonkend dubbelinterview: Zohra Othman (PVDA+) en Zuhail Demir (N-VA). *De Standaard*.
- Puwar, N. (2004). *Space Invaders: Race, Gender and Bodies Out of Place*. Oxford: Berg Publishers.
- Rath, J. (1991). *Minorisering: De Sociale Constructie van 'etnische minderheden'*. Den Haag: Sua.
- Robertson, K. (1996). Pocahontas at the Masque. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 21(3), 551-583.
- Severs, E. (2015). The Limits of Categorical Refurbishment: Ethnicization and Racialization in the Flemish debate on How to Denote Migrant Populations, *Journal of Diversity and Gender Studies*, 2(1-2), 127-42.
- Severs, E. & de Jong, S. (2018). Ethnic minority representatives: Brokerage and betrayal. *PS: Political Science and Politics*, 51(2), forthcoming.
- Sioen, L. (2015, 28 maart). Racisme in Vlaanderen: Zuhail Demir vs. Rachida Aziz. 'Hela, ik kom ook uit een getto, hoor'. *De Standaard*.
- TPO (2017, 18 mei). Sylvana Simons rechtszaak: 20 van de 22 verdachten veroordeeld. *The Post Online* 2017. <http://politiek.tpo.nl/2017/05/18/live-sylvana-simons-rechtszaak-22-20-verdachten-veroordeeld/>.

- Szasz, M.C. (ed.) (1994). *Between Indian and White Worlds: The Cultural Broker*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Tillie, J. (2006). De strategieën van de allochtone kiezer. *Socialisme en Democratie*, 63(12), 20-27.
- Vandamme, U. (2015, 6 juli). We hadden weer een vrouw nodig en een allochtoon, dus hebben we Meyrem Almaci uitgenodigd. *Kifkif*. <http://www.kifkif.be/actua/we-hadden-weer-een-vrouw-nodig-en-een-allochtoon-dus-hebben-we-meyrem-almaci-uitgenodigd>.
- Van der Hoek, S. (1998, 23 mei). Waarom het Zwart Beraad een stille dood stierf. *De Volkskrant*.
- Verbruggen, V. (2012, 5 juni). Helft Antwerpse werklozen is allochtoon. *De Standaard*.
- Washington Post (2016, 1 mei). The complete transcript of President Obama's 2016 White House correspondents' speech. *Washington Post*. https://www.washingtonpost.com/news/reliable-source/wp/2016/05/01/the-complete-transcript-of-president-obamas-2016-white-house-correspondents-dinner-speech/?utm_term=.af446c485b61.
- Wauters, R., Mulders, S., & Van de Perre, K. (2017, 4 augustus). Demir wil af van Turkse nationaliteit: 'De kloof is te groot geworden'. Staatssecretaris zegt Turkije de wacht aan. *De Morgen*.

Boudewijn Bouckaert

Professorale belevissen van Boudewijn Bouckaert

*50 jaar eigen kijk op
Universiteit Gent*

ISBN 9789463441223

256 blz.

€ 25,00 (excl. verzendings-
kosten)

Vijftig jaar lang volgde Boudewijn Bouckaert het reilen en zeilen van de Gentse Universiteit van op de eerste rij. In dit ooggetuigenverslag verweeft hij de evolutie van de universiteit met zijn persoonlijke ervaringen. Hij neemt de lezer mee in de wereld van mei '68 en de *soixante huitards*. Hij vertelt levendig over de strijd om

academische 'postjes', de bitsige competitie onder professoren en de evolutie naar meer wetenschappelijkheid. Hij hekelt het hardnekkige, zichzelf reproducerende conservatisme en de politiek-correcte *peer pressure*. Ook de modernisering van het beleid, de veranderende positie van de hoogleraar en de evolutie in het gedrag van de studentenkringen passeren de revue.

Dit autobiografische boek verschijnt naar aanleiding van de 200ste verjaardag van de Gentse Alma Mater. Het schetst een geanimeerd beeld

van vijftig jaar universiteitsleven, gezien door de bril van de insider, die achtereenvolgens student, assistent, professor, decaan en bestuurslid was aan de Universiteit Gent.

BOUDEWIJN BOUCKAERT

- docent aan UGent en lid van de raad van bestuur
- was decaan van UGent
- bouwde het Europese masterprogramma Law & Economics uit aan de faculteit Rechten
- was professor in de faculteiten Rechten, Economie, Politieke en Sociale Wetenschappen, Criminologie

Eén angst, één volk?

De emancipatieparadox van populistisch radicaal-rechts

Niels Spierings

Een politiek van angst?

Populistische radicaal-rechtse (PRR) politici wordt vaak verweten 'een politiek van angst' te bedrijven door in te spelen op xenofobie en antimigratiehoudingen. Tegelijkertijd zeggen PRR-politici en aanhangers juist voor de emancipatie van vrouwen (en soms ook homo's) op te komen. Angst, diversiteit en PRR-politiek hangen dus op complexe wijze samen. In deze bijdrage bespreek ik waarom angst geen ruimte biedt voor bepaalde vormen van diversiteit. Ik zal specifiek ingaan op twee snijvlakken waar diversiteit en angst elkaar ontmoeten in het PRR-debat: (a) de rol van vrouwen- en LHBTIQ¹-emancipatie en (b) de stereotypering en homogenisering van het PRR-electoraat. Deze twee snijvlakken worden vaak in verschillende kringen besproken. De meerwaarde van ze naast elkaar te bekijken is dat het volgens mij laat zien dat een politiek van angst fundamentele diversiteitsgedachten per definitie in de weg zit. Die diversiteit trekt namelijk bestaande zekerheden in ons wereldbeeld in twijfel, terwijl angst juist nuanceren en heterogenisering afremt. Dat geldt zowel voor angst onder het PRR-electoraat

als voor de angst voor het PRR-electoraat. Het horen en erkennen van diversiteit in het PRR-electoraat kan juist belangrijk blijken om in populistische wereldbeelden ruimte te creëren voor diversiteit en gendergelijkheid – de emancipatieparadox. Hierna zal ik verder uiteenzetten hoe ik tot deze gedachte kom. Ik baseer me daarbij op (veelal eigen) vergelijkend empirisch onderzoek met een focus op West-Europa.

Populistisch radicaal-rechts en diversiteit

Volgens Mudde (2007) valt de kern van de populistische radicaal-rechtse ideologie uiteen in twee delen: populisme en radicaal-rechts. Populisme is een ideologie die samenlevingen ziet als twee diametraal tegenovergestelde op zichzelf homogene helften: de slechte en corrupte politieke elite versus het goede volk, wiens belang niet door de elite wordt vertegenwoordigd. De populistische leider daarentegen claimt te weten wat het volk wil. Taggart (1995) spreekt daarbij over het *heartland* waar een fictieve, vaag gedefinieerde natie

woont die de ware kern, volksaard en/of cultuur symboliseert. De elite zou nalaten die afdoende te beschermen tegen bedreiging van buiten.

Het is de aanvullende ideologie – hier radicaal-rechts – die invulling geeft aan wie er in dit *heartland* wonen en wie de slechte elite en de externe bedreiging zijn. De *natives* zijn vaak een geromantiseerde versie van de huidige ‘autochtone’ bewoners. Het tijdperk en het land waarin de populistische acties zijn, bepaalt dus de invulling van de te verdedigen cultuur. De buitenstaanders zijn bijna altijd gedefinieerd in etnoreligieuze termen (bv. moslims, migranten, Roma). Aanvullend bevat de radicaal-rechtse ideologie een voorkeur voor hard optreden en het scheppen van orde boven gesprek, consensus en verandering.

In het hiervoor beschreven ideologisch fundament van PRR-politiek zijn de rol van angst en diversiteit al deels besloten. Diversiteit wordt begrensd doordat het volk wordt beschouwd als een homogeen geheel dat gedefinieerd is in termen van een etnoreligieuze volksaard. Die volksaard bepaalt dus welke gedragingen en kenmerken niet verenigbaar zijn met het behoren tot het volk. En, zoals ik hierna verder uitdiep, hoe een bepaalde orde binnen het volk onderdeel is van deze definitie. Angst komt daarbij om de hoek kijken omdat de ideologie uitgaat van een bedreigd *heartland*, een bedreigd volk, dat in de perceptie van het volk niet genoeg bescherming geniet van de bestaande leiders. PRR-politiek ontleent dus haar bestaansrecht aan de angst voor de gevolgen van deze bedreiging.

Emancipatie in PRR-politiek

De positie van vrouwen en, in sommige gevallen, homoseksuele mannen en lesbische vrouwen heeft aan belang gewonnen in de politiek van PRR-partijen. Dat laat zich verklaren doordat het idee van een fundamenteel vrouw-manonderscheid goed aansluit bij het concept van (natuurlijke) orde. Ook wordt de zogenaamd ‘voltooid’ vrouwenemancipatie gezien als kenteken van de volkscultuur. De positie van vrouwen is daarmee een indicator van de superioriteit van de eigen cultuur tegenover andere, ‘vrouwonderdrukken-de’ culturen. De laatste decennia staat de schijnwerper vooral gericht op ‘de islam’ als kernbedreiging van het *heartland* (De Lange & Mügge, 2015; Spierings & Zaslove, 2015b).

De invulling van die voltooid emancipatie die beschermd moet worden, varieert aanzienlijk tussen PRR-partijen in verschillende landen (Akkerman, 2015) en deze verschillen zijn een aardige afspiegeling van de landelijke verschillen in publieke opinie over gendergelijkheid (Spierings, 2018). PRR-partijen in Oostenrijk, Zwitserland en Zuid-Europa ‘verdedigen’ de familie (en dus het fulltime huisvrouwschap) bijvoorbeeld meer dan hun Vlaamse en Nederlandse collega’s, die arbeidsparticipatie van vrouwen wél als positief neerzetten (vgl. Akkerman, 2015). De verschillende PRR-partijen delen echter met elkaar dat ze zich verzetten tegen het verder oprekken van genderrollen, zoals door middel van positieve actie.

PRR-partijen vinden emancipatie dus belangrijk en het verdedigen waard. Ze

vinden dat de ‘gewone man’ – verwijzend naar zowel mannen als vrouwen – deze emancipatie bereikt heeft (zie Spierings & Zaslove, 2015b). Dus waar feministen en linkse politici verandering willen, zegt de PRR-politicus dat de emancipatie van vrouwen voltooid is en dat verdere verandering tegen de orde en (natuurlijke) preferenties van burgers ingaat. De huidige stand van zaken wordt tot standaard verheven en daarmee geven PRR-politici de burger als het ware een schouderklopje voor reeds getoond goed emancipatiegedrag.

Als we kijken naar LHBTIQ-emancipatie wordt deze normalisering van de stand van zaken nog duidelijker. Zo zien we een groot contrast tussen Front National dat recent nog openlijk streed tegen gelijke rechten voor paren van hetzelfde geslacht en de PVV die instemde met het afschaffen van weigerambtenaren. In beide gevallen verdedigde men de stand van zaken in de gelijkberechtiging van homoseksuelen in eigen land (Akkerman, 2015; Spierings, Lubbers & Zaslove, 2017).

Toch lijken er scherpe grenzen te zijn aan de mate van emancipatie die een PRR-partij steunen kan. In Nederland is het publieke en politieke debat over transgenderisme inmiddels op gang gekomen. Zeer recent kondigden de Nederlandse Spoorwegen (NS) aan voortaan ‘Beste reizigers’ te gebruiken in omroepberichten en niet meer ‘Beste dames en heren’. En genderneutrale toiletten (ofwel: toiletten) zijn in opkomst. Beide zaken leidden tot debat en op sociale media verscheen veelal de reactie dat mensen moeten kunnen zijn wie ze zijn (verwijzend naar transgendermensen), maar dat ze niet hun wil als kleine,

‘afwijkende’ minderheid moeten opleggen aan de ‘normale’ meerderheid, die opeens niet meer man of vrouw zou mogen zijn. De PVV formuleerde dat ‘de NS volledig de weg kwijt is’ en wilde van de minister weten wat er gebeurt met ‘weigeromroepers’ (Isitman, 2017).

Terwijl deze voorstellen man- of vrouw-zijn zeker niet verbieden, creëren ze wel ruimte voor een grijs gebied buiten de twee algemeen waargenomen seksen. Ze trekken in twijfel dat er een ordening is van mensen in twee seksen, die vele preferenties en kenmerken van mensen als intrinsieke eigenschap dragen.

Dus, waar in Nederland de gelijkberechtiging van homoseksualiteit aansluit bij de kern van de natie, gaat het maatschappelijk accepteren van verdere genderdiversiteit in tegen het idee van de natuurlijke orde en het belang van het gewone volk. Mensen die een andere mening zijn toegedaan, verraden volgens deze redenering het ‘normale’ volk en heulen met de slechte elite die niet de echte problemen van ‘het volk’ op wil lossen, zoals de PVV ook letterlijk stelde in haar reactie.

Kortom, PRR-politiek biedt ruimte voor emancipatie als die past in het kader van de angst voor het vreemde en als die emancipatie als een kenmerk van het *heartland* wordt beschouwd. De invulling verschilt van land tot land, van jaar tot jaar. Het man-vrouwonderscheid wordt daarentegen beschouwd als fundamenteel onderdeel van een natuurlijke orde, wat weinig ruimte laat voor de erkenning dat onze visie op geslacht en het belang dat we eraan hechten afhankelijk is van de plaats en tijd waar(in) we leven.

Homogenisering van PRR-electoraat

Zoals beargumenteerd, erkennen PRR-politici niet de bestaande diversiteit in de samenleving. Cruciaal voor de dynamiek van het debat is dat zij echter niet de enigen zijn die zich hier schuldig aan maken: in het 'tegenkamp' wordt juist het electoraat van PRR-partijen vaak simplistisch en homogeniserend omschreven als 'boze witte man' en de ongeschoolde, werkloze handarbeider.

Een snelle, onzorgvuldige lezing van kiezersonderzoek suggereert dat vooral mannen, lager opgeleiden en mensen zonder werk of met een lagere beroepsstatus op een PRR-partij stemmen (Spierings, Lubbers & Zaslove, 2017). Maar dat is niet wat deze studies tonen. Wat ze bijvoorbeeld wel laten zien is dat PRR-partijen in grote delen van West-Europa relatief meer mannen als kiezers trekken dan andere partijen (Spierings & Zaslove, 2015a), maar dat nog altijd zo'n 40% van hun stemmen van vrouwen komen. Omgerend: zonder vrouwenstemmen zou het Vlaams Belang grofweg twee van zijn zes zetels in het Vlaamse parlement verliezen en de PVV acht van haar twintig zetels in de Tweede Kamer. Eenzelfde verhaal geldt voor beroepsstatus: een groot deel van de PVV-kiezers is niet werkloos of handarbeider en in sommige landen en jaren zijn zij mogelijk simpelweg een minderheid. Het electoraat is dus veel diverser dan de 'boze witte man', ook al is die oververtegenwoordigd.

De diversiteit in het PRR-electoraat maakt PRR-partijen een bedreiging voor een groot deel van het politieke spec-

trum en deze electorale angst lijkt ook gevoed te worden door partijen van links en van rechts. Hun reactie is echter geen erkenning van deze diversiteit, integendeel: in Nederland doen inmiddels ongeveer alle partijen afstand van de PVV. Impliciet en expliciet wordt daarbij het signaal gegeven dat PVV-stemmers dom, irrationeel, racistisch, asociaal et cetera zijn. Dat resoneert bovendien met discussies in (sociale) media waarin de nadruk op de lage socio-economische status van PRR-kiezers wordt gelegd – het foutief interpreteren van kiezersonderzoek. Tegelijkertijd bewegen (liberaal-) conservatieve en christendemocratische partijen zelf ook inhoudelijk richting rechts-radicale standpunten (De Lange, 2012). Een mogelijke consequentie van deze strategie is dat het kiezers die een PRR-stem overwegen verder vervreemdt van de bestaande politieke elite die met deze strategie juist het concept van het gewone volk bevestigt en zich daarvan distantieert.

Impliciet en deels onbewust zetten tegenstanders van PRR daarmee in op de angst van mensen om als minder gezien te worden als ze zich aansluiten bij PRR. Het erkennen van het diverse PRR-electoraat zou namelijk normaliseren dat ook 'fatsoenlijke', slimme, sociale mensen PRR 'mogen' stemmen. Deze aanwending van angst sluit dus de deur voor een gesprek over en met de diversiteit binnen het PRR-electoraat. Door deze deur dicht te houden wordt het ook onmogelijk om meer inzicht te krijgen in hoe mensen politiek beleven en wat hen motiveert om voor een PRR-partij te stemmen.

Angst leeft op homogeniteit

De twee besproken snijvlakken van angst, PRR-politiek en diversiteit, leggen een breder patroon bloot. Politiek van angst heeft een vijandsbeeld nodig dat uitgaat van homogeniteit. Dat geldt zowel voor angst voor buitenlanders als voor angst voor PRR-partijen. Dientengevolge is er nauwelijks ruimte om de diversiteit te erkennen die empirisch weldegelijk bestaat.

In combinatie leggen deze twee voorbeelden bovendien een belangrijke dynamiek in het debat bloot. Het beeld van het fictieve *heartland* en de bijbehorende orde kan weldegelijk veranderen; zo ook het diepgewortelde geloof dat de wereld bestaat uit mannen en vrouwen die op veel punten onveranderlijk en fundamenteel van elkaar verschillen. De ruimte om het wereldbeeld van het *heartland* aan te passen ontstaat echter niet door aanhangers van dit beeld weg te zetten als een homogene groep achterlijke minderwaardige mensen. Sterker nog, dat bevestigt eerder het beeld van de zich verheven voelende elite die weinig om het volk geeft. Wellicht komt er meer ruimte voor het aanpassen van het man-vrouwbeeld in het *heartland* als 'de gewone man' ervaart serieus genomen te worden.

Deze tekst is bedoeld als een wetenschappelijk-gemotiveerde debatinbreng. Vanuit empirisch wetenschappelijk onderzoek heb ik geprobeerd te beredeneren wat het grotere plaatje is. Sommige puzzelstukken ontbreken en die vormen daarmee ook een wetenschappelijke onderzoeksagenda. Laat ik er drie uitlichten: (1) Empirisch is er weinig systematisch onderzoek gedaan naar wat verschillende

mensen in verschillende landen als fictief *heartland* zien in hun wereldbeeld; (2) in kiezersonderzoek kan minder homogeniserend gerapporteerd worden en de 'error', 'outliers' en 'ruis' – de relatief kleine groepen die afwijken van het dominante patroon – verdienen meer aandacht; (3) de houding van PRR-partijen ten opzichte van emancipatie is een vorm van 'schouderklopjespolitiek', maar we weten nauwelijks hoe dat specifiek ervaren wordt.

Voor nu argumenteert deze analyse van PRR-politiek dat angst weinig ruimte biedt voor diversiteit die het wereldbeeld nuanceert of in twijfel trekt. De wederzijdse politiek van angst moet de ijskast in om een omarming en worteling van diversiteit mogelijk te maken. Om ruimte te creëren in het PRR-gedachtegoed voor nieuwe emancipatie, lijkt emancipatie van het PRR-electoraat een sleutel.

Noot

1. Lesbiennes, Homo's, Biseksuelen, Transgenders, Interseksuelen en Queers.

Bibliografie

- Akkerman, T. (2015). Gender and the radical right in Western Europe: a comparative analysis of policy agendas. *Patterns of Prejudice*, 49(1-2), 37-60.
- De Lange, S.L. (2012). New alliances: Why mainstream parties govern with radical right-wing populist parties. *Political Studies*, 60(4), 899-918.

- De Lange, S.L. & Mügge, L.M. (2015). Gender and right-wing populism in the low countries: Ideological variations across parties and time. *Patterns of Prejudice*, 49(1-2), 61-80.
- Isitman, E. (2017). Storm van reacties op genderneutraal omroepen NS. *Elsevier weekblad*. <http://www.elsevierweekblad.nl/nederland/achtergrond/2017/07/genderneutraal-omroepen-van-ns-zorgt-voor-storm-van-reacties-527312/> (geraadpleegd op 5/8/2017).
- Mudde, C. (2007). *Populist radical right parties in Europe* (Vol. 22, No. 8). Cambridge: Cambridge University Press.
- Spierings, N. (2018). Popular Opposition to Economic Gender equality and Homosexual Lifestyles. In M. Verloo (red.), *Varieties of opposition to gender equality in Europe*. Routledge (forthcoming).
- Spierings, N., Lubbers, M., & Zaslove, A. (2017). 'Sexually modern nativist voters': do they exist and do they vote for the populist radical right? *Gender and Education*, 29(2), 216-237.
- Spierings, N. & Zaslove, A. (2015a). Gendering the vote for populist radical-right parties. *Patterns of Prejudice*, 49(1-2), 135-162.
- Spierings, N. & Zaslove, A. (2015b). Conclusion: Dividing the populist radical right between 'liberal nativism' and traditional conceptions of gender. *Patterns of Prejudice*, 49(1-2), 163-173.
- Taggart, P. (1995). New populist parties in Western Europe. *West European Politics*, 18(1), 34-51.

Brusselse jongeren tussen hoop en angst

Charlotte Landsheere en Dimokritos Kavadias

Kunnen we nog samenleven in een superdiverse metropool als Brussel? Krijgt angst er de overhand of is er nog genoeg *common ground* om samen te leven? Deze vragen houden ons sinds de aanslagen van 22 maart 2016 meer dan ooit bezig. Anno 2017 heeft 62% van de bevolking in Brussel buitenlandse roots. Hiermee is het, na Dubai, de meest diverse hoofdstad ter wereld (International Organization for Migration, 2015). De hoofdstad huisvest bovendien een groter aandeel jongeren dan de andere Belgische steden (Sacco et al., 2016). Deze jongeren groeien op in een superdiverse context waarin verscheidene talen het straatbeeld beheersen en waar de interactie tussen mensen met verschillende achtergronden leidt tot een boeiende meltingpot. Maar de stad kampt ook met torenhoge uitdagingen. Economische en sociale dualisering, een migratiecrisis, een demografische boom gekoppeld aan een complexe (manke) financiering en een nog complexere institutionele verkaveling zetten er het samenleven onder druk. De aanslagen leverden Brussel in internationale kringen ook de twijfelachtige eer op van 'hellhole' of 'gefaalde stad'.¹ In de nasleep van die aanslagen bleek de diversiteit die Brussel kenmerkt geen vanzelfsprekend gegeven om te beheren. Het werd veeleer als een vloek ervaren.

De vraag of en hoe we kunnen samenleven in deze onzekere context overstijgt het louter academische. Een deel van het antwoord dienen we te zoeken bij de Brusselse jeugd. De jonge Brusselaars zijn uiteindelijk – veel meer dan externe onderzoekers of beleidsmakers – ervaringsdeskundigen en vertegenwoordigen de generatie van morgen. Het loont daarbij om de jongeren zelf aan het woord te laten en te vertrekken vanuit hun ervaringen. Dat stelt ons immers in staat om de heterogeniteit van die groep te exploreren. Bovendien kunnen we zo afstappen van de eenzijdige focus in voorgaand onderzoek op probleemgedrag bij jongeren. Eerdere (kwantitatieve) peilingen leren ons momenteel ook weinig over hoe jongeren de al dan niet aanwezige sociale cohesie ervaren (Sacco et al., 2016). Een kwalitatieve aanpak laat ons beter toe om de percepties van jongeren op de samenhang in 'hun' stad en de invloed van diversiteit op die sociale cohesie te exploreren.

Om te weten in hoeverre angst wortel vat en welke gevolgen dat heeft op de sociale cohesie in Brussel, zijn we in gesprek gegaan met jongeren uit het laatste jaar van het Nederlandstalig algemeen secundair onderwijs in Brussel. Niet alleen vormt deze groep zowat de helft van alle leerlingen in het secundair onderwijs in

Brussel. Bovendien blijkt deze groep wetenschappelijk minder aandacht te krijgen dan leerlingen uit het beroepssecundair onderwijs aangezien ze minder manifest 'risicogedrag' of 'ongewenste attitudes' vertonen. Onderling verschillen deze jongeren echter ook sterk. Brussel kenmerkt zich immers ook door een sociale diversiteit in het soort scholen die algemeen secundair onderwijs aanbieden. De indicatoren inzake Gelijke Onderwijskansen laten een landschap zien met scholen die in grote mate vooral 'kansarme' of vooral 'kansrijke' leerlingen onderwijzen. De sociale ongelijkheid en een gevoel van achterstelling in 'kansarme' scholen beïnvloeden de percepties van deze leerlingen anders dan in de 'kansrijke' scholen, waar de leerlingen minder in contact komen met sociale problemen. We zien tevens dat de mate van kansarmoede in een school samenhangt met de aanwezigheid van jongeren uit etnisch-culturele minderheden. Door jongeren te selecteren uit twee 'kansrijke' en twee 'kansarme' scholen hebben we twaalf jongeren bereikt die verschillen in economische, sociale, gender- en etnisch-culturele (zowel 'witte' als *visible minority*) achtergronden en ook een verscheidenheid aan antwoorden opleverden.

Als we hen aan het woord laten, blijken al deze jongeren sociale cohesie in Brussel een belangrijk thema te vinden – het houdt hen sterk bezig. Daarbij geven ze te verstaan dat ze zich niet herkennen in één identiteit (Vlaming, Belg, Congolees...), maar eerder diverse identiteiten combineren. Naast de superdiversiteit in Brussel en de aanslagen van 22/3 speelt deze meervoudige identiteitsbeleving een

belangrijke rol in de manier waarop jongeren Brussel ervaren. De antwoorden van de jongeren brachten in dit opzicht een aantal paradoxen aan het licht.

(1) In de eerste plaats wijzen de gevraagde jongeren ons op een paradox op het vlak van de perceptie van sociale cohesie in Brussel. Enerzijds nemen de jongeren een polariserend wij-zijdiscours waar, merken ze dat er veel vooroordelen leven in 'de samenleving' (buiten henzelf), vinden ze dat Brussel en haar jeugd gestigmatiseerd worden en hebben ze de indruk dat hun medemensen al te vaak intolerant zijn. Vele respondenten ervaren reeds etnisch-culturele discriminatie, discriminatie op basis van geloof bij de moslimjongeren en verbaal seksisme bij meisjes. Bovenal voelen ze zich uitermate gefrustreerd door de beeldvorming in de media over Brussel of over zichzelf. Anderzijds beschrijven ze hun directe omgeving en zichzelf in positieve termen. Ze rapporteren een sterke samenhang in de eigen netwerken, de meesten hebben vertrouwen in de medemens en de school en voelen zich veilig in Brussel. De enkelingen die weinig vertrouwen of een laag veiligheidsgevoel hebben, zeggen dat ze dat *niet relevant* vinden om te kunnen samenleven. Deze Brusselse jongeren omschrijven zichzelf als zeer verdraagzaam en vinden die tolerantie net ontzettend belangrijk. Tolerantie omvat voor hen accepteren, respecteren en inclusie. De geïnterviewde jongeren zijn zich bewust van negatieve stereotypes en vooroordelen, maar zeggen die zelf niet te hebben of doen hier afstand van. Ze hebben allemaal interetnische en interreligieuze vriendschappen en contacten, enkele jon-

geren participeren in sociale organisaties en vinden het belangrijk om (later) iets bij te dragen voor een gezonde samenleving. De meesten voelen zich thuis in 'hun' Brussel, kijken positief naar de stad en zien hier hun toekomst. We krijgen hier dus tegelijkertijd een negatief én een positief beeld van het samenleven in Brussel.

(2) Ten tweede herhaalt deze paradox zich wanneer we kijken naar de invloed van de superdiversiteit in Brussel en de eigen meervoudige identiteiten. Enerzijds merken ze op dat de superdiverse context samenleven bemoeilijkt in de stad: er zijn vele conflicten en discriminatie. Negatieve vooroordelen behoren tot de dagelijkse realiteit. De meeste jongeren voelen zich ook geïsoleerd in hun meervoudige identiteiten: als moslim, als persoon met een (niet-Europese) migratieachtergrond, als jonge vrouw, als Brusselaar en vaak ook gewoon als jongere. Zelf kijken ze echter positief naar het multiculturele Brussel en benadrukken ze zulke open en tolerante personen te zijn door op te groeien in die diversiteit met veel interetnische contacten.

R: '(...) Ik denk, ja, gewoon Brussel zelf, dat dat ook deel uitmaakt, allez het Brusselaar zijn, dat dat ook deel uitmaakt van mijn identiteit. Dat als ik ergens anders zou zijn geboren, ja, allez, als ik in Vlaanderen... Ik heb dus ook vooroordelen over Vlaanderen, maar (*lacht*). Maar ik denk dat als ik in Vlaanderen zou zijn geboren, dat ik niet zo, ik weet niet, niet zo open zou geweest zijn, omdat mijn mama ook vrij close-minded is, zelfs misschien neigend

naar het racisme, dat ze snel heel fars is tegen sommige groepen en daar ben ik dan wel, dan ga ik wel in conflict met mijn mama, maar ja ze begrijpt het niet dus.'

I: 'Dus je zegt: doordat jij Brusselaar bent, heb je dat veel minder?'

R: 'Ja, ik denk het wel. Ja.'

I: 'Door...?'

R: 'Ja, door die samensmelting van iedereen, vandaar ja.'

(R3, man, kansrijk *dd.* 14/2/2017)

Zonder ze expliciet te kennen, onderschrijven ze Allports contacthypothese (1954) door te stellen dat ze net leren samenleven door op te groeien in een grote stad met een diverse bevolking, met meervoudige en verschillende identiteiten. Die identiteiten, alsook die van hun vrienden, zien ze als een meerwaarde. In die heterogeniteit lijkt de collectieve Brusselse identiteit verbindend te werken. We zouden dus terecht kunnen stellen dat ze een *e pluribus unum*-gevoel hebben (Putnam, 2007). Die collectieve identiteit slaat vooral op het samen opgroeien in een 'unieke situatie van superdiversiteit', 'de dynamiek van deze grootstad begrijpen, wat buitenstaanders niet doen', maar ook als reactie op de negatieve berichtgeving over Brussel.

(3) Een derde paradox komt naar boven bij het peilen naar de invloed van de aanslagen op het samenleven in Brussel. Alle jongeren vrezen voor de sociale cohesie. Vooral in de eerste maanden na de aanslagen zorgde de angst voor terreur voor minder vertrouwen, meer vooroordelen, minder interactie en meer stigmatisering. Velen merkten dat ook op bij zich-

zelf, maar benadrukken dat het slechts een fase was. De jongeren 'voelen' in de samenleving in het algemeen nog steeds meer polarisering en stigmatisering. Ze geven te verstaan niet zozeer bang te zijn voor aanslagen, maar vrezen dat de angst na 22 maart het samenleven en hun eigen toekomst bemoeilijkt. Hoewel alle jongeren dat vermelden, benadrukken de moslimjongeren dat zij zich 'gekneeld voelen' tussen het antimoslimdiscours en de terreurdreiging. Ze moeten zich vaker verantwoorden en voelen zich zelfs geïsoleerd. Tegelijkertijd lijken de jongeren zelf veerkrachtig. Ze menen zelf dat hun eigen waarden, attitudes en gedrag niet fundamenteel aangetast zijn. Integendeel zelfs, hun samenhorigheidsgevoel lijkt versterkt en ze benadrukken dat ze 'net nu samen sterk moeten staan' 'als Brusselaars'. In deze periode van angst en terreur pleiten deze jongeren net voor méér solidariteit, méér samenleven en het benutten van de diversiteit. De aanslagen lijken dus zowel negatieve als positieve reacties los te weken.

Als we dat alles vertalen in emotionele termen lijken de jongeren te balanceren tussen *angst* en *hoop* over het samenleven in Brussel. Er heerst aan de ene kant een polariserend discours in de publieke opinie over 'de problemen'. Dat is het beeld dat de jongeren schetsen over de huidige situatie. Daartegenover staat dat de jongeren zelf een discours van hoop hanteren als ze het hebben over hun sociale cohesie. Ze geven zelf te kennen dat er een generatiekloof en een stad-plattelandskloof is tussen zij die nu opgroeien in superdiversiteit en oudere generaties of jongeren uit minder diverse leefwerelden die bang

zijn van de superdiversiteit. Uit de antwoorden blijkt ook dat de grens waarop ze balanceren tussen hoop en angst zeer dun is. Terwijl sommigen (ongeacht hun achtergrond) geprikkeld worden om zich actief in te zetten voor de Brusselse samenleving, voelen anderen dat zij of (nog minder geprivilegieerde) vrienden gemakkelijk moedeloos worden. Bij twee (mannelijke moslim)respondenten in dit onderzoek leken gevoelens van angst en frustratie de overhand te nemen. Zelf duiden ze op herhaaldelijke uitsluiting, stigmatisering en het gevoel hier niet thuis te horen.

R: 'Het is ook door... Allez, zelfs als je niet moslim... Hoe kan ik dat uitleggen? Het is eigenlijk, wanneer we opgroeien, zeggen ze je: "dat is je vlag en dat is je religie" en zo word je groot. En als je die gebeurtenissen ziet, dan denk je: "ja, ik moet meer aan mijn origine vastgrijpen" want de meeste mensen zien je anders terwijl je eigenlijk hetzelfde bent.'

I: 'Maar... Over welke "gebeurtenissen" heb je het altijd? Kan je een specifiek voorbeeld geven?'

R: 'Ja, ze sluiten je uit he. Als je ergens gaat, ze kijken je aan, ze praten niet met je... ze zeggen geen hallo, en voilà. Ze hebben... En altijd, ik heb het gevoel dat ik de vertegenwoordiger van Turkije ben. "Ja, er is dit gebeurd, geef je mening." Terwijl ik het niet wil. En ook, er is veel racisme (... - geeft voorbeelden).'

I: 'Dus je zegt: omdat mensen je als anders zien, ga jij meer waarde hechten aan je geloof?'

R: 'Ja een beetje -'

I: 'ga je meer naar je roots grijpen, zei je...'

R: 'Ja, ook, want je bent niet aanvaard om een beetje op hen te lijken.'

I: 'Maar zou je dat wel willen?'

R: 'Iedereen zou aanvaard willen worden als Belg of... Iedereen die hier woont. Maar als ze niet willen, dan zeg je: "ja fuck dat, dan neem ik de cultuur die jullie niet willen".

(R9, man, kansarm *dd.* 30/3/2017)

Men zou kunnen stellen dat zij een 'voorsmaakje' geven van hoe een negatieve spiraal zich kan ontwikkelen, wat nefast is voor henzelf alsook voor het hele sociale weefsel rondom hen. Ze dreigen zich uiteindelijk gefrustreerd terug te trekken uit het sociale en interculturele leven, wat de capaciteit tot samenleven in diversiteit kan verminderen. De angst en daaruit voortvloeiende stigmatisering na 22 maart kunnen deze spiraal in de hand werken.

De jonge generatie Brusselaars brengt een genuanceerd beeld over het samenleven in een diverse en onzekere context: er is veel potentieel tot verrijking, er ontstaan vernieuwende samenlevingsvormen, maar er zijn ook dreigende uitdagingen. Het blijkt dus uitermate belangrijk om in onderzoek, beleid en op het veld meer aandacht te schenken aan deze fenomenen en actief in te zetten op deze jongeren. Hoewel dat buiten het bereik van de studie viel, gaven de jongeren overigens zelf veel inzichten over hoe het wél beter kan en moet in Brussel. We dienen meer dan nu het geval is deze jongeren te zien als ervaringsdeskundigen en hen aan het woord te laten in plaats van over hen te reflecteren.

We zouden willen eindigen met een van de eerste zinnen van Franklin D. Roosevelt's inaugurale rede: 'So, first of all, let me assert my firm belief that the only thing we have to fear is... fear itself — nameless, unreasoning, unjustified terror which paralyzes needed efforts to convert retreat into advance' (4/3/1933). Angst kan verlamvend werken en irrationele uitlatingen aansporen. Veel steden zullen in de toekomst meer lijken op Brussel — de superdiversiteit én de onzekerheid zullen er toenemen. In die zin vormt Brussel een sociaal laboratorium voor de toekomst. Misschien is het besef dat we voorbij die angst moeten durven te kijken naar hoop een eerste les die we van deze jongeren kunnen meenemen om het samenleven in superdiverse en verdeelde steden te versterken.

Noot

1. <http://deredactie.be/cm/vrtnieuws.english/News/1.2557064#> — <http://www.politico.eu/article/belgium-failed-state-security-services-molenbeek-terrorism/> (beide geraadpleegd op 4/10/2017).

Bibliografie

- Allport, G.W. (1954). *The nature of prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- International Organization for Migration (2015). *Migrants and Cities: New Partnerships to Manage Mobility* (World Migration Report) (p. 202). Geneva.

- Putnam, R.D. (2007). E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century. The 2006 Johan Skytte Prize Lecture. *Scandinavian Political Studies*, 30(2), 137-174.
- Sacco, M., Smits, W., Kavadias, D., Spruyt, B., & d'Andrimont, C. (2016). BSI synthesenota. De Brusselse jeugd: tussen diversiteit en kwetsbaarheid. *Brussels Studies*, 98, 1-21.

Over het belang van een interpersoonlijk ethos

François Levräu

Inleiding

Dat de multiculturele samenleving een complexe samenleving is, hoeft geen betoog. Hoe ervoor zorgen dat die complexiteit niet ontregelend werkt en de harmonie, stabiliteit, cohesie en duurzaamheid in die van diversiteit doordrongen samenleving behouden kan worden, dat is nu de vraag die zich steeds nadrukkelijker manifesteert. Zo lijkt 'angst' in toenemende mate de regulatieve emotie te zijn geworden, waardoor er van 'rustig samenleven' weinig sprake is (Levräu & Timmerman, 2015). Toch is die vraag over samenleven in/met diversiteit geen nieuwe vraag. Volgens Fraser (1995) gaat sinds de jaren 1980 de politiek-filosofische aandacht niet langer eenduidig uit naar wat men de 'politiek van de sociaaleconomische herverdeling' noemt. Er is sprake van een paradigmawissel waarbij 'de politiek van de identitaire erkenning' en de daarbij horende vragen over maatschappelijke cohesie steeds meer centraal zijn komen te staan. Het werk van John Rawls blijft, ondanks deze paradigmawissel, een belangrijke invloed uitoefenen op filosofische debatten rond rechtvaardigheid. Waar *A Theory of Justice* (1971) de bakens uitzette voor reflecties over sociaaleconomische herverdeling, wordt

zijn werk *Political Liberalism* (1993) een belangrijke rol toegeschreven in politiek-filosofische discussies rond multiculturalisme. Rawls' oeuvre kenmerkt zich door een primaire aandacht voor de basisstructuur van een samenleving, met name, het samenhangend geheel van wetten, regels, instituties en sociale systemen dat zowel de fundamentele rechten, vrijheden en plichten van burgers vormgeeft en anderzijds bepaalt hoe de kansen en sociaaleconomische voordelen van sociale samenwerking op een faire wijze kunnen worden verdeeld. In deze bijdrage betogen we dat dergelijke aandacht voor de basisinstellingen van een samenleving onvoldoende garanties voor rechtvaardigheid biedt. Deze focus veronachtzaamt namelijk het belang van het dagelijkse, en de talrijke informele interacties tussen burgers. Steunend op de door Cohen (2008) geïdentificeerde noodzaak aan een egalitair ethos (om sociaaleconomische rechtvaardigheid te bestendigen), introduceren we in deze bijdrage de notie 'interpersoonlijk ethos'. Een dergelijk ethos – opgevat als een geheel van gedragingen en keuzes dat wordt aangestuurd door empathie, respect en bezorgdheid – beïnvloedt mee de leefbaarheid en rechtvaardigheid van de multiculturele samenleving.

Is een rechtvaardige basisstructuur voldoende?

In 1971 werd *A Theory of Justice* prompt de nieuwe as waaromheen de politieke filosofie tot vandaag heftig spint. De impact van dit werk kan in grote mate worden teruggebracht tot Rawls' inventieve manier om de basisprincipes van rechtvaardigheid te bepalen. Omdat mensen ertoe geneigd zijn vooral vanuit zichzelf te redeneren en zichzelf te bevoordelen, is het van belang uit te gaan van een situatie waar mensen niet weten wie/wat ze zijn. In Rawls' gedachte-experiment (*the original position*) zitten mensen achter een 'sluier van onwetendheid' (*veil of ignorance*) en wordt hen gevraagd hoe de samenleving het best kan worden vormgegeven opdat die als 'rechtvaardig' zou kunnen worden gekwalificeerd. Volgens Rawls komen mensen, via deze procedure, tot de conclusie dat iedereen over een gelijke en maximale vrijheid moet beschikken die verenigbaar is met de gelijke vrijheid voor anderen. Iedereen moet immers een gelijke kans hebben om het leven vorm te geven volgens een eigen conceptie van wat het goede leven veronderstelt. De tweede conclusie die mensen via de 'sluier van onwetendheid' zouden bereiken is dat sociaaleconomische ongelijkheden rechtvaardig zijn, mits deze ongelijkheden in ieders voordeel zijn en de samenleving er als geheel niet door wordt benadeeld (het befaamde 'verschilprincipe'). De stabiliteit van Rawls' samenleving hangt grotendeels af van de mate waarin de genoemde rechtvaardigheidsprincipes worden aanvaard. Volgens Rawls is dat inderdaad het geval omdat mensen zijn

behept met een *sense of justice*, een vermogen om de rechtvaardigheidsprincipes die in dienst staan van een faire sociale samenwerking te begrijpen en die ook in stand te houden.

In schril contrast met Rawls stelt Cohen (2008) dat de rechtvaardigheid van een samenleving niet alleen afhangt van de basisstructuur, maar ook van de vele (dagelijkse) handelingen en keuzes van de burgers. Rawls stelt bijvoorbeeld via zijn *difference principle* dat de 'getalenteerden' meer mogen verdienen op voorwaarde dat daardoor de positie van de 'zwaksten' wordt bevorderd. De rawlsiaanse logica is dat als de 'getalenteerden' productiever worden en dus meer geld verdienen, er meer geld kan worden herverdeeld naar de 'zwaksten'. Maar, zo stelt Cohen, waarom zouden de 'getalenteerden' meer moeten worden betaald om productiever te worden als ze ook zonder extra financiële aansporingen productiever kunnen zijn? Het *difference principle*, zoals door Rawls op een veeleer lakse wijze geïnterpreteerd, drukt volgens Cohen vooral de wil uit van de meest gepriviliegeerden. Zij kunnen immers een vorm van morele chantage op de samenleving uitoefenen. Als de 'getalenteerden' zich echt zouden wijden aan de gelijkheid die het *difference principle* beoogt, dan zouden ze het op een meer strikte wijze (op zichzelf) toe passen en alleen financiële *incentives* vragen wanneer die strikt noodzakelijk zouden blijken. Cohen stelt wat dat betreft de *interpersonal test* voor: getalenteerde burgers wordt gevraagd hun extra financiële beloning te duiden en te verantwoorden aan minder getalenteerde burgers. De getalenteerde die via zijn talent rijkdom

kan vergaren, zo besluit Cohen, kan niet rechtvaardigen waarom hij extra aansporing nodig heeft, als hij tot diezelfde productiviteit kan komen zonder aansporing. Wie toch dergelijke stimulering vraagt, moet daarom beschouwd worden als een buitenstaander van de gemeenschap of als een *insider* die zich onethisch gedraagt. Hij is immers niet gericht op de creatie of het behoud van een moreel klimaat dat de samenleving 'egalitair' en dus volgens Cohen 'rechtvaardig' maakt. Een rechtvaardige samenleving moet daarom een egalitair-economisch ethos cultiveren dat het persoonlijke gedrag bepaalt. Dat betekent dat elke burger moet handelen naar de egalitaire geest van sociaaleconomische (herverdelende) rechtvaardigheid en dus niet primair moet uit zijn op het maximaliseren van het eigen (financiële) belang.

Het 'egalitaire ethos' van Cohen werd door verschillende auteurs bekritiseerd. De voornaamste kritiek luidt dat de uitbreiding van rechtvaardigheidsprincipes naar een 'samenlevingsethos' een inperking van de individuele vrijheid impliceert. Die kritiek lijkt ons echter een karikatuur te maken van Cohens argumentatie. Cohen stelt nergens dat de getalenteerden hun vrijheid zomaar moeten opgeven. Het punt lijkt eerder te zijn dat elk lid van de samenleving een moreel plicht draagt om zich bewust te zijn van het feit dat hij in zijn handelingen en keuzes in meer of mindere mate rechtvaardig kan zijn en dus 'gelijkheid' als moreel kompas kan hanteren. Carens (2015) stelt voor het ethos op te vatten als een sociaal mechanisme. Anders dan bij wetten en regels zouden mensen niet worden

beboet wanneer ze onethisch handelen. Maar, als sociale reflex kan het ethos wel op een sociaal dwingende wijze effecten sorteren. Zo kunnen mensen die niet in overeenstemming handelen met de rechtvaardigheidsprincipes worden 'gestraft' door de publieke moraal die via 'kritiek', 'afwijzing' en 'weigering' duidelijk maakt welk gedrag wordt verwacht.

Het interpersoonlijke ethos

De invloed van Rawls' denken strekt verder dan louter theorieën over sociaaleconomische herverdeling. Ook in het hedendaagse politiek-filosofische 'multiculturalismedebat' gaat immers het leeuwendeel van de aandacht naar de basisstructuur van de samenleving. Kymlicka's (1995) invloedrijke betoog voor het toekennen van multiculturele rechten echoot bijvoorbeeld Rawls' notie van een basisstructuur. Kymlicka beschouwt multiculturele rechten als compensaties voor de nadelen die etnisch-culturele minderheden ervaren van de (institutionele) *nation building* van de meerderheidsgroep. Mensen als vrije en gelijke burgers respecteren, impliceert volgens Kymlicka een multiculturalisering van de basisstructuur – in de zin dat de basisinstellingen op een faire wijze toegankelijk en representatief moeten zijn voor de hele bevolking. De multiculturalisering van de basisstructuur betekent echter niet dat de burgers zich in hun dagelijkse interacties en keuzes ook zullen gedragen volgens de rechtvaardigheidsprincipes die die multiculturalisering schragen. Wat Cohen daarom voor het so-

ciaaleconomisch herverdelingsparadigma stipuleerde, achten wij ook van toepassing voor de multiculturele samenleving. Zo kunnen mensen bijvoorbeeld wel via hun *sense of justice* racistische partijen of racistische wetten en regels blokkeren, maar dat betekent daarom nog niet per se dat ze ook in hun dagelijks leven allerhande (latent) racistisch gedrag zullen weren. Weinig mensen zullen echter in een samenleving willen leven waar de burgers, ondanks de aanwezigheid van antiracistische wetten, elkaar nauwelijks verdragen.

Rawls hechtte veel belang aan de basisinstellingen van onze samenleving wegens de belangrijke impact die ze uitoefenen op het leven van mensen. Dat is echter geen reden om disproportioneel veel belang aan deze basisstructuur toe te kennen: ook informele structuren, waaronder de beslissingen, keuzes en gedragingen van mensen, sorteren immers diepgaande effecten. Zo blijkt dat spatiale segregatie allerhande stereotypen voedt en dat stereotypen kunnen leiden tot discriminatie en racisme. Vooroordelen leiden ook tot tal van Golem-effecten, waarbij de lage verwachtingen van leerkrachten de werkelijke prestatie van studenten negatief beïnvloeden. Door bepaald gedrag – zeker wanneer dit gedrag een collectieve dimensie aanneemt – kunnen het zelfrespect en de sociaal-economische kansen van mensen worden beperkt. Op die manier veruitwendigt ‘informeel gedrag’ zich in een onrechtvaardige samenleving. Mensen moeten zich precies daarom ook in hun dagelijkse leven laten leiden door de erkenningsfilosofie die aan de multiculturalisering van de basisstructuur ten grondslag ligt en

die geënt is op de morele gelijkwaardigheid van mensen.

Niet alleen de rechtvaardigheid van de basisstructuur, maar ook het concrete gedrag van mensen draagt bij aan de leefbaarheid en rechtvaardigheid van de multiculturele samenleving. Zo kan iemand bijvoorbeeld menen dat de islam ‘achterlijk’ is, maar hij/zij kan ook specifiek een aantal zaken uit de islam belichten om die vervolgens als ‘achterhaald’ te kwalificeren. Naar de essentie geplooid wordt hetzelfde bedoeld, maar de connotatie is anders. Dit is geen inperking van de vrijheid van meningsuiting, maar eerder een poging om vrijheid in relatie te brengen met gelijkheid, solidariteit en respect voor de morele gelijkwaardigheid van mensen. Het gebrek aan waardering voor de islam staat, onder zulke omstandigheden, niet het respect voor individuele moslims in de weg. Het is een poging om rekening te houden met de kwetsbaarheid van mensen die verder reikt dan hun fysieke integriteit. Dat men dus *hate speech* wettelijk aanpakt is één zaak (een element van een faire basisstructuur), maar de focus op *hate speech* verdonkeremaant het belang van (elementair) respect, wat dan weer een morele fijngevoeligheid en sociale/emotionele intelligentie verwacht die mensen vraagt afstand te nemen van datgene wat misschien wel legaal kan, maar toch moreel problematisch blijft (een element van het interpersoonlijke ethos). Mensen houden het best niet alleen rekening met de fysieke integriteit, maar ook met de psychologische integriteit van het, in de bewoordingen van Nietzsche, ‘blozende dier’. Cohen wreef Rawls een lakse interpretatie van het *dif-*

ference principle aan omdat dit principe, bij nader inzien, vooral ten dienste van de sterkste partij staat en eigenlijk geen fundamenteel principe is, maar eerder een principe dat ons in staat stelt om om te gaan met de morele brutaliteit van de 'sterksten'. De vrijheid van meningsuiting kan aan dezelfde machten ten prooi vallen. Hoewel die in essentie bescherming dient te bieden aan de 'zwaksten' in de samenleving (niet zelden zijn dat net diegenen die er tegendraadse ideeën op na houden), kan ze ook verworden tot een rechtvaardiging voor de (verbale) brutaliteit van de sterksten (in dit geval diegenen die een dominante visie uitdragen). Daarom net mag het motto 'sticks and stones may break my bones, but words can never hurt me' geen vrijgeleide zijn om het shakespeareaanse dictum 'I'll speak daggers to her' te realiseren.

De homo socialis

Multicultureel beleid dat insisteert op het toegankelijk en representatief maken van de basisinstellingen voor alle leden van de bevolking lijkt te kunnen worden verdedigd vanuit Rawls' 'sluier van onwetendheid', terwijl het interpersoonlijke ethos kan worden verdedigd vanuit de *interpersonal test* van Cohen waar concrete mensen elkaar ontmoeten en zich afvragen of ze een goede reden hebben om bijvoorbeeld niet naast een gesluierde dame in de bus te zitten, niet naar die Turkse buurtwinkel te gaan, kinderen niet naar een school te sturen met vele migrantenkindjes of om te denken dat elke moslim een

terrorist is. Dit ethos appelleert mensen aan hun morele verantwoordelijkheid om het eigen handelen en denken af te stemmen op de multiculturele diversiteit ten einde te voorkomen dat allerlei vooroordelen en egoïstische of eurocentrische reflexen ertoe leiden dat het samenleven wordt bemoeilijkt. Het interpersoonlijke ethos is geen pleidooi voor hypercorrect politiek denken, maar wel voor een morele gevoeligheid die wordt gevoed door kennis, gevoel en ethiek. Mensen behouden hun vrijheid – het pleidooi voor een ethos hoeft niet als paternalistisch te worden weggezet – maar ze moeten wel (bv. via onderwijs) kennis verkrijgen over wat rechtvaardigheid op het niveau van de sociaaleconomische herverdeling en de multiculturele erkenning betekent (*logos*). Ze moeten echter ook op het niveau van de sociaal-emotionele intelligentie aangesproken worden (*pathos*) en worden, om de aristotelische *ars rhetorica* te vervolledigen, het best ook geïnspireerd door gezaghebbers die het goede voorbeeld geven (*ethos*).

Opdat het idee van 'sociaaleconomische' en 'multiculturele' gelijkheid kan worden aangenomen en gerealiseerd, moet het 'normatief-egalitarisme' en het 'normatief-multiculturalisme' dus worden geconnecteerd aan een corresponderende psychologie. Het aanboren en verder stimuleren van die mindset is ongetwijfeld een van de belangrijkste uitdagingen voor de komende tijd. In een samenleving die enerzijds in een neoliberale greep lijkt te zijn en die dus vooral de egoïstische tendensen voedt en anderzijds kampt met een *politics of fear* die mensen doet terugkruipen in hun eigen schulp, is het van

groot belang om te blijven wijzen op de literatuur die duidelijk maakt dat de *homo sapiens* in essentie een *homo sapiens socialis* is (zie o.a. Krznaric, 2014; Van Duppen & Hoebeke, 2016). Zo blijkt dat er niet zoiets als aangeboren racisme bestaat, maar wel een sterk *ingroup/outgroup*-denken dat snel en vaak op irrationele wijze kan worden aangeboord en gemanipuleerd. Mensen zijn dus geprogrammeerd om zelfzuchtig en individualistisch te reageren wanneer de omgeving onveilig wordt. Wat daarom nodig is, zijn maatschappelijke en economische voorwaarden die ervoor kunnen zorgen dat de positieve en sociale kant van de menselijke aard kan bloeien. Dat de mens van nature een zorgzaam, mild, genereus, coöperatief en dus sociaal-gevoelig beestje is, is iets wat niet voldoende kan worden onderstreept opdat het beeld van een solidaire mens- en maatschappijvisie niet als utopisch of naïef wordt weggezet door al wie garen spint bij de angst die tegenwoordig zo welig tiert.

Bibliografie

- Carens, J. (2015). The egalitarian ethos as a social mechanism (pp. 50-78). In A. Kaufman (red.), *Distributive justice and access to advantage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cohen, G.A. (2008). *Rescuing Justice and Equality*. Cambridge: Harvard University Press.
- Fraser, N. (1995). From Redistribution to Recognition? *New Left Review*, 212, 68-93.
- Krznaric, R. (2014). *Empathy*. New York: Perigee.
- Kymlicka, W. (1995). *Multicultural Citizenship*. Oxford: Oxford University Press.
- Levrain, F. & Timmerman, C. (2015). Angst als regulatieve emotie in de multiculturele samenleving? *Res Publica*, 57(4), 512-521.
- Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*. Cambridge: Harvard University Press.
- Rawls, J. (1993). *Political liberalism*. New York: Columbia University Press.
- Van Duppen, D. & Hoebeke, J. (2016). *De Supersamenwerker*. Berchem: EPO.

Soumia Akachar promoveert bij de Afdeling Politieke Wetenschappen aan de Vrije Universiteit Brussel. Ze doet onderzoek naar de politieke vertegenwoordiging van moslimjongeren in Vlaanderen en de mate waarin ze zich al dan niet vertegenwoordigd voelen. Soumia maakt deel uit van het onderzoeksprogramma 'Evaluating Democratic Governance in Europe' en is ook lid van RHEA, het Expertisecentrum Gender, Diversiteit en Intersectionaliteit aan de VUB. E-mail: Soumia.Akachar@vub.ac.be

Karen Celis is als onderzoeksprofessor verbonden aan de Vakgroep Politieke Wetenschappen van de Vrije Universiteit Brussel en is codirecteur Onderzoek van RHEA het VUB-expertisecentrum Gender, Diversiteit, Intersectionaliteit. Ze verricht theoretisch en empirisch onderzoek naar de kwaliteit van democratische vertegenwoordiging vanuit het perspectief van achtergestelde groepen. Ze is coredacteur van de *European Journal of Politics and Gender* en de Routledge-boekenreeks *Gender and Comparative Politics*. E-mail: karen.celis@vub.be

Régis Dandoy is docent aan de Waseda University (Tokio, Japan) en gastdocent aan de Université catholique de Louvain. Zijn belangrijkste onderzoeksinteresses zijn Belgische politiek, vergelijkend federalisme, regionale politiek en *party manifestos*. Hij publiceerde hierover in internationale tijdschriften en is tevens coredacteur van verschillende boeken over Belgische politiek. E-mail: rdandoy@ulb.ac.be

Sara de Jong is research fellow aan The Open University (Verenigd Koninkrijk), waar ze de coördinator is van de onderzoeksrichting *Justice, Borders and Rights* in de *Strategic Research Area Citizenship & Governance*. In verschillende projecten onderzoekt zij de politiek van ngo's en hun medewerkers op het gebied van migratie, gender en internationale ontwikkeling. Haar boek *Complicit Sisters: Gender and Women's Issues Across North South Divides* verscheen in 2017 bij Oxford University Press. E-mail: sara.dejong@open.ac.uk

Silvia Erzeel doceert politieke wetenschappen aan de Vrije Universiteit Brussel. Haar onderzoek en recente publicaties spitsen zich toe op gender en politieke vertegenwoordiging, rechts populisme, intersectionaliteit in politieke partijen, en economische ongelijkheid. Haar onderzoek is vaak vergelijkend, met een geografische focus op West-Europa. E-mail: silvia.erzeel@vub.be

Chloé Janssen is als doctoraal onderzoekster verbonden aan het Departement Politieke Wetenschappen van de Vrije Universiteit Brussel. Daarvoor werkte ze als FNRS research fellow aan de Université catholique de Louvain. Haar onderzoek handelt over de politieke vertegenwoordiging van etnische minderheden en vrouwen, en focust in het bijzonder op het effect van het kiessysteem en de rol van politieke partijen. E-mail: C.Janssen@vub.be

Dimokritos Kavadias is verbonden aan de vakgroep Politieke wetenschappen aan de VUB, waar hij sedert 2009 onderzoeksvaardigheden doceert. Hij is sinds 2015 directeur van het Brussels Informatie, Documentatie- en Onderzoekscentrum BRIO aan de VUB. Zijn huidige onderzoeksactiviteiten focussen op onderwijsbeleid, burgerschapseducatie, politieke socialisatie en Brusselse thema's. E-mail: Dimokritos.Kavadias@vub.be

Charlotte Landsheere is een 22-jarige Brusselaar. Ze behaalde net haar master in de Politieke Wetenschappen (VUB, 2017) met een onderzoek over sociale cohesie bij Brusselse jongeren. In haar vrije tijd werkt ze rond *youth empowerment* en actief burgerschap via verscheidene jongerenorganisaties.

François Levrau is master Klinische Psychologie, master Moraalwetenschappen en doctor Sociale Wetenschappen. Momenteel is hij als doctor-assistent verbonden aan het Centrum Pieter Gillis van de UAntwerpen. Hij legt zich vooral toe op de politiek-filosofische studie van de multiculturele samenleving. E-mail: francois.levrau@uantwerpen.be

Liza Mügge is universitair hoofddocent aan de afdeling politicologie en directeur van het Amsterdam Research Centre for Gender & Sexuality van de Universiteit van Amsterdam. Zij is medeoprichter en redacteur van het *European Journal of Politics and Gender*. Haar expertise en onderzoeksinteresses zijn politieke vertegenwoordiging, diversiteit en transnationalisme. E-mail: L.M.Mugge@uva.nl

Anne Louise Schotel behaalde haar masterdiploma in de sociale wetenschappen aan de Universiteit Utrecht en werkt nu aan haar PhD-voorstel bij het departement politicologie aan de Universiteit van Amsterdam. E-mail: a.l.schotel@uva.nl

Eline Severs doceert politieke wetenschappen aan de Vrije Universiteit Brussel. Haar onderzoek concentreert zich voornamelijk op vraagstukken van democratische vertegenwoordiging, de betekenis van legitimiteit, en democratische inclusie. Recent redigeerde ze, samen met Suzanne Dovi (University of Arizona), een symposium over de ethiek van vertegenwoordigers in *PS: Political Science and Politics* (2018, forthcoming). E-mail: Eline.Severs@vub.be.

Niels Spierings is als universitair docent sociologie verbonden aan de Radboud Universiteit, Radboud Social Cultural Sciences. Binnen de gender- en politieke sociologie richten zijn onderzoek en publicaties zich op populisme, sociale media, democratisering, sociale houdingen, emancipatie, migratie en islam. Zijn geografische focus omvat Nederland in vergelijkend Europees perspectief en het Midden-Oosten en Noord-Afrika. Ook publiceert hij over methoden in gender- en intersectioneel onderzoek.

Tomas Turner-Zwinkels is postdoctoraal onderzoeker aan de Universiteit Basel. Hij doet kwantitatief onderzoek naar de carrières van politici. Hiervoor gebruikt hij een crossnationale database met gedetailleerde politieke carrière-informatie die hij zelf ontwikkelt. Zijn focus gaat uit naar politiek human capital, gendergelijkheid en het formeel modelleren van loopbaanbeslissingen. E-mail: tomas.turner-zwinkels@unibas.ch

Roos Van der Zwan schrijft momenteel haar proefschrift over de politieke vertegenwoordiging en het stemgedrag van etnische minderheden in Nederland. Haar onderzoeksinteresses omvatten onder meer politiek, integratie- en migratievraagstukken. E-mail: R.vanderZwan@ru.nl

Auteursrichtlijnen *Res Publica*

I. Voor ALLE BIJDRAGEN, zowel voor de wetenschappelijke artikelen als voor de rubrieken, gelden volgende voorschriften:

- Publicatie in het **Nederlands**.
- Auteurs geven aan of ze hun **bijdrage insturen** als wetenschappelijk artikel, dan wel als rubrieksbijdrage (essay, symposium, boekbespreking), naar res.publica@acco.be.
- **APA-referentiesysteem**, zowel in de tekst als in de **bibliografie op het einde** van de bijdrage.

II. Voor de TWEE DELEN AFZONDERLIJK gelden voorts volgende voorschriften:

- **Wetenschappelijke artikelen:**
 - maximum 10.000 woorden, inclusief abstract, referenties, voetnoten en bibliografie
 - bestaan uit 4 onderdelen: titel, Engelstalig abstract en titel, corpus en bibliografie
 - Engelstalig abstract en titel: 100-150 woorden
 - Engelstalige keywords: maximum 6
 - corpus: In de inleiding worden doel, motivatie en context van het artikel uitgelegd.
 - enkel literatuur met rechtstreekse relevantie voor het onderwerp van het artikel dient te worden opgenomen, uitgebreide empirische details worden beter niet in de tekst zelf opgenomen
 - titels en tussentitels: 5 niveaus mogelijk, gebruik Arabische cijfers
 - niveau 1: gecentreerd en standaard lettertype
 - niveau 2: *gecentreerd en cursief*
 - niveau 3: *links uitgelijnd en cursief*
 - niveau 4: *linkse insprong, cursief, eindigt met punt*. Tekst volgt meteen.
 - niveau 5: GECENTREERD EN HOOFDLETTERS
 - het aantal voet- en eindnoten moet tot een minimum worden beperkt
 - tabellen en figuren worden in de tekst ingevoegd en aangeduid met Arabische cijfers
 - artikels worden in Word-versie ingediend
 - auteurs verklaren in begeleidende e-mail dat het ingezonden artikel in deze vorm niet bij een ander tijdschrift werd ingediend of gepubliceerd
 - aantal woorden van het artikel wordt in begeleidende e-mail meegegeven
 - auteursgegevens: naam, correspondentie- en e-mailadres worden in afzonderlijk document bij het artikel gevoegd

- **Rubrieken**

- **Politiek essay:** maximum 7.000 woorden
 - In 'het politiek essay' publiceren we artikelen die belangwekkende bijdragen leveren tot het publieke debat. Het politiek essay is een opiniërend artikel waarin auteurs, gehinderd door en gebaseerd op hun wetenschappelijke kennis, duidelijk stelling nemen ten aanzien van een maatschappelijk relevant onderwerp.
- **Symposium:** verschillende bijdragen - samen maximum 7.000 woorden
 - In 'het symposium' nemen academische en praktijkpoliticalogen stelling in over actuele dossiers. Discussiepunten kunnen zowel het academische politieke bedrijf tot voorwerp hebben, als thema's die in het bredere politieke leven beroering wekken.
 - Van de publicatietaal van politicalogen tot het gebruik van opiniepeilingen door de massamedia: al die onderwerpen waar politicalogen iets over te melden hebben, maar het er doorgaans niet over eens zijn.
 - *Res Publica* zoekt het debat op en brengt er verslag over uit. Verschillende auteurs nemen positie in tegen resp. voor een centrale stelling die door de rubriekverantwoordelijken van de redactie kort wordt ingeleid.
- **Onderzoek uitgelicht:** maximum 1000 woorden
 - In 'Onderzoek uitgelicht' wordt interessant, prestigieus en belangwekkend politicologisch onderzoek van Vlaamse en Nederlandse bodem in de spotlight geplaatst. Auteurs vatten een recent gepubliceerd wetenschappelijk artikel samen op een toegankelijke manier in 750 tot 1000 woorden. Voorwaarde voor selectie van bijdragen is recente publicatie in een gerenommeerd internationaal politicologisch tijdschrift (maximaal twee jaar geleden) en een eerste of tweede auteur dan wel een meerderheid van co-auteurs die verbonden zijn aan een Vlaamse of Nederlandse academische instelling. Lezers van *Res Publica* blijven hiermee op de hoogte van belangrijke theoretische en methodologische ontwikkelingen in het bredere vakgebied.
 - De klemtoon ligt op een samenvatting van het oorspronkelijke artikel. Desgewenst kan dit gekaderd worden in het bredere onderzoek dat aan het artikel ten grondslag ligt. Voor figuren en tabellen wordt best naar het oorspronkelijke artikel verwezen; noten worden best gemeden.

Voor een uitgebreide beschrijving van de auteursrichtlijnen:

www.respublica.be